

**МІНІСТЕРСТВО ФІНАНСІВ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ПОДАТКОВИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

*Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису*

СУЛІМА ДМИТРО ВАСИЛЬОВИЧ

УДК 343.37:347.232

**ДИСЕРТАЦІЯ
КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА НЕЗАКОННУ
ПРИВАТИЗАЦІЮ ДЕРЖАВНОГО, КОМУНАЛЬНОГО МАЙНА**

Спеціальність 081 – Право

Галузь знань 08 – Право

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ Д. В. Суліма

Науковий керівник: кандидат юридичних наук, доцент
Бірюкова Інна Георгіївна

Ірпінь – 2026

АНОТАЦІЯ

Суліма Д.В. Кримінальна відповідальність за незаконну приватизацію державного, комунального майна. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право. – Державний податковий університет, Міністерство фінансів України. – Ірпінь, 2026.

Дисертацію присвячено комплексному кримінально-правовому дослідженню відповідальності за незаконну приватизацію державного, комунального майна, передбачену ст. 233 Кримінального кодексу України. Актуальність роботи зумовлена потребою захисту майнових інтересів держави і територіальних громад, забезпечення законності, відкритості та конкурентності приватизаційних процедур, а також невідповідністю чинної кримінально-правової заборони сучасній моделі відчуження публічного майна. Після прийняття Закону України «Про приватизацію державного і комунального майна» 2018 року основним способом продажу об'єктів стали електронні аукціони, однак ст. 233 КК України не була системно оновлена, не враховує повною мірою маніпуляції в електронних системах і містить термінологічно неузгоджені положення. Обмежена практика її застосування не свідчить про відсутність відповідних посягань, оскільки незаконне відчуження майна нерідко кваліфікується як шахрайство, привласнення чи розтрата, підроблення документів, зловживання владою або службовим становищем чи службове підроблення.

Метою дослідження є теоретико-прикладне осмислення кримінальної відповідальності за незаконну приватизацію та розроблення пропозицій щодо вдосконалення КК України і практики його застосування. Об'єктом визначено суспільні відносини у сфері кримінально-правової охорони встановленого порядку приватизації державного та комунального майна. Предмет охоплює обумовленість криміналізації, зарубіжні моделі охорони приватизаційних відносин, ознаки складу кримінального правопорушення, правила кваліфікації, караність і призначення покарання. Застосовано історико-правовий,

формально-юридичний, системно-структурний, порівняльно-правовий, логіко-юридичний методи та аналіз документів.

Доведено, що криміналізація незаконної приватизації є закономірним наслідком переходу України до ринкової економіки, утвердження рівності форм власності та формування спеціального порядку відчуження державного і комунального майна. Удосконалено періодизацію розвитку відповідальності: радянська охорона соціалістичної власності; формування багатоманітності форм власності й приватизаційного законодавства; конституційне закріплення рівності форм власності; запровадження спеціальної відповідальності у КК України 2001 року; гуманізація відповідальності у 2011–2018 роках; модернізація приватизаційного законодавства з 2018 року без належного оновлення ст. 233 КК України. Обґрунтовано недоцільність повної декриміналізації, але підтримано виключення з кримінально-правової сфери формальних процедурних порушень, не спрямованих на умисне незаконне відчуження майна.

Порівняльно-правовий аналіз показав, що Україна є однією з небагатьох європейських держав зі спеціальним складом незаконної приватизації. У Польщі, Чехії, Словаччині, Литві, Латвії та Естонії відповідні відносини охороняються сукупністю норм про майнові, службові, корупційні та документальні кримінальні правопорушення. Міжнародні стандарти акцентують на прозорому управлінні державними активами, конкурентних процедурах відчуження, контролі конфлікту інтересів і поверненні незаконно відчуженого майна. Цей досвід запропоновано використати для узгодження ст. 233 КК України із суміжними нормами, а не для її механічного скасування.

Безпосереднім об'єктом незаконної приватизації визнано суспільні відносини, що забезпечують законний, відкритий, конкурентний та економічно обґрунтований порядок відчуження державного і комунального майна. Предметом є майно, яке може бути об'єктом приватизації або протиправно включається до відповідної процедури. Диспозиція ст. 233 КК України має бланкетний характер, тому кваліфікація потребує встановлення порушених норм спеціального законодавства, правового статусу об'єкта, способу

визначення його вартості, права особи бути покупцем, справжності документів і завершеності механізму відчуження.

Об'єктивна сторона реалізується через чотири альтернативні способи: визначення вартості майна у спосіб, не передбачений законом; використання підроблених приватизаційних документів; приватизацію майна, яке не підлягає приватизації; приватизацію особою, яка не має права бути покупцем. Судова практика засвідчила домінування використання підроблених документів, часто поєднаного з участю неналежного покупця. Заниження вартості шляхом незаконного способу оцінки трапляється в одиничних провадженнях, а самотійного обвинувального вироку за приватизацію майна, що не підлягає приватизації, у дослідженій сукупності не встановлено.

Запропоновано функціональний підхід до моменту закінчення: незаконна приватизація є закінченою після завершення юридичного механізму відчуження, який створює підстави для переходу права власності до приватної особи, а не з моменту окремої підготовчої чи процедурної дії. Суб'єкт кримінального правопорушення є загальним. Використання службового становища може зумовлювати додаткову кваліфікацію. Суб'єктивна сторона характеризується виключно прямим умислом; мотив і мета не є обов'язковими ознаками, але враховуються при доказуванні та індивідуалізації відповідальності.

Сформульовано правила кваліфікації використання підроблених документів. Якщо таке використання повністю охоплюється способом незаконної приватизації, додаткова кваліфікація за ч. 4 ст. 358 КК України не потрібна. Самостійне виготовлення документа утворює сукупність відповідної частини ст. 358 і ст. 233 КК України, а його використання за незавершеної приватизації – сукупність ч. 4 ст. 358 та відповідної частини ст. 15, ст. 233 КК України. Відмежування від суміжних кримінальних правопорушень запропоновано здійснювати за об'єктом, предметом, способом, моментом закінчення, суб'єктом і спрямованістю умислу.

Практичне значення результатів полягає у можливості їх використання у правотворчій і правозастосовній діяльності, подальших кримінально-правових дослідженнях та освітньому процесі.

Ключові слова: кримінальна відповідальність, незаконна приватизація, приватизація, державне майно, комунальне майно, криміналізація, бланкетна диспозиція, кримінально-правова кваліфікація, підроблені документи, службове становище, призначення покарання, склад кримінального правопорушення, об'єктивні ознаки кримінального правопорушення, суб'єктивні ознаки кримінального правопорушення, кваліфікуючі ознаки.

SUMMARY

Sulima D. Criminal liability for illegal privatization of state and municipal property. - Qualifying scientific work as a manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in the specialty 081 – Law. – State Tax University, Ministry of Finance of Ukraine. Irpin, 2026.

The dissertation presents a comprehensive criminal-law study of liability for the illegal privatization of state and municipal property as provided for in Article 233 of the Criminal Code of Ukraine. The relevance of the research is determined by the need to protect the property interests of the State and territorial communities, to ensure the legality, openness and competitiveness of privatization procedures, as well as by the inconsistency of the current criminal-law prohibition with the modern model of alienation of publicly owned property. Following the adoption of the Law of Ukraine “On Privatization of State and Municipal Property” in 2018, electronic auctions became the principal method for the sale of privatization assets. However, Article 233 of the Criminal Code of Ukraine has not undergone systematic revision, does not fully take into account manipulation within electronic systems and contains terminologically inconsistent provisions. The limited practice of applying this Article does not indicate the absence of the relevant unlawful acts, since the illegal alienation of property is frequently classified as fraud, misappropriation or embezzlement, document forgery, abuse of authority or official position, or official forgery.

The purpose of the research is to provide a theoretical and applied understanding of criminal liability for illegal privatization and to develop proposals for improving the Criminal Code of Ukraine and the practice of its application. The object of the research is the social relations arising in the sphere of criminal-law protection of the established procedure for the privatization of state and municipal property. The subject matter of the research encompasses the grounds for criminalization, foreign models of protecting privatization relations, the elements of the criminal offence, the rules of criminal-law qualification, punishability and sentencing. The historical-legal, formal-legal, systemic-structural, comparative-legal and logical-legal methods, as well as document analysis, were applied in the research.

It has been established that the criminalization of illegal privatization is a natural consequence of Ukraine's transition to a market economy, the establishment of equality among different forms of ownership and the formation of a special procedure for the alienation of state and municipal property. The periodization of the development of criminal liability has been improved and includes the following stages: the Soviet system of protection of socialist property; the formation of a plurality of forms of ownership and privatization legislation; the constitutional establishment of equality among different forms of ownership; the introduction of special criminal liability in the Criminal Code of Ukraine of 2001; the humanization of liability during 2011–2018; and the modernization of privatization legislation since 2018 without an appropriate revision of Article 233 of the Criminal Code of Ukraine. The inexpediency of complete decriminalization has been substantiated. At the same time, the exclusion from the criminal-law sphere of formal procedural violations that are not aimed at the intentional illegal alienation of property has been supported.

The comparative legal analysis has demonstrated that Ukraine is one of the few European states whose criminal legislation contains a special offence of illegal privatization. In Poland, the Czech Republic, Slovakia, Lithuania, Latvia and Estonia, the relevant relations are protected by a combination of provisions establishing liability for property-related, official, corruption-related and document-related criminal offences. International standards emphasize the transparent management of state assets, competitive alienation procedures, control over conflicts of interest and

the recovery of illegally alienated property. It is proposed that this experience should be used to ensure the consistency of Article 233 of the Criminal Code of Ukraine with related criminal-law provisions rather than for its mechanical repeal.

The immediate object of illegal privatization is defined as the social relations that ensure the lawful, open, competitive and economically justified procedure for the alienation of state and municipal property. The subject matter of the criminal offence is property that may constitute a privatization asset or that is unlawfully included in the relevant procedure. The disposition of Article 233 of the Criminal Code of Ukraine is of a blanket nature. Therefore, criminal-law qualification requires the identification of the violated provisions of special legislation, the legal status of the property concerned, the method used to determine its value, the person's legal eligibility to act as a purchaser, the authenticity of the documents and the completion of the legal mechanism of alienation.

The objective element of the criminal offence may be manifested through four alternative methods: determining the value of property by a method not provided for by law; using forged privatization documents; privatizing property that is not subject to privatization; and privatization by a person who is not legally entitled to be a purchaser. Judicial practice has demonstrated the predominance of the use of forged documents, frequently combined with the participation of an ineligible purchaser. The undervaluation of property through an unlawful valuation method occurs only in isolated proceedings, while no separate conviction for the privatization of property that is not subject to privatization has been identified within the body of judicial decisions examined.

A functional approach to determining the moment at which the criminal offence is completed has been proposed. Illegal privatization is considered completed upon the completion of the legal mechanism of alienation that creates the grounds for the transfer of ownership to a private person, rather than upon the performance of an individual preparatory or procedural act. The subject of the criminal offence is general. The use of an official position may necessitate additional criminal-law qualification. The subjective element is characterized exclusively by direct intent.

Motive and purpose are not mandatory elements of the criminal offence but are taken into account when proving the offence and individualizing criminal liability.

Rules for the criminal-law qualification of the use of forged documents have been formulated. Where such use is fully encompassed by the method of illegal privatization, additional qualification under part four of Article 358 of the Criminal Code of Ukraine is not required. The independent production of a forged document constitutes a concurrence of criminal offences under the relevant part of Article 358 and Article 233 of the Criminal Code of Ukraine. The use of such a document where the privatization procedure has not been completed constitutes a concurrence of the criminal offence under part four of Article 358 and an attempted criminal offence under the relevant part of Article 15 in conjunction with Article 233 of the Criminal Code of Ukraine. It is proposed that illegal privatization should be distinguished from related criminal offences according to the object, subject matter, method, moment of completion, offender and direction of intent.

The practical significance of the research findings lies in the possibility of their application in law-making and law-enforcement activities, further criminal-law research and the educational process.

Keywords: criminal liability, illegal privatization, privatization, state property, municipal property, criminalization, blanket disposition, criminal-law qualification, forged documents, official position, sentencing, elements of a criminal offence, objective elements of a criminal offence, subjective elements of a criminal offence, qualifying features.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Суліма Д.В. Загальні засади дослідження кримінальної відповідальності за незаконну приватизацію державного, комунального майна. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 11. С. 708-710. URL: http://lsej.org.ua/11_2024/168.pdf

2. Бірюкова І.Г., Суліма Д.В. Об'єктивна сторона незаконної приватизації державного, комунального майна: аналіз способів та форм вчинення злочину. *Ірпінський юридичний часопис*. 2025. Вип. 4(21). С. 132-140. URL: <https://ojs.dpu.edu.ua/index.php/irplegchr/article/view/436/426>

3. Суліма Д.В. Проблеми кваліфікації та розмежування незаконної приватизації державного, комунального майна з суміжними кримінальними правопорушеннями. *Журнал Східноєвропейського права*. 2026. № 143. С. 306-311. URL: https://easternlaw.com.ua/wp-content/uploads/2026/02/sulima_143.pdf

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

4. Суліма Д.В. Актуальні питання кримінальної відповідальності за незаконну приватизацію державного, комунального майна. *Фінансова безпека України: сучасний стан правового регулювання та перспективи розвитку* : матер. X Наук.-практ. конференції, присв. науковій школі заслуженого юриста України, професора, д.ю.н. Віктора Тарасовича Білоуса. м. Ірпінь, 30 жовтня 2024 року. Ірпінь: Державний податковий університет, 2024. С. 233-236. URL: https://dpu.edu.ua/images/2024/Photo_dlya_novyn_2024/Kafedra%20finansovogo%20ta%20podatkovogo%20prava/12%20gruden%20Kafedra%20finansovogo%20ta%20podatkovogo%20prava/zbirnik%202024_%20fin%20bezpeka%20z%20dopovn.pdf

5. Суліма Д.В. Проблеми кваліфікації незаконної приватизації державного, комунального майна в судовій та слідчій практиці. *Проблеми та перспективи реалізації та впровадження міждисциплінарних наукових досягнень*: збірник наукових праць з матеріалами IX Міжнародної наукової

конференції, м. Луцьк, 13 червня, 2025р. / Міжнародний центр наукових досліджень. Вінниця: ТОВ «УКРЛОГОС Груп», 2025. С. 180-182. URL: <https://archives.mcnd.org.ua/index.php/conference-proceeding/issue/view/13.06.2025>

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА НЕЗАКОННУ ПРИВАТИЗАЦІЮ ДЕРЖАВНОГО, КОМУНАЛЬНОГО МАЙНА.....	14
1.1. Історична та соціально-правова обумовленість криміналізації незаконної приватизації державного, комунального майна.....	14
1.2. Зарубіжний досвід кримінально-правової охорони відносин у сфері приватизації державного та комунального майна.....	45
Висновки до розділу 1.....	64
РОЗДІЛ 2. КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА НЕЗАКОННОЇ ПРИВАТИЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОГО, КОМУНАЛЬНОГО МАЙНА.....	66
2.1. Об'єктивні ознаки незаконної приватизації державного, комунального майна.....	66
2.2. Суб'єктивні ознаки незаконної приватизації державного, комунального майна.....	99
Висновки до розділу 2.....	130
РОЗДІЛ 3. КВАЛІФІКАЦІЯ, КАРАНІСТЬ ТА ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАННЯ ЗА НЕЗАКОННУ ПРИВАТИЗАЦІЮ ДЕРЖАВНОГО, КОМУНАЛЬНОГО МАЙНА.....	132
3.1. Проблеми кваліфікації незаконної приватизації державного, комунального майна.....	132
3.2. Відмежування незаконної приватизації від суміжних кримінальних правопорушень.....	144
3.3. Караність та призначення покарання за незаконну приватизацію державного, комунального майна.....	193
Висновки до розділу 3.....	210
ВИСНОВКИ.....	212
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	216
ДОДАТКИ.....	234

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Приватизація державного та комунального майна є одним із ключових правових механізмів реформування відносин власності, залучення інвестицій, підвищення ефективності використання майнових активів і формування конкурентного середовища. Водночас вона пов'язана з безповоротним відчуженням майна з державної або комунальної власності, а тому потребує особливо чітких, прозорих і контрольованих процедур. Порушення встановленого порядку приватизації здатне спричинити не лише безпосередні майнові втрати держави чи територіальної громади, а й негативно вплинути на бюджетні надходження, функціонування об'єктів інфраструктури, довіру до органів державної влади чи місцевого самоврядування та легітимність економічних перетворень.

Становлення інституту приватизації в Україні було безпосередньо пов'язане з переходом від адміністративно-командної моделі господарювання до ринкової економіки. Масштабне відчуження державного майна у 1990-х роках відбувалося за умов фрагментарного нормативного регулювання, недостатнього інституційного контролю, відсутності усталеної правозастосовної практики та високих корупційних ризиків. Поширення випадків заниження вартості об'єктів, використання підроблених документів, участі у приватизації осіб, які не мали права бути покупцями, та відчуження майна, забороненого до приватизації, зумовило потребу в посиленій кримінально-правовій охороні відповідних суспільних відносин.

Прийняття Кримінального кодексу України 2001 року (далі – КК України) стало визначальним етапом формування спеціальної кримінально-правової заборони незаконної приватизації державного, комунального майна. Стаття 233 КК України передбачила відповідальність за чотири альтернативні способи незаконної приватизації та встановила кваліфікуючі ознаки, пов'язані з великим розміром і вчиненням діяння за попередньою змовою групою осіб. У

2011 році відбулася істотна зміна караності цього кримінального правопорушення: позбавлення волі було замінено значними штрафами, а статті 234 і 235 КК України, які передбачали відповідальність за окремі порушення приватизаційних процедур, виключено. Унаслідок цього ст. 233 КК України залишилася єдиною спеціальною нормою, безпосередньо спрямованою на кримінально-правову охорону встановленого порядку приватизації державного та комунального майна.

Новий етап розвитку приватизаційних відносин розпочався з прийняттям у 2018 році Закону України «Про приватизацію державного і комунального майна», яким уніфіковано нормативне регулювання, запроваджено поділ об'єктів на об'єкти великої та малої приватизації, істотно розширено застосування електронних аукціонів і змінено порядок визначення стартової ціни та продажу майна. Однак диспозиція ст. 233 КК України при цьому не зазнала системного оновлення. Вона й надалі відтворює законодавчу модель, сформовану на початку 2000-х років, використовує оцінні та термінологічно неузгоджені конструкції, не враховує повною мірою цифровізацію приватизаційних процедур і не містить чіткої відповіді на питання про кримінально-правову оцінку маніпуляцій в електронних системах торгів.

Актуальність теми посилюється суперечністю між значною суспільною небезпечністю незаконного відчуження державного чи комунального майна та обмеженою практикою застосування ст. 233 КК України. Незначна кількість зареєстрованих проваджень і вироків не свідчить про втрату кримінально-правовою заборonoю свого значення. Значна частина протиправних дій у сфері приватизації кваліфікується за нормами про шахрайство, привласнення або розтрату майна, підроблення документів, зловживання владою чи службовим становищем, службове підроблення та інші кримінальні правопорушення. Це зумовлює складні питання конкуренції кримінально-правових норм, кваліфікації за сукупністю, визначення меж спеціальної заборони та відмежування кримінально караної приватизації від процедурних порушень, що

мають спричиняти відповідальність іншої галузевої належності.

Теоретичні засади криміналізації та пеналізації, кримінально-правової охорони власності, складу кримінального правопорушення, кваліфікації та призначення покарання розроблено у працях В. І. Антипова, Ю. В. Бауліна, П. С. Берзіна, В. І. Борисова, Р. В. Вереші, А. А. Вознюка, В. А. Гацелюка, Н. О. Гуторової, О. О. Дудорова, М. Й. Коржанського, В. О. Навроцького, О. М. Литвинова, В. К. Матвійчука, Є. О. Письменського, Ю. А. Пономаренка, В. В. Сташиса, Є. Л. Стрельцова, П. Л. Фріса, М. І. Хавронюка, В. Я. Тація, В. І. Тютюгіна та інших українських учених. Їхні наукові положення становлять методологічну основу дослідження підстав криміналізації, об'єктивних і суб'єктивних ознак складу кримінального правопорушення, правил кримінально-правової кваліфікації та індивідуалізації покарання.

Безпосередньо проблемам кримінальної відповідальності за незаконну приватизацію державного, комунального майна присвячені дослідження П. І. Заруби, Т. Я. Крих, Т. К. Чумакової та інших.

Незважаючи на вагомий внесок зазначених учених, потребують подальшого наукового опрацювання історична та сучасна обумовленість збереження спеціальної кримінально-правової заборони, її співвідношення з концепцією нового КК України, кримінально-правовий зміст кожного з альтернативних способів незаконної приватизації, момент закінчення кримінального правопорушення, характеристика його суб'єкта і форми вини, правила кваліфікації бланкетного складу, відмежування від суміжних кримінальних правопорушень, а також відповідність чинної системи штрафів принципам справедливості, пропорційності та індивідуалізації покарання. Необхідність комплексного вирішення цих питань на основі чинного законодавства, практики його застосування, зарубіжного досвіду та міжнародних стандартів зумовила вибір теми дисертаційного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Обраний напрям дослідження ґрунтується на положеннях Стратегії

національної безпеки України «Безпека людини – безпека країни», затвердженої Указом Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020; Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023-2027 роки, схваленого Указом Президента України від 11 травня 2023 року № 273/2023; Плану заходів, спрямованих на виконання Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023-2027 роки, затверджений розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 серпня 2024 року № 792-р; Дорожньої карти з питань верховенства права, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14 травня 2025 р. № 475-р. Дисертаційне дослідження виконано в межах науково-дослідної теми кафедри кримінального права та процесу Державного податкового університету «Теоретичні засади підвищення ефективності кримінально-правового, кримінологічного та кримінально-виконавчого запобігання злочинності» (державний реєстраційний № 0121U110768).

Тема дисертації затверджена Вченою радою Державного податкового університету (протокол № 6 від 24 листопада 2022 року).

Мета та завдання дослідження. *Метою* дослідження є комплексне теоретико-прикладне дослідження кримінальної відповідальності за незаконну приватизацію державного, комунального майна та розроблення науково обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення положень КК України і практики їх застосування.

Для досягнення поставленої мети сформульовано такі *завдання*:

- проаналізувати історичну та соціально-правову обумовленість криміналізації незаконної приватизації державного, комунального майна, визначити етапи становлення відповідної кримінально-правової заборони та оцінити доцільність її збереження в умовах підготовки нового КК України;
- узагальнити зарубіжний досвід кримінально-правової охорони відносин у сфері приватизації державного та комунального майна, визначити спільні й

відмінні риси законодавчих моделей Польщі, Чехії, Словаччини, Литви, Латвії та Естонії, а також значення міжнародних стандартів у цій сфері;

- розкрити кримінально-правовий зміст об'єктивних ознак складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 233 КК України, уточнити його об'єкт, предмет, об'єктивну сторону, альтернативні способи вчинення, суспільно небезпечні наслідки, причинний зв'язок і момент закінчення;

- визначити особливості суб'єктивних ознак незаконної приватизації державного, комунального майна, вирішити питання про вид суб'єкта, форму вини, зміст інтелектуального та вольового моментів умислу, а також кримінально-правове значення мотиву і мети;

- сформулювати правила кваліфікації незаконної приватизації як кримінального правопорушення з бланкетною диспозицією, установити значення норм приватизаційного законодавства та визначити особливості кваліфікації кожного з передбачених ст. 233 КК України способів учинення діяння;

- здійснити відмежування незаконної приватизації від суміжних кримінальних правопорушень, визначити правила конкуренції норм і кваліфікації за сукупністю;

- дослідити караність незаконної приватизації державного, комунального майна та практику призначення покарання, оцінити відповідність санкцій ст. 233 КК України принципам пропорційності й індивідуалізації та обґрунтувати напрями їх удосконалення.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини у сфері кримінально-правової охорони встановленого порядку приватизації державного, комунального майна.

Предметом дослідження є кримінальна відповідальність за незаконну приватизацію державного, комунального майна.

Методи дослідження. Методологічну основу дисертації становить сукупність загальнонаукових і спеціально-юридичних методів наукового

пізнання, застосованих відповідно до мети, завдань, об'єкта та предмета дослідження.

Діалектичний метод використано для розкриття взаємозв'язку між розвитком відносин власності, реформуванням приватизаційного законодавства та зміною змісту кримінально-правової охорони, а також для дослідження ст. 233 КК України у взаємодії з іншими кримінально-правовими нормами (підрозділи 1.1–3.3). *Історико-правовий метод* застосовано під час установлення передумов запровадження інституту приватизації, аналізу розвитку законодавства від радянської моделі охорони соціалістичної власності до сучасної кримінальної відповідальності та формування періодизації її становлення (підрозділ 1.1). *Формально-юридичний (догматичний) метод* забезпечив тлумачення положень Конституції України, КК України, законодавства про приватизацію, оцінку майна, управління об'єктами державної власності та інших нормативно-правових актів, а також визначення змісту об'єктивних і суб'єктивних ознак складу кримінального правопорушення (підрозділи 1.1, 2.1, 2.2, 3.1–3.3). *Системно-структурний метод* використано для визначення місця ст. 233 КК України у системі кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності, установлення внутрішніх зв'язків між елементами складу, класифікації способів незаконної приватизації та побудови системи правил її кваліфікації (підрозділи 2.1, 2.2, 3.1). *Порівняльно-правовий метод* застосовано для зіставлення української моделі спеціальної кримінально-правової заборони з підходами Польщі, Чехії, Словаччини, Литви, Латвії та Естонії та для оцінки можливостей використання зарубіжного досвіду в Україні (підрозділ 1.2). *Метод аналізу документів* використано під час опрацювання судових рішень у кримінальних провадженнях, пов'язаних із застосуванням ст. 233 КК України та суміжних норм, що дало змогу встановити типові способи вчинення незаконної приватизації, особливості кваліфікації та тенденції призначення покарання (підрозділи 2.1, 3.1–3.3). *Логіко-юридичний метод, а також методи аналізу,*

синтезу, індукції, дедукції, узагальнення і моделювання застосовано для формулювання авторських визначень, висновків, правил кваліфікації та пропозицій щодо вдосконалення ст. 233 і ст. 53 КК України (підрозділи 1.1–3.3, висновки).

Емпіричну базу дослідження становлять матеріали Єдиного державного реєстру судових рішень, пов'язаних із застосуванням ст. 233 КК України та суміжних кримінально-правових норм, серед яких обвинувальні й виправдувальні вироки, рішення апеляційної та касаційної інстанцій; офіційні статистичні дані про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування; нормативно-правові акти України, Польщі, Чехії, Словаччини, Литви, Латвії та Естонії; міжнародно-правові акти, документи Організації Об'єднаних Націй, Ради Європи та OECD; матеріали законопроектної роботи щодо нового КК України; наукові праці українських і зарубіжних учених із проблем кримінального права, приватизації та управління державними активами.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є комплексним кримінально-правовим дослідженням відповідальності за незаконну приватизацію державного, комунального майна, проведеним з урахуванням сучасного приватизаційного законодавства, цифровізації процедур відчуження майна, практики застосування ст. 233 КК України, зарубіжних моделей охорони державного, комунального майна. За результатами дослідження сформульовано положення, висновки та пропозиції, що мають значення для розвитку науки кримінального права, вдосконалення законодавства і забезпечення однакового його застосування. Зокрема:

вперше:

– обґрунтовано функціональний підхід до визначення моменту закінчення незаконної приватизації, за яким основний склад, формально сконструйований у ч. 1 ст. 233 КК України, є закінченим не з моменту вчинення окремої підготовчої або процедурної дії, а після завершення юридичного механізму

незаконного відчуження майна, що створює правові підстави для переходу права власності від держави чи територіальної громади до приватної особи;

– розроблено комплексну модель модернізації диспозиції ст. 233 КК України, яка передбачає узгодження способів учинення кримінального правопорушення із Законом України «Про приватизацію державного і комунального майна», заміну конструкції «неправомочна особа» на поняття особи, яка не має права бути покупцем об'єкта приватизації, кримінально-правове врахування незаконного втручання в електронні процедури приватизації та використання завідомо недостовірних відомостей під час їх проведення;

– обґрунтовано модель удосконалення караності незаконної приватизації, що включає збереження штрафу як основного покарання за ч. 1 ст. 233 КК України, зниження верхньої межі штрафу за ч. 2 до рівня не більше двадцяти п'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, виокремлення кваліфікованого складу вчинення діяння службовою особою з використанням службового становища із позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, а також диференціацію наслідків об'єктивної неспроможності сплатити штраф і умисного ухилення від його виконання;

удосконалено:

– періодизацію становлення кримінальної відповідальності за незаконну приватизацію державного, комунального майна;

– критерії відмежування незаконної приватизації від шахрайства, привласнення чи розтрата майна, зловживання владою або службовим становищем, службового підроблення, підроблення та використання підроблених документів з урахуванням відмінностей у безпосередньому об'єкті, предметі, способі, моменті закінчення, суб'єкті, формі вини та спрямованості умислу;

дістали подальшого розвитку:

– наукові уявлення про бланкетний характер ст. 233 КК України та

необхідність під час кваліфікації точно встановлювати порушені приписи приватизаційного законодавства, правовий статус об'єкта, законність визначення його вартості, право особи бути покупцем, справжність документів і завершеність юридичного механізму приватизації;

– підходи до індивідуалізації покарання за незаконну приватизацію шляхом визначення системи обставин, які мають враховуватися при встановленні розміру штрафу, застосуванні конфіскації майна та позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, а також обґрунтування необхідності поєднання покарання з поверненням незаконно відчуженого майна і відшкодуванням завданої шкоди.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані у дисертації наукові положення, висновки та пропозиції можуть бути використані у:

– *науково-дослідній діяльності* – як теоретична основа для подальших досліджень кримінально-правової охорони державної та комунальної власності, криміналізації господарських правопорушень, кваліфікації бланкетних складів (акт впровадження в науково-дослідну діяльність Державного податкового університету від 30 березня 2026 року);

– *правотворчій діяльності* – під час підготовки змін до ст. 233, ст. 53 та пов'язаних положень КК України, опрацювання положень нового КК України, а також удосконалення законодавства про приватизацію, електронні аукціони, оцінку майна та управління державними активами;

– *правозастосовній діяльності* – у роботі органів досудового розслідування, прокуратури, судів, адвокатів, органів приватизації, органів місцевого самоврядування та інших суб'єктів під час установлення ознак незаконної приватизації, визначення порушених норм спеціального законодавства, вирішення питань конкуренції кримінально-правових норм, кваліфікації за сукупністю та призначення покарання (довідка Адвокатського об'єднання «ЮС ФОРТІС» від 25 березня 2026 року № 25/03-9);

– *освітньому процесі* – під час викладання навчальних дисциплін «Кримінальне право України (загальна частина)», «Кримінально-правова характеристика корупції», «Кримінальне право України (особлива частина)», «Кримінологія», «Злочинність в Україні та теоретичні основи її запобігання», підготовки підручників, навчальних посібників, методичних рекомендацій (акт впровадження в освітній процес Державного податкового університету від 19 березня 2026 року).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійною, завершеною науковою працею. Сформульовані в ній положення, узагальнення, висновки, рекомендації та пропозиції обґрунтовано на підставі самостійно проведених досліджень.

У науковій статті «Об’єктивна сторона незаконної приватизації державного, комунального майна: аналіз способів та форм вчинення злочину», опублікованій спільно з І.Г. Бірюковою, автором особисто розкрито правовий режим державного та комунального майна як предметів злочину, висвітлено їхнєзначення та публічний характер; розмежовано порушення приватизаційної процедури в державній сфері та сфері місцевого самоврядування, де зловживання часто пов’язані з виходом органів влади за межі повноважень.

Ідеї та розробки, що належать співавторам, разом з якими були опубліковані наукові статті, в дисертації не використовувалися. Для аргументації окремих положень дисертації використовувалися наукові праці інших учених, на які зроблено посилання.

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертації обговорювалися на кафедрі кримінального права та процесу Державного податкового університету. Результати дослідження були оприлюднені на 2 науково-практичних конференціях, зокрема: «Фінансова безпека України: сучасний стан правового регулювання та перспективи розвитку» (м. Ірпінь, 30 жовтня 2024 року) та «Проблеми та перспективи реалізації та впровадження міждисциплінарних наукових досягнень» (м. Луцьк, 13 червня 2025 року).

Публікації. Основні наукові результати дисертації викладені в 5 наукових публікаціях, серед яких три статті, опубліковані в юридичних фахових виданнях України, затверджених наказом Міністерства освіти і науки України, та двоє тез доповідей, опублікованих у збірниках матеріалів науково-практичних конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається із вступу, трьох розділів, що містять сім підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 239 сторінок, з них основний текст – 215 сторінок, список використаних джерел – 18 сторінок (143 найменування) та 2 додатки на 6 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА НЕЗАКОННУ ПРИВАТИЗАЦІЮ ДЕРЖАВНОГО, КОМУНАЛЬНОГО МАЙНА

1.1. Історична та соціально-правова обумовленість криміналізації незаконної приватизації державного, комунального майна

Передусім варто зазначити, що в основі кримінально-правової політики перебувають її методи, які в юридичній науці традиційно поділяють на основні та приватні. Їх зміст і призначення визначаються сферою застосування та характером впливу на суспільні відносини [123, с. 18–21].

Основні методи поширюються на всі види суспільних відносин і стосуються всіх осіб, які можуть бути суб'єктами кримінального правопорушення. Саме за їх допомогою встановлюються межі кримінально караної поведінки та визначається обсяг кримінально-правового впливу держави, тобто формуються базові засади кримінально-правової політики. До таких методів належать криміналізація та декриміналізація, а також пеналізація і депеналізація [7, с. 30].

В цьому аспекті, методи (від грец. *μεθόδος* – шлях, дослідження, спосіб пізнання) варто розуміти як систематизований спосіб досягнення теоретичного чи практичного результатів, розв'язання проблем чи одержання нової інформації на основі певних регулятивних принципів пізнання та дії, усвідомлення специфіки досліджуваної предметної галузі й законів функціонування її об'єктів. Метод окреслює та втілює шлях до істини, напрями ефективної діяльності, що ведуть до реалізації поставлених цілей, задає регулятиви та моральні настанови пізнавального процесу [60]. Це прийом або система прийомів, що застосовуються в якій-небудь галузі діяльності.

Держава покликана забезпечувати кримінально-правову охорону найбільш значущих суспільних цінностей і благ. Саме тому криміналізація

виступає одним із ключових механізмів реалізації кримінально-правової політики, спрямованим на гарантування належного захисту суспільно значущих та державних інтересів засобами кримінального права. Водночас віднесення певного діяння до категорії кримінально караних не може бути довільним, а повинно ґрунтуватися на наявності належних соціальних і підстав, які зумовлюють необхідність його криміналізації.

На увагу заслуговує дослідження В. А. Гацелюка щодо криміналізації суспільно небезпечних діянь протягом дії Кримінального кодексу України 2001 року (далі – КК України) [42, с. 68-68]. Зокрема, він здійснив спробу узагальнити наведені ним позиції Конституційного Суду України (далі – КСУ), які, за висновком автора, слід враховувати під час криміналізації суспільно небезпечних діянь:

«1) криміналізуючи будь-яке суспільно небезпечне діяння, треба виходити насамперед із принципів та норм Конституції України, адже закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй;

2) застосування статті КК не повинно викликати тлумачення сумнівів не на користь особи всупереч частині третій статті 62 Конституції;

3) стаття КК повинна узгоджуватися з конституційним принципом презумпції невинуватості (частини перша, друга, третя статті 62 Конституції України) та з конституційним приписом щодо неприпустимості притягнення особи до відповідальності за відмову свідчити або давати пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів (право особи не свідчити або не давати пояснень щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів) (частина перша статті 63 Конституції України);

4) під час криміналізації слід враховувати суспільно-політичний контекст: наприклад, протидія корупції в Україні є завданням виняткового суспільного та державного значення, а криміналізація незаконного збагачення – важливим юридичним засобом реалізації державної політики у цій сфері;

5) під час криміналізації слід враховувати міжнародно-правові

зобов'язання;

6) стаття КК не повинна відкривати можливості використання закону всупереч принципу верховенства права, як це відбувалося у практиці деяких тоталітарних режимів;

7) криміналізація конкретного вчинку людини можлива за умови, якщо це відповідає, зокрема, сукупності таких критеріїв: значна (суттєва) суспільна небезпека діяння; поширення аналогічних діянь у суспільстві; неефективність інших галузевих правових засобів впливу на зазначені діяння; неможливість успішної боротьби з діянням менш репресивними методами;

8) негативні наслідки, яких зазнає особа, притягнута до кримінальної відповідальності за вчинення злочинів, мають бути пропорційними шкоді, яка настала або могла настати у разі вчинення відповідних діянь;

9) стаття КК повинна відповідати вимогам чіткості, точності й однозначності, а отже, не суперечити юридичній визначеності як складовій принципу верховенства права, закріпленого у статті 8 Конституції України;

10) диспозиція норми має бути сформульована достатньо чітко й не допускати неоднозначне її розуміння, тлумачення та застосування» [42, с. 68-68].

Проведений аналіз дає підстави стверджувати, що криміналізація є не лише техніко-юридичним способом доповнення КК України нормами про кримінальні правопорушення, а насамперед інструментом реалізації кримінально-правової політики держави. Її застосування повинно ґрунтуватися на поєднанні соціальної обумовленості, конституційної легітимності та міжнародно-правових зобов'язань України. Лише за наявності реальної суспільної потреби, високого рівня суспільної небезпеки діяння та недостатності інших правових засобів реагування криміналізація відповідає своєму призначенню як крайньому (*ultima ratio*) засобу державного примусу.

Сучасна доктрина кримінального права розглядає поняття криміналізації як одну з центральних категорій кримінально-правової політики. Незважаючи на існування різних наукових підходів, більшість учених погоджується, що

криміналізація становить як процес, так і результат визнання певного діяння кримінальним правопорушенням шляхом закріплення відповідної кримінально-правової заборони у законі.

У науковій літературі сформувалося декілька підходів до визначення сутності криміналізації. Перший підхід характеризує її як результат законодавчої діяльності, тобто включення нового складу кримінального правопорушення до Кримінального кодексу України. За такого підходу основна увага приділяється юридичному факту прийняття кримінально-правової норми.

Другий підхід розглядає криміналізацію як процес формування кримінально-правової заборони, що включає виявлення суспільно небезпечної поведінки, оцінку ступеня її небезпечності, аналіз ефективності інших правових засобів впливу, визначення доцільності застосування кримінально-правових заходів та остаточне законодавче закріплення відповідної норми. Цей підхід набув значного поширення у вітчизняній науці кримінального права. Зокрема, на думку О.В. Попович та Л.В. Томаша, криміналізація – це не лише формальний акт правотворчості, а багаторівневий процес, що включає виявлення та правову оцінку суспільно небезпечних проявів поведінки, визначення їх відповідності критеріям кримінально-правової заборони, а також закріплення такої заборони у законі. На цьому етапі формуються як концептуальні, так і техніко-юридичні передумови для подальшого застосування норм, що безпосередньо впливають на процес кваліфікації кримінальних правопорушень. Якщо ознаки кримінально протиправного діяння сформульовані нечітко, суперечливо або надмірно загально, це призводить до труднощів у їх співвіднесенні з фактичними обставинами справи, створює підґрунтя для конкуренції норм і неоднакового тлумачення [84, с. 472].

Останніми роками дедалі більшого поширення набуває комплексне розуміння криміналізації як багаторівневого соціально-правового процесу. За такого підходу криміналізація не зводиться виключно до прийняття кримінального закону, а охоплює виявлення нових соціальних ризиків, оцінку їх суспільної небезпечності, визначення об'єкта кримінально-правової охорони,

прогнозування наслідків криміналізації та оцінку ефективності майбутнього кримінально-правового регулювання.

Водночас криміналізація нерозривно пов'язана з іншими напрямками кримінально-правової політики. Передусім ідеться про пеналізацію, яка полягає у визначенні виду та меж покарання за кримінальне правопорушення. Якщо криміналізація відповідає на питання, які діяння повинні визнаватися кримінальними правопорушеннями, то пеналізація визначає характер і ступінь державного примусу, що застосовується до винної особи. Таким чином, криміналізація та пеналізація є взаємопов'язаними елементами єдиного механізму кримінально-правового регулювання.

Варто зазначити, що питання співвідношення криміналізації та пеналізації залишається дискусійним. Зокрема, висловлюється позиція, відповідно до якої криміналізація є ширшим поняттям і охоплює пеналізацію. Проте такий підхід не є беззаперечним. Як слушно зазначають Н. О. Гуторова та Ю. А. Пономаренко, хоча визнання певного діяння кримінальним правопорушенням закономірно супроводжується встановленням відповідного покарання, це не свідчить про тотожність або підпорядкованість зазначених процесів [27, с. 39-40].

Криміналізація полягає у законодавчому визнанні суспільно небезпечного діяння кримінальним правопорушенням, тоді як пеналізація спрямована на визначення виду та меж кримінально-правового реагування за його вчинення. Такий взаємозв'язок знайшов нормативне відображення у ч. 2 ст. 1 КК України, відповідно до якої кримінальний закон одночасно визначає, які суспільно небезпечні діяння є кримінальними правопорушеннями та які покарання застосовуються до осіб, винних у їх вчиненні [48]. Отже, криміналізація без встановлення караності є неможливою.

Водночас пеналізація не поглинається криміналізацією, а виступає самостійним напрямом кримінально-правової політики. Вона має власні підстави, принципи та правила реалізації й не завжди здійснюється одночасно з криміналізацією. Якщо при первинному визнанні діяння кримінально караним

встановлення санкції відбувається одночасно з його криміналізацією (первинна пеналізація), то подальша зміна виду чи розміру покарання за вже криміналізоване діяння є проявом вторинної пеналізації, що здійснюється незалежно від процесу криміналізації.

Отже, об'єктом криміналізації є суспільно небезпечні діяння, які потребують кримінально-правової заборони, тоді як об'єктом пеналізації виступають уже криміналізовані діяння, щодо яких законодавець визначає або змінює обсяг і характер кримінально-правового впливу.

У теорії кримінального права обґрунтовано, що криміналізація повинна здійснюватися лише за наявності відповідних підстав. До таких підстав традиційно відносять істотну суспільну небезпечність діяння, його достатню поширеність або реальну загрозу поширення, недостатню ефективність інших юридичних засобів реагування, відповідність криміналізації принципам справедливості, гуманізму, правової визначеності та пропорційності кримінально-правового впливу. Інакше кажучи, кримінально-правова заборона має застосовуватися лише як «*ultima ratio*» – крайній засіб захисту найважливіших суспільних відносин [24].

Для оцінки обґрунтованості криміналізації особливе значення мають також її принципи. У сучасній українській доктрині до них відносять принципи соціальної обумовленості (суспільної небезпечності); пропорційності; економії кримінально-правової репресії (*ultima ratio*); правової визначеності (чіткості та передбачуваності формулювань). системної узгодженості (внутрішньої несуперечливості) [84, с. 474-475].

Дотримання зазначених принципів забезпечує баланс між необхідністю охорони суспільних відносин і гарантуванням прав та свобод людини, а також запобігає надмірній криміналізації суспільних відносин.

З огляду на викладене криміналізацію доцільно визначити як зумовлений соціальними потребами та принципами кримінально-правової політики процес і результат законодавчого визнання суспільно небезпечного діяння кримінальним правопорушенням шляхом встановлення кримінально-правової

заборони та відповідних заходів кримінально-правового впливу. Таке визначення охоплює як соціальну природу криміналізації, так і її юридичне оформлення, що є особливо важливим для подальшого дослідження історичних і соціально-правових передумов криміналізації незаконної приватизації державного, комунального майна.

Саме через призму зазначених теоретичних положень доцільно аналізувати процес становлення кримінальної відповідальності за незаконну приватизацію державного, комунального майна. Встановлення кримінально-правової заборони щодо таких діянь стало результатом тривалого розвитку приватизаційного законодавства, трансформації економічної системи України та усвідомлення державою необхідності забезпечення підвищеного кримінально-правового захисту відносин державної і комунальної власності. Ці питання становлять предмет подальшого дослідження цього підрозділу.

Дослідження історичної та соціально-правової обумовленості криміналізації незаконної приватизації державного, комунального майна потребує звернення до передумов виникнення самого інституту приватизації в Україні. Лише з'ясування причин його запровадження, особливостей становлення та еволюції законодавчого регулювання дозволяє об'єктивно оцінити необхідність подальшого встановлення кримінально-правової охорони відносин у цій сфері.

До проголошення незалежності України економічна система функціонувала в умовах адміністративно-командної моделі господарювання, що базувалася на переважанні державної та колективної власності.

Так, Конституція Української Радянської Соціалістичної Республіки 1937 року (далі – Конституція УРСР 1937 року) [38], яка виступала основним законом Української Радянської Соціалістичної Республіки (далі – УРСР), була затверджена 30 січня 1937 року та ґрунтувалася на Конституції Союзу Радянських Соціалістичних Республік (далі – СРСР) 1936 року.

Аналіз положень Розділу I Конституції УРСР 1937 року [38] свідчить, що на конституційному рівні було закріплено панування соціалістичної власності

як економічної основи держави, що виключало існування приватної власності на основні засоби виробництва. Відповідно до статей 4–6 Конституції, економічний лад Української РСР ґрунтувався на соціалістичній системі господарства та соціалістичній власності, яка існувала у двох формах: державній (всенародне добро) та кооперативно-колгоспній. При цьому до державної власності були віднесені земля, її надра, води, ліси, промислові підприємства, транспорт, банки, засоби зв'язку, радгоспи, машинно-тракторні станції, а також комунальні підприємства і основний житловий фонд у містах і промислових пунктах (статті 5, 6). Отже, поняття комунальної власності як власності територіальних громад у сучасному розумінні не існувало. Незважаючи на використання терміна «комунальні підприємства», вони не належали територіальним громадам, а прямо визнавалися складовою державної (всенародної) власності. Водночас статті 7–10 Конституції розмежовували державну, кооперативно-колгоспну та особисту власність громадян, що свідчить про відсутність окремого конституційно визначеного інституту комунальної власності. Отже, державна власність була домінуючою, але не єдиною формою власності: Конституція також визнавала кооперативно-колгоспну та особисту власність громадян.

Наприкінці 1970-х рр. УРСР 1937 року була замінена Конституцією Української Радянської Соціалістичної Республіки 1978 року (далі – Конституція УРСР 1978 року) [39]. Аналіз положень глави 2 Конституції УРСР 1978 року («Економічна система») свідчить про подальший розвиток та деталізацію радянської концепції соціалістичної власності порівняно з Конституцією УРСР 1937 року. Водночас її норми так само не передбачали існування комунальної власності як самостійної форми власності. Навпаки, конституційні положення закріплювали виключне домінування державної та колгоспно-кооперативної власності та централізованої планової економіки. Стаття 10 визначала, що основу економічної системи України становить соціалістична власність на засоби виробництва, яка існує у двох формах: державній (загальнонародній) та колгоспно-кооперативній. Крім того,

соціалістичною власністю визнавалося майно профспілкових та інших громадських організацій. Конституція покладала на державу обов'язок охороняти соціалістичну власність, створювати умови для її примноження та забороняла використання такого майна з метою особистої наживи чи інших корисливих цілей (ст. 10). Отже, власність розглядалася не як економічна категорія ринкового характеру, а як один із фундаментальних елементів соціалістичного державного устрою. Особливого значення набувала стаття 11, яка проголошувала державну власність «спільним надбанням усього радянського народу» та визнавала її основною формою соціалістичної власності. До виключної державної власності належали земля, її надра, води, ліси, основні засоби виробництва в промисловості, будівництві та сільському господарстві, транспорт, зв'язок, банки, майно державних торговельних, комунальних та інших підприємств, а також основний міський житловий фонд. Застосування терміна «комунальні підприємства» не свідчило про існування комунальної власності у сучасному розумінні, оскільки Конституція прямо визначала їх майно як складову державної власності. Таким чином, комунальні підприємства виступали лише різновидом державних підприємств, а не об'єктами власності територіальних громад.

Отже, аналіз Конституції УРСР 1978 року дає підстави стверджувати, що на момент її прийняття інститут комунальної власності як окремої форми власності ще не існував. Незважаючи на використання законодавцем поняття «комунальні підприємства», їх майно відповідно до статті 11 прямо визнавалося державною (загальнонародною) власністю.

Верховною Радою УРСР 28 грудня 1960 року було прийнято Кримінальний кодекс УРСР, у якому систематизовано кримінально-правові норми, що діяли на території УРСР (з 1991 року – України). Кодекс був розроблений відповідно до Основ кримінального законодавства СРСР і союзних республік 1958 року [50].

Кримінальне законодавство радянського періоду виходило з пріоритетності соціалістичної власності, яка визнавалася економічною основою

держави та перебувала під особливою правовою охороною. Приватна власність на основні засоби виробництва фактично була відсутня, а здійснення підприємницької діяльності суттєво обмежувалося. За таких умов не існувало ані правових механізмів приватизації державного майна, ані об'єктивної потреби у встановленні кримінальної відповідальності за порушення порядку її проведення.

Ідеологія охорони власності кардинально відрізнялася від сучасної ринкової моделі. Вся система кримінально-правового захисту була побудована на жорсткій ієрархії, де державна та колективна (соціалістична) власність вважалися недоторканною основою радянського ладу і захищалися значно суворіше, ніж приватна (особиста) власність громадян.

Ці кримінальні правопорушення були зосереджені в Главі II Особливої частини КК 1960 року – «Злочини проти соціалістичної власності» (з червня 1992 року «Злочини проти державної і колективної власності»).

Прийняття КК УРСР 1960 року [51] стало закономірним продовженням конституційної концепції абсолютного пріоритету соціалістичної власності. На відміну від сучасного кримінального законодавства, яке охороняє різні форми власності на засадах їх рівності, КК УРСР 1960 року виокремлював злочини проти соціалістичної власності в самостійну главу, що свідчило про визнання державної та громадської власності особливим об'єктом кримінально-правової охорони. Такий підхід відповідав радянській конституційній моделі власності, згодом докладно закріпленій у Конституції УРСР 1978 року [39], відповідно до яких державна (загальнонародна) власність визнавалася основною формою соціалістичної власності та економічною основою держави.

Глава II КК УРСР 1960 року охоплювала практично всі можливі форми посягань на державне або громадське майно. Законодавець передбачав кримінальну відповідальність за розкрадання шляхом крадіжки (ст. 81), грабежу (ст. 82), шахрайства (ст. 83), привласнення, розтрата або зловживання службовим становищем (ст. 84), дрібне розкрадання (ст. 85), розбій (ст. 86), заподіяння майнової шкоди без ознак розкрадання (ст. 87), привласнення

знайденного державного майна (ст. 88), умисне та необережне знищення чи пошкодження державного або громадського майна (статті 89, 90), злочинно-недбале ставлення до його охорони (ст. 91), а також злочини проти державної чи громадської власності інших соціалістичних держав (ст. 92). Таким чином, кримінально-правова охорона поширювалася не лише на незаконне заволодіння майном, а й на будь-які дії, що створювали загрозу його збереженню чи ефективному використанню.

Характерною особливістю КК УРСР було те, що законодавець не розмежовував державне та громадське майно як самостійні об'єкти кримінально-правової охорони. У диспозиціях статей систематично використовувалася єдина конструкція «державне або громадське майно», що відображало соціалістичну концепцію власності. При цьому під громадським майном розумілося майно колгоспів, кооперативних, профспілкових та інших громадських організацій, яке також визнавалося різновидом соціалістичної власності. Водночас сучасне поняття комунального майна як майна територіальних громад у законодавстві цього періоду було відсутнє.

Особливу увагу законодавець приділяв захисту майна, що перебувало у віданні службових осіб. Так, стаття 84 передбачала відповідальність за привласнення, розтрату або розкрадання державного чи громадського майна шляхом зловживання службовим становищем. Саме ця норма стала однією з перших кримінально-правових заборон, спрямованих на протидію незаконному використанню владних чи управлінських повноважень для заволодіння державним майном. Проте вона охоплювала лише фактичне незаконне вилучення майна, а не порушення встановленого порядку його відчуження.

Важливою ознакою кримінально-правової політики цього періоду була істотна диференціація відповідальності залежно від способу посягання, розміру заподіяної шкоди, повторності, вчинення злочину групою осіб чи особливо небезпечним рецидивістом. За вчинення розкрадань у великих розмірах санкції передбачали покарання у виді позбавлення волі на строк до п'ятнадцяти років із конфіскацією майна, а в окремих випадках – із висланням. Це свідчить, що

охорона соціалістичної власності розглядалася державою як один із пріоритетних напрямів кримінально-правової політики.

Разом із тим аналіз Глави II КК УРСР в редакції 1960 року [51] дає підстави зробити висновок, що кримінальне законодавство було орієнтоване виключно на боротьбу з незаконним заволодінням, пошкодженням чи знищенням державного і громадського майна. Воно не містило норм, які б встановлювали відповідальність за незаконне відчуження державного майна в процесі приватизації, оскільки інститут приватизації в радянській економічній системі об'єктивно був відсутній. За умов існування виключної державної власності на основні засоби виробництва не існувало й правових механізмів передачі такого майна у приватну власність.

Після проголошення незалежності України та з метою адаптації законодавства до нових політико-правових і економічних умов Верховна Рада України прийняла Закон України «Про внесення змін і доповнень до Кримінального, Кримінально-процесуального кодексів Української РСР, Кодексу Української РСР про адміністративні правопорушення та Митного кодексу України»

Так, було внесено зміни до КК УРСР 1960 року:

«3. Статті 2, 92 і 191-1 виключити.

4. У назві глави II Особливої частини слово «соціалістичної» замінити словами «державної і колективної».

5. У статтях 7-1, 10, 25, 26, 52, 52-1, 53, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 86-1, 88, 89, 90, 91, 142, 186, 187 термін «громадське майно» замінити терміном «колективне майно», у статтях 7-1, 10, 26, 53, 140, 141, 142, 143, 144, 145 термін «особисте майно громадян» – терміном «індивідуальне майно громадян», в назві і тексті статті 86-2 слова «кооперативного або іншого громадського» та «кооперативного чи іншого громадського» замінити словами «або колективного», а в назві глави V слово «особистої» замінити словом «індивідуальної» [101].

Таким чином, проголошення незалежності України зумовило

необхідність докорінного перегляду радянської концепції кримінально-правової охорони власності. Одним із перших кроків у цьому напрямі стало прийняття Закону України від 17 червня 1992 року № 2468-XII «Про внесення змін і доповнень до Кримінального, Кримінально-процесуального кодексів Української РСР, Кодексу Української РСР про адміністративні правопорушення та Митного кодексу України» [101]. Відповідно до преамбули цього Закону його прийняття було обумовлено проголошенням України незалежною демократичною державою та необхідністю забезпечення правового захисту її суверенітету, конституційного ладу, внутрішньої і зовнішньої безпеки. У сфері охорони відносин власності законодавець відмовився від радянської ідеологічної конструкції «соціалістичної власності», замінивши в назві глави II Особливої частини КК УРСР поняття «злочини проти соціалістичної власності» на «злочини проти державної і колективної власності». Одночасно у всьому тексті Кодексу термін «громадське майно» було замінено на «колективне майно», а поняття «особисте майно громадян» – на «індивідуальне майно громадян». Крім того, було виключено статтю 92 КК УРСР, яка встановлювала відповідальність за злочини проти державної або громадської власності інших соціалістичних держав, що стало закономірним наслідком припинення існування СРСР та відмови від концепції єдиної соціалістичної системи власності. Зазначені зміни мали насамперед концептуальний характер, оскільки відображали трансформацію економічної системи України та поступову відмову від соціалістичної моделі господарювання. Водночас вони ще не створили самостійного механізму кримінально-правової охорони відносин приватизації державного та комунального майна, оскільки були спрямовані переважно на адаптацію термінології кримінального законодавства до нових конституційних та економічних реалій.

Правовою основою реформування відносин власності стало прийняття низки законодавчих актів. Насамперед, Закон України «Про власність» від 7 лютого 1991 року закріпив рівність державної, колективної та приватної форм

власності, що стало важливим кроком до відмови від монополії державної власності [98]. Подальший розвиток законодавства був пов'язаний із прийняттям Закону України «Про приватизацію майна державних підприємств» від 4 березня 1992 року, Закону України «Про приватизацію невеликих державних підприємств (малу приватизацію)» від 6 березня 1992 року [107], Закону України «Про приватизаційні папери» від 6 березня 1992 року [105] та інших нормативно-правових актів, які заклали організаційні та правові засади проведення приватизаційних процесів.

Запровадження інституту приватизації було зумовлене сукупністю економічних, політичних і соціальних чинників. Насамперед приватизація розглядалася як необхідний елемент переходу до ринкової економіки, що мав забезпечити підвищення ефективності використання державного майна, залучення інвестицій, формування конкурентного середовища, розвиток підприємництва та зменшення фінансового навантаження на державний бюджет. Одночасно вона повинна була сприяти становленню нового класу власників, розвитку корпоративного сектору економіки та інтеграції України до світової економічної системи.

Разом із тим практична реалізація приватизаційних процесів виявила низку суттєвих проблем. Недосконалість законодавчого регулювання, відсутність достатнього досвіду здійснення приватизації, недостатній рівень прозорості приватизаційних процедур, недосконалість системи державного контролю, корупційні ризики та значна економічна цінність об'єктів приватизації створили передумови для численних порушень законодавства. У процесі приватизації набули поширення випадки незаконного заниження вартості державного майна, використання підроблених документів, участі у приватизації осіб, які не мали відповідного права, а також відчуження об'єктів, що відповідно до закону не підлягали приватизації.

Прийняття Конституції України 28 червня 1996 року стало визначальним етапом у становленні сучасної системи правового регулювання відносин власності та закріпило конституційні засади переходу від соціалістичної до

ринкової моделі економіки [37]. На відміну від Конституцій УРСР 1937 і 1978 років, які ґрунтувалися на пріоритеті соціалістичної власності та домінуванні державного сектору економіки, Конституція України закріпила принцип рівного правового захисту всіх форм власності.

Відповідно до статті 13 Конституції України держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності і господарювання та соціальну спрямованість економіки, а всі суб'єкти права власності є рівними перед законом. Водночас стаття 41 гарантувала право кожного володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної та творчої діяльності, а також проголосила непорушність права приватної власності.

Важливе значення для формування сучасного інституту власності мала стаття 142 Конституції України, відповідно до якої матеріальною і фінансовою основою місцевого самоврядування визнаються рухоме і нерухоме майно, доходи місцевих бюджетів, земля, природні ресурси та інші об'єкти, що перебувають у власності територіальних громад сіл, селищ, міст і районів у містах. Таким чином, уперше на конституційному рівні було закріплено *комунальну власність* як самостійну форму власності, відокремлену від державної. Саме ця конституційна новела започаткувала правове розмежування державного та комунального майна, яке було відсутнє у радянському законодавстві, де комунальні підприємства визнавалися складовою державної власності.

Конституційне закріплення багатоманітності форм власності стало основою для подальшого реформування цивільного, господарського та кримінального законодавства. Зокрема, розвиток приватизаційних процесів і законодавче розмежування державної та комунальної власності зумовили необхідність установлення спеціального кримінально-правового механізму охорони встановленого порядку приватизації відповідних об'єктів. У зв'язку з цим об'єктом кримінально-правової охорони стали не лише майнові інтереси держави чи територіальних громад, а й суспільні відносини, що забезпечують

законність, прозорість та рівність учасників приватизаційних процедур. Саме на цій конституційній основі у подальшому було сформовано кримінально-правову заборону незаконної приватизації державного та комунального майна.

Прийняття нового Кримінального кодексу України стало важливим етапом реформування кримінального законодавства відповідно до положень Конституції України 1996 року, переходу до ринкової економіки та становлення інститутів власності. Однією з принципових новел Кодексу стало включення до розділу VII Особливої частини «Злочини у сфері господарської діяльності» самостійного блоку кримінальних правопорушень, спрямованих на охорону законності приватизаційних процесів. На відміну від КК УРСР 1960 року, який забезпечував кримінально-правову охорону виключно державного та громадського майна від його незаконного заволодіння, пошкодження чи знищення, КК України 2001 року вперше визнав самостійним об'єктом кримінально-правової охорони суспільні відносини у сфері приватизації державного та комунального майна [49].

Центральне місце у цій системі посіла стаття 233 КК України, яка встановила кримінальну відповідальність за незаконну приватизацію державного, комунального майна. Законодавець визначив чотири альтернативні способи вчинення цього кримінального правопорушення: заниження вартості об'єкта приватизації шляхом визначення її у спосіб, не передбачений законом; використання підроблених приватизаційних документів; приватизацію майна, яке відповідно до законодавства не підлягає приватизації; приватизацію неправомочною особою. Таким чином, кримінально караним визнавалося не саме відчуження державного чи комунального майна, а порушення встановленої законом процедури його приватизації. Це свідчило про принципову зміну предмета кримінально-правової охорони: якщо у радянський період охоронялася насамперед соціалістична власність як економічна основа держави, то після переходу до ринкової економіки законодавець поставив під кримінально-правову охорону законність приватизаційних процедур [49].

Кваліфікуючими ознаками незаконної приватизації законодавець визнав

незаконне відчуження майна державної чи комунальної власності у великих розмірах або вчинення злочину групою осіб за попередньою змовою. При цьому у примітці до статті вперше було законодавчо визначено поняття великого розміру як незаконної приватизації майна на суму, що у тисячу і більше разів перевищувала неоподатковуваний мінімум доходів громадян [49]. Такий підхід свідчив про прагнення законодавця диференціювати кримінальну відповідальність залежно від масштабів заподіяної шкоди майновим інтересам.

Водночас кримінально-правова охорона приватизаційних відносин не обмежувалася лише статтею 233 КК України. Законодавець сформував комплекс взаємопов'язаних кримінально-правових норм, включивши до КК України статті 234 та 235. Стаття 234 передбачала відповідальність за незаконні дії щодо приватизаційних паперів, криміналізуючи незаконний обіг приватизаційних сертифікатів, їх продаж, передачу, придбання, використання та викрадення. Поява цієї норми була обумовлена особливостями сертифікатної (ваучерної) приватизації 1990-х років, коли приватизаційні папери були основним інструментом набуття права на участь у приватизації державного майна. Стаття 235, своєю чергою, встановлювала відповідальність за подання неправдивих відомостей щодо походження коштів, недотримання інвестиційних, соціальних та інших обов'язкових умов приватизації, а також порушення вимог щодо подальшого використання приватизованих об'єктів. Отже, кримінально-правова охорона поширювалася не лише на процедуру відчуження майна, а й на виконання покупцем покладених на нього законом та договором приватизації обов'язків [49].

Таким чином, прийняття КК України 2001 року ознаменувало якісно новий етап розвитку кримінального законодавства у сфері охорони власності. Законодавець фактично відмовився від радянської моделі захисту виключно державного майна та сформував новий самостійний інститут кримінально-правової охорони відносин приватизації. Соціально-правова обумовленість появи статей 233–235 КК України була пов'язана із завершенням масової приватизації, необхідністю забезпечення прозорості та законності відчуження

державного і комунального майна, запобіганням корупційним зловживанням та захистом економічних інтересів держави і територіальних громад. Саме тому предметом кримінально-правової охорони вперше стали не лише майнові інтереси держави, а й встановлений законом порядок приватизації як необхідна умова реалізації державної політики у сфері реформування відносин власності.

Важливе значення для становлення сучасного правового режиму державного та комунального майна мало прийняття Цивільного кодексу України від 16 січня 2003 року (далі – ЦК України) [124]. На відміну від Цивільного кодексу УРСР 1963 року [126], який формувався в умовах соціалістичної економіки та ґрунтувався на пріоритеті державної власності, новий Цивільний кодекс закріпив приватноправову концепцію регулювання майнових відносин, засновану на юридичній рівності учасників цивільних правовідносин, свободі договору, непорушності права власності та рівному захисті всіх її форм.

Особливого значення для розвитку законодавства про приватизацію набули положення книги третьої «Право власності та інші речові права». Відповідно до статті 318 ЦК України усі суб'єкти права власності є рівними перед законом, а стаття 325 визначила суб'єктів права приватної власності. Водночас статті 326 та 327 ЦК України вперше системно розмежували право державної власності та право комунальної власності, визначивши, що суб'єктом права державної власності є держава Україна, а суб'єктами права комунальної власності – територіальні громади, які управляють відповідним майном безпосередньо або через утворені ними органи місцевого самоврядування [124]. Таким чином, Цивільний кодекс розвинув і конкретизував положення статей 13, 41 та 142 Конституції України, заклавши сучасну цивілістичну модель власності.

Крім того, стаття 345 ЦК України прямо визначила приватизацію державного і комунального майна як одну з підстав набуття права власності, встановивши, що фізична або юридична особа може набути право власності у разі приватизації державного майна та майна, що перебуває у комунальній

власності. При цьому порядок приватизації віднесено до предмета регулювання спеціального закону. Саме ця норма стала цивільно-правовою основою функціонування інституту приватизації та визначила його місце серед загальних способів набуття права власності.

Таким чином, прийняття ЦК України стало важливим етапом формування сучасної моделі правового регулювання відносин власності, остаточно відмежувавши державну і комунальну власність як самостійні форми власності та закріпивши приватизацію як законний спосіб переходу майна з державної у приватну власність.

Наступним етапом розвитку кримінальної відповідальності за незаконну приватизацію державного, комунального майна стало прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності» від 15 листопада 2011 року № 4025-VI [100]. Зазначений Закон започаткував реформу кримінального законодавства у сфері господарської діяльності, спрямовану на скорочення застосування покарання у виді позбавлення волі за економічні кримінальні правопорушення та переорієнтацію кримінально-правової політики на відшкодування завданої шкоди й застосування економічних санкцій.

Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності» від 15 листопада 2011 року № 4025-VI статті 234 і 235 були виключені, а санкції ст. 233 КК України змінено. Покарання за ч. 1 ст. 233 КК України у виді позбавлення волі на строк від трьох до п'яти років замінено штрафом від п'яти тисяч до десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. За ч. 2 цієї статті позбавлення волі на строк від п'яти до дванадцяти років із конфіскацією майна або без такої замінено штрафом від двадцяти п'яти тисяч до тридцяти п'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян із конфіскацією майна або без такої [100].

У пояснювальній записці до відповідного законопроекту необхідність

змін обґрунтовувалася надмірним втручанням правоохоронних органів у діяльність суб'єктів господарювання, завищеним рівнем криміналізації правопорушень у сфері господарської діяльності та неефективністю широкого застосування позбавлення волі для відшкодування заподіяної шкоди. Законопроектом пропонувалося замінити позбавлення волі за низку господарських злочинів штрафом [95]. Законопроектом було запропоновано за вчинення злочинів у господарській сфері замість покарання у вигляді позбавлення волі запровадити санкцію у вигляді штрафу.

Разом із тим аналіз внесених змін свідчить, що гуманізація кримінальної відповідальності за незаконну приватизацію мала неоднозначні наслідки. З одного боку, вона узгоджувалася з курсом на обмеження застосування покарання у виді позбавлення волі за кримінальні правопорушення економічного характеру та розширення використання майнових санкцій. З іншого боку, істотна зміна санкцій послабила каральну складову кримінально-правового реагування та загострила питання його пропорційності й ефективності, незважаючи на те, що такі кримінальні правопорушення посягають на економічні інтереси держави та територіальних громад і можуть спричиняти значні матеріальні збитки.

Законодавець відмовився від концепції комплексної кримінально-правової охорони приватизаційних процесів, виключивши статті 234 і 235 КК України та залишивши кримінально караною лише незаконну приватизацію державного, комунального майна, передбачену статтею 233 КК України. Одночасна заміна покарання у виді позбавлення волі значними штрафами засвідчила переорієнтацію кримінально-правового впливу з ізоляції винної особи на застосування майнових санкцій як основного засобу реагування на кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності. Таким чином, починаючи з 2011 року, саме стаття 233 КК України залишилася єдиною нормою КК України, безпосередньо присвяченою кримінальній відповідальності за порушення встановленого законом порядку приватизації державного та комунального майна.

Наступним етапом розвитку правового регулювання приватизаційних відносин стало прийняття Закону України «Про приватизацію державного і комунального майна» від 18 січня 2018 року [106]. Його прийняття було зумовлено необхідністю комплексного оновлення приватизаційного законодавства, усунення фрагментарності нормативного регулювання та створення єдиного правового механізму приватизації державного і комунального майна. Закон об'єднав положення низки спеціальних законів, які раніше регулювали приватизацію окремих категорій об'єктів, запровадив єдині принципи здійснення приватизації, нову класифікацію об'єктів приватизації на об'єкти великої та малої приватизації, розширив використання електронних аукціонів, удосконалив порядок оцінки майна, визначення стартової ціни та процедури продажу об'єктів державної і комунальної власності.

Водночас законодавець не вніс жодних змін до диспозиції чи санкції статті 233 КК України. Формальна незмінність статті дала змогу застосовувати її в умовах оновленого приватизаційного законодавства, однак сама собою не підтверджує досконалості її конструкції. Фактично оновлення кримінально-правової охорони відбулося не шляхом зміни кримінального закону, а через зміну змісту бланкетних норм, до яких відсилає стаття 233 КК України. У зв'язку з цим при кваліфікації незаконної приватизації після 2018 року вирішальне значення має правильне встановлення порушених вимог саме Закону України «Про приватизацію державного і комунального майна».

Таким чином, прийняття Закону України «Про приватизацію державного і комунального майна» не започаткувало нового етапу криміналізації незаконної приватизації, проте суттєво оновило нормативну основу застосування статті 233 КК України. Це ще раз підтверджує бланкетний характер диспозиції зазначеної норми, ефективність якої безпосередньо залежить від змісту спеціального законодавства, що регулює порядок приватизації державного та комунального майна.

Отже, дослідивши генезис криміналізації незаконної приватизації державного, комунального майна, можна виокремити такі періоди:

I етап (1960–1992 рр.) – період охорони соціалістичної власності. Кримінальне законодавство було спрямоване на охорону соціалістичної (державної та громадської/соціалістичної) власності як економічної основи радянської держави. Інститут приватизації був відсутній, а тому кримінальна відповідальність встановлювалася виключно за розкрадання, привласнення, розтрату, пошкодження та інші посягання на державне або громадське майно. Комунальна власність як самостійний об'єкт права не існувала.

II етап (1992–1996 рр.) – формування правових передумов криміналізації незаконної приватизації. Після проголошення незалежності України було здійснено реформування відносин власності. Законодавець відмовився від поняття «соціалістична власність», запровадив категорії державної, колективної та приватної власності, започаткував інститут приватизації шляхом прийняття базових законів про приватизацію державного майна. Разом із тим спеціальна кримінальна відповідальність за порушення законодавства про приватизацію ще була відсутня.

III етап (1996–2001 рр.) – конституційне закріплення сучасної моделі власності та створення передумов криміналізації незаконної приватизації. Прийняття Конституції України закріпило принцип рівності всіх суб'єктів права власності (статті 13, 41) та вперше визначило комунальну власність як самостійну форму власності (ст. 142). Саме конституційне розмежування державної та комунальної власності сформувало підґрунтя для встановлення спеціальної кримінально-правової охорони законності їх приватизації.

IV етап (2001–2011 рр.) – криміналізація незаконної приватизації. Прийняттям КК України 2001 року вперше було встановлено кримінальну відповідальність за незаконну приватизацію державного, комунального майна (ст. 233 КК України), незаконні дії щодо приватизаційних паперів (ст. 234 КК України) та недотримання обов'язкових умов приватизації (ст. 235 КК України). Об'єктом кримінально-правової охорони став не лише сам об'єкт власності, а й встановлений законом порядок його приватизації.

V етап (2011–2018 рр.) – гуманізація кримінальної відповідальності.

Законом України від 15 листопада 2011 року № 4025-VI було здійснено реформування кримінально-правової політики у сфері господарської діяльності. Статті 234 і 235 КК України були виключені, а санкції статті 233 КК України істотно пом'якшені шляхом заміни позбавлення волі значними штрафами. Відтоді стаття 233 КК України стала єдиною спеціальною кримінально-правовою нормою, що забезпечує охорону встановленого законом порядку приватизації державного та комунального майна.

VI етап (з 2018 р. – дотепер) – модернізація приватизаційного законодавства без зміни кримінально-правової заборони. Прийняття Закону України «Про приватизацію державного і комунального майна» від 18 січня 2018 року оновило правові засади приватизації, запровадило єдину процедуру приватизації, нову класифікацію її об'єктів та електронні аукціони. Водночас диспозиція статті 233 КК України залишилася незмінною, що свідчить про стабільність законодавчої конструкції складу кримінального правопорушення. Оновлення кримінально-правової охорони відбувається шляхом зміни змісту бланкетного приватизаційного законодавства, до якого відсилає стаття 233 КК України.

Криміналізація будь-якого суспільно небезпечного діяння не є випадковим або виключно політичним рішенням законодавця. Вона завжди зумовлена сукупністю соціальних, економічних, політичних та правових факторів, які свідчать про недостатність інших засобів правового регулювання для ефективного захисту відповідних суспільних відносин. Встановлення кримінальної відповідальності за незаконну приватизацію державного, комунального майна стало наслідком комплексного впливу низки взаємопов'язаних соціально-правових чинників.

У теорії кримінального права загальновизнано, що криміналізація повинна бути соціально обумовленою, відповідати принципу економії кримінальної репресії та застосовуватися лише тоді, коли цивільно-правові, господарсько-правові чи адміністративно-правові засоби не забезпечують належного рівня охорони відповідних суспільних відносин [122; 27].

Економічні чинники. Першочерговим фактором криміналізації стали економічні перетворення, пов'язані з переходом України від адміністративно-командної до ринкової моделі економіки. Масштабна приватизація державного майна супроводжувалася передачею у приватну власність значної кількості підприємств, виробничих комплексів, об'єктів нерухомості та іншого майна, що становило основу економічного потенціалу держави [107; 105].

На відміну від більшості господарських операцій, приватизація пов'язана з безповоротним відчуженням майна із державної чи комунальної власності. У разі незаконного відчуження таких об'єктів негативні наслідки нерідко набувають незворотного характеру. Саме економічна цінність об'єктів приватизації та можливість завдання значної шкоди державним і місцевим бюджетам об'єктивно зумовили необхідність кримінально-правової охорони відповідних суспільних відносин.

Політико-правові чинники. Суттєве значення для криміналізації незаконної приватизації мало реформування системи відносин власності після проголошення незалежності України. Конституція України закріпила принцип рівності всіх суб'єктів права власності та визначила, що держава забезпечує захист прав усіх власників і соціальну спрямованість економіки (статті 13, 41 Конституції України) [37]. Подальший розвиток цих положень знайшов відображення у Цивільному кодексі України, Господарському кодексі України та спеціальному законодавстві про приватизацію.

Разом із тим законодавче закріплення процедури приватизації саме по собі не гарантувало її законності. У зв'язку з цим виникла необхідність забезпечення кримінально-правової охорони встановленого порядку відчуження державного та комунального майна.

Антикорупційні чинники. Одним із визначальних факторів криміналізації стали високі корупційні ризики у сфері приватизації. Прийняття рішень щодо приватизації, проведення оцінки майна, визначення умов продажу, організація аукціонів та укладення договорів пов'язані із здійсненням владних повноважень, що створює потенційні можливості для зловживань,

використання службового становища, підроблення документів та інших протиправних дій. Саме практика приватизаційних процесів 1990-х років засвідчила недостатність виключно адміністративних і цивільно-правових засобів реагування на такі порушення, що стало одним із вирішальних аргументів на користь криміналізації найбільш небезпечних посягань [79].

Міжнародно-правові чинники. Важливу роль у розвитку кримінально-правової охорони відносин приватизації відіграли міжнародні стандарти забезпечення доброчесності публічного управління, боротьби з корупцією та захисту права власності.

Ратифікація Україною Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції, Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією (ETS 173) та виконання зобов'язань у межах Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом вплинули на подальше вдосконалення національного законодавства щодо захисту державних активів, підвищення прозорості приватизаційних процедур та посилення відповідальності за правопорушення у цій сфері [36; 43; 119].

Чинники захисту державної та комунальної власності. Самостійною групою чинників криміналізації є необхідність забезпечення особливого правового режиму державної та комунальної власності. Державне та комунальне майно становить матеріальну основу реалізації економічної, соціальної та інших функцій держави й територіальних громад. Незаконне відчуження стратегічних підприємств, об'єктів критичної інфраструктури чи інших активів створює загрозу економічній безпеці держави та порушує загальнодержавний інтерес. Саме тому кримінально-правова охорона відносин приватизації спрямована не лише на захист майнових інтересів власника, а й на забезпечення законності функціонування механізму управління майном.

На нашу думку, доцільність криміналізації незаконної приватизації державного, комунального майна повинна оцінюватися крізь призму того, чи зберігає відповідне діяння такий рівень суспільної небезпечності, який виправдовує застосування кримінально-правових засобів реагування. У цьому

контексті кримінальна відповідальність за незаконну приватизацію не може розглядатися як історично випадкова або застаріла кримінально-правова заборона. Навпаки, вона зберігає актуальність у зв'язку з тим, що відносини приватизації й надалі залишаються сферою підвищеного економічного, управлінського та антикорупційного ризику.

Передусім доцільність збереження кримінальної відповідальності за незаконну приватизацію зумовлюється особливою економічною цінністю державного та комунального майна. Таке майно є матеріальною основою виконання функцій держави й територіальних громад, забезпечення публічних потреб, функціонування об'єктів інфраструктури, соціальної сфери, комунального господарства, окремих стратегічних підприємств тощо. Його незаконне «вибуття» з державної або комунальної власності здатне спричинити не лише майнову шкоду, а й негативні наслідки для економічної безпеки, місцевого розвитку, бюджетної стабільності та довіри суспільства до приватизаційних процесів.

Важливо й те, що незаконна приватизація відрізняється від звичайних порушень порядку господарської діяльності підвищеним рівнем суспільної небезпечності. Її наслідки часто мають незворотний характер: після переходу майна до приватної власності відновлення попереднього правового стану є складним, тривалим або фактично неможливим. Навіть у разі подальшого судового оскарження договорів чи рішень щодо приватизації держава або територіальна громада нерідко стикаються з проблемами добросовісного набувача, перепродажу майна, зміни його цільового призначення, фізичного знищення або істотної трансформації об'єкта. Саме тому кримінально-правова охорона у цій сфері виконує не лише каральну, а й превентивну функцію.

Криміналізація незаконної приватизації також пов'язана з тим, що адміністративно-правові, цивільно-правові та господарсько-правові засоби реагування не завжди є достатніми. Визнання недійсними результатів приватизації, розірвання договору, повернення майна чи відшкодування збитків можуть бути ефективними у приватноправовій площині, однак вони не завжди

забезпечують належну реакцію держави на найбільш небезпечні форми протиправної поведінки. Якщо приватизація здійснюється із використанням підроблених документів, неправомочною особою, щодо майна, яке не підлягає приватизації, або шляхом заниження його вартості у спосіб, не передбачений законом, такі діяння виходять за межі звичайного майнового спору і набувають кримінально-правового значення.

Додатковим аргументом на користь збереження криміналізації є високий корупційний потенціал приватизаційних відносин. Прийняття рішень щодо приватизації, визначення стартової ціни, проведення оцінки, затвердження умов продажу, допуск учасників до аукціону та укладення договору створюють простір для зловживань з боку службових осіб, заінтересованих суб'єктів господарювання та посередників. Тому кримінальна відповідальність за незаконну приватизацію виступає одним із інструментів охорони не лише майнових інтересів держави чи територіальної громади, а й доброчесності приватизаційної процедури загалом.

Водночас сучасна доцільність криміналізації не означає безумовної досконалості чинної редакції ст. 233 КК України. Навпаки, аналіз сучасного стану приватизаційного законодавства свідчить про необхідність критичного перегляду окремих положень цієї норми. Зокрема, потребують уточнення окремі способи вчинення кримінального правопорушення, співвідношення незаконної приватизації з суміжними складами кримінальних правопорушень, критерії великого розміру, а також питання відповідності диспозиції ст. 233 КК України сучасним електронним приватизаційним процедурам.

Прийняття Закону України «Про приватизацію державного і комунального майна» [106] істотно змінило модель приватизації, запровадивши нові підходи до приватизації, електронних аукціонів, відкритості інформації та конкурентності продажу об'єктів. Однак цифровізація приватизаційних процедур не усунула ризиків незаконного впливу на їх результати. Навпаки, частина ризиків трансформувалася: вони можуть бути пов'язані з маніпулюванням інформацією про об'єкт, умовами аукціону, оцінкою майна,

допуском учасників або формальним дотриманням процедури за фактичної незаконності підстав приватизації.

Отже, криміналізація незаконної приватизації державного, комунального майна залишається обґрунтованою. Її доцільність визначається особливою цінністю предмета посягання, незворотністю наслідків незаконного відчуження майна, корупційним потенціалом приватизаційних процедур, недостатністю інших галузевих засобів реагування та необхідністю забезпечення довіри до механізму розпорядження державним і комунальним майном. Водночас сучасний етап розвитку приватизаційного законодавства вимагає не декриміналізації відповідного діяння, а вдосконалення кримінально-правової конструкції ст. 233 КК України з урахуванням нових правових, економічних і технологічних умов здійснення приватизації.

Разом з тим, норма залишається чинною, а відповідальність диференціюється, зокрема, за великі розміри та вчинення діяння за попередньою змовою групою осіб.

Проблема полягає у тому, що ст. 233 КК України поєднує різні за природою діяння. Використання підроблених документів, незаконне заволодіння майном, службове зловживання, маніпулювання оцінкою та порушення обмежень щодо кола покупців мають неоднаковий рівень суспільної небезпечності. Частина таких діянь уже може кваліфікуватися за статтями про заволодіння майном, шахрайство, підроблення документів, зловживання владою або службовим становищем.

У науковій літературі звертається увага на: складність відмежування ст. 233 від суміжних норм КК України; бланкетність і неповноту опису об'єктивної сторони; обмежену практику застосування; невідповідність конструкції статті сучасним приватизаційним процедурам.

За наведеними в одному з новітніх досліджень даними Офісу Генерального прокурора, у 2023 році було зареєстровано лише 11 проваджень за ст. 233 КК України, а практична кваліфікація незаконного відчуження державного майна нерідко здійснюється за іншими статтями КК України. Не

заперечуючи суспільної небезпечності незаконної приватизації, варто пов'язувати низьку ефективність норми саме з недоліками її законодавчої конструкції [114, с. 706; 102].

Отже, незначна кількість випадків застосування статті саме по собі не доводить відсутності потреби у кримінально-правовій охороні. Воно може свідчити як про незначну поширеність діяння, так і про конкуренцію норм, складність доказування та недосконалість диспозиції.

У контрольному тексті проекту нового КК України станом на 14 січня 2026 року окремого складу кримінального правопорушення під назвою «незаконна приватизація державного, комунального майна» немає. Отже, йдеться про проектну модель, а не про чинний закон [Контрольний текст проекту нового Кримінального кодексу України станом на 14.01.2026. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2026/02/09/kontrolnyj-proyekt-kk-14-01-2026.pdf>].

Розробники проекту загалом відмовляються від значної кількості спеціальних майнових складів і пропонують охоплювати відповідні діяння універсальними нормами про: протиправне заволодіння чужим рухомим майном; незаконне заволодіння чужим нерухомим майном або правом на майно; підроблення та використання підробленого офіційного документа; зловживання повноваженнями публічною службовою особою; службову недбалість.

Зокрема, статті 6.1.7–6.1.9 проекту передбачають відповідальність за незаконне заволодіння чужим нерухомим майном або правом на майно залежно від розміру заподіяної майнової шкоди. Використання службових повноважень чи пов'язаних із ними можливостей визначене у ст. 6.1.3 проекту як ознака, що підвищує тяжкість відповідних злочинів.

Використання підроблених приватизаційних документів потенційно охоплюватиметься окремою нормою про виготовлення, видачу, збут або використання підробленого офіційного документа (ст. 7.8.4 проекту) [117].

Таким чином, проєкт фактично пропонує не стільки повну

декриміналізацію незаконної приватизації, скільки відмову від її самотійного спеціального складу із перенесенням найбільш небезпечних проявів до загальних кримінально-правових норм.

На нашу думку, запропонований підхід є прийнятним лише тоді, коли загальні норми повністю охоплюють усі суспільно небезпечні способи незаконної приватизації. У чинній редакції проєкту це не є беззаперечним. Наприклад, проблемною може бути ситуація, коли службова особа умисно забезпечує продаж державного або комунального об'єкта за завідомо заниженою ціною, але: не отримує доведеної неправомірної вигоди; не вчиняє підроблення документів; операція формально має відкритий характер; майно передається на підставі укладеного договору; доказів обману або зловживання довірою з боку покупця немає.

Перелік форм зловживання службовими повноваженнями чи пов'язаними з ними можливостями у ст. 9.5.4 проєкту є досить конкретизованим, однак прямо не називає незаконну приватизацію, відчуження державного чи комунального майна або його продаж за завідомо заниженою вартістю [117].

Саме на такий ризик у 2023 році звертала увагу Transparency International Ukraine. У зауваженнях до попередньої редакції проєкту організація поставила питання, чи не призведе його конструкція до декриміналізації діянь, які зараз охоплюються, серед іншого, статтями 364-1, 365-2, 210, 211, 233 а також «розтрата чужого майна шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем», «вимагання неправомірної вигоди для себе чи третьої особи за вплив на прийняття рішення особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування»? [59].

Отже, головна проблема полягає не у відсутності номера ст. 233, а в можливому виникненні прогалини кримінальної відповідальності.

Існує й інший підхід, відповідно до якого незаконна приватизація повинна залишатися окремим кримінальним правопорушенням. Так, Т. В. Барановська запропонувала включити до Книги шостої проєкту нового КК України розділ «Кримінальні правопорушення проти бюджетної системи»,

передбачивши в ньому окрему статтю про незаконну приватизацію державного, комунального майна, що загалом відтворювала традиційні способи, закріплені у чинній ст. 233 КК України [3, с. 292–294].

Проте віднесення незаконної приватизації лише до правопорушень проти бюджетної системи також є дискусійним. Її суспільна небезпечність полягає не тільки у ненадходженні коштів до бюджету, а й у незаконній зміні форми власності, відчуженні державного або комунального майна, порушенні встановленого порядку розпорядження ним та обмеженні майнових інтересів держави або територіальної громади.

Доцільною видається така модель. По-перше, не слід криміналізувати будь-яке порушення приватизаційної процедури. Несуттєві порушення строків, порядку оформлення, публікації інформації чи технічних вимог без заподіяння істотної шкоди мають спричиняти адміністративну, дисциплінарну або цивільно-правову відповідальність. По-друге, кримінальна відповідальність повинна зберігатися за умисне незаконне відчуження державного або комунального майна, якщо воно: спричинило істотну майнову шкоду; стосувалося майна, яке за законом не підлягає приватизації; здійснювалося за завідомо заниженою вартістю; було вчинене на користь неправомочної, пов'язаної або підконтрольної особи; супроводжувалося обманом, змовою, підробленням документів чи зловживанням службовими повноваженнями тощо. По-третє, у разі відмови від окремої ст. 233 у новому КК необхідно прямо доповнити норму про зловживання повноваженнями вказівкою на умисне незаконне відчуження, приватизацію або передачу державного чи комунального майна, зокрема за завідомо заниженою вартістю.

Доцільно говорити не про повну декриміналізацію ст. 233 КК України, а про часткову декриміналізацію формальних порушень і системне переконструювання відповідальності.

Виключення спеціальної статті допустиме лише за умови, якщо новий КК: чітко охоплюватиме незаконне набуття державного і комунального майна покупцем; передбачатиме відповідальність службової особи за його умисне

незаконне відчуження; не ставитиме відповідальність виключно у залежність від доведення неправомірної вигоди або підроблення документів; забезпечуватиме кримінально-правову охорону майна, яке взагалі не може бути приватизоване.

Отже, чинну ст. 233 доцільно не просто скасувати, а замінити більш точною матеріальною конструкцією. У редакції проекту нового КК України ризик неповного охоплення окремих способів незаконної приватизації поки що зберігається.

1.2. Зарубіжний досвід кримінально-правової охорони відносин у сфері приватизації державного та комунального майна

Кримінально-правова охорона відносин у сфері приватизації державного та комунального майна в зарубіжних державах характеризується різноманітністю законодавчих підходів, що зумовлено особливостями національних правових систем, моделями державного управління та історією реформування відносин власності. Аналіз сучасного законодавства держав Європейського Союзу, міжнародних стандартів та новітніх наукових досліджень свідчить про існування спільної тенденції: у досліджених державах, як правило, не передбачено спеціального складу кримінального правопорушення, аналогічного ст. 233 КК України. Кримінально-правова охорона відносин у сфері приватизації забезпечується шляхом застосування норм про шахрайство, зловживання повноваженнями, порушення довірчих обов'язків, службові та корупційні кримінальні правопорушення, легалізацію доходів, одержаних злочинним шляхом, а також інших норм, спрямованих на захист власності та економічної діяльності [129].

Такий підхід пояснюється тим, що у більшості зарубіжних правових систем об'єктом кримінально-правової охорони виступає не процедура приватизації як така, а суспільні відносини щодо законного управління майном, добросовісного здійснення повноважень органами, уповноваженими управляти

таким майном, забезпечення рівності учасників приватизаційних процедур та недопущення незаконного відчуження майна. Відповідно кримінально-правова кваліфікація незаконної приватизації залежить від конкретного способу вчинення кримінального правопорушення.

Сучасні документи Організації економічного співробітництва та розвитку (далі – OECD) зокрема OECD Guidelines on Corporate Governance of State-Owned Enterprises 2024 / Керівні принципи ОЕСР з корпоративного управління на підприємствах державної форми власності 2024, виходять із того, що ефективна охорона об'єктів державної власності забезпечується насамперед належним корпоративним управлінням, прозорістю діяльності державних підприємств, незалежністю органів управління, відкритістю інформації про кінцевих бенефіціарних власників, ефективним зовнішнім аудитом, запобіганням конфлікту інтересів та корупції. Порушення цих принципів розглядається як один із ключових чинників виникнення корупційних ризиків під час відчуження державного майна. Якщо уряд ухвалює рішення про відмову від підприємств державної форми власності, то належне корпоративне управління, підкріплене високим рівнем прозорості та доброчесності, буде важливою передумовою для економічно ефективної приватизації, що підвищує оцінку підприємств з державною участю і тим самим стимулює фінансові надходження від процесу приватизації [137].

Водночас OECD Ownership and Governance of State-Owned Enterprises 2024 як збірник з питань власності та управління державними підприємствами, фактично супроводжував випуск оновленого OECD Guidelines on Corporate Governance of State-Owned Enterprises 2024, провідного міжнародного стандарту для політиків щодо розробки ефективних систем власності та корпоративного управління для державних підприємств. Узагальнивши практику 59 держав світу, він доповнює базові принципи ОЕСР та слугує інструментом, що допомагає урядам ефективніше управляти державними корпораціями, балансуючи між їх економічною, соціальною та екологічною роллю [138].

Подібний підхід простежується і в OECD Guidelines on Anti-Corruption

and Integrity in State-Owned Enterprises, де особлива увага приділяється управлінню корупційними ризиками під час розпорядження державними активами. Документ виходить із того, що найбільшу загрозу становлять не окремі порушення приватизаційного законодавства, а використання службового становища, приховування конфлікту інтересів, змова між посадовими особами та потенційними покупцями, маніпулювання оцінкою майна, використання підконтрольних юридичних осіб і прихованих бенефіціарів. Керівні принципи АСІ доповнюють стандарти OECD щодо корпоративного управління державними підприємствами та орієнтують державу-власника на запобігання корупції, забезпечення доброчесності й дієвих механізмів підзвітності [133].

Важливим міжнародним орієнтиром є також Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції 2003 року, яка не встановлює спеціального складу кримінального правопорушення у сфері приватизації, проте зобов'язує держави криміналізувати підкуп національних державних посадових осіб, підкуп іноземних державних посадових осіб і посадових осіб міжурядових організацій, розкрадання, неправомірне привласнення або інше нецільове використання майна державною посадовою особою, зловживання впливом, зловживання службовим становищем, незаконне збагачення, підкуп у приватному секторі, розкрадання майна в приватному секторі, відмивання доходів, здобутих злочинним шляхом та інші діяння, які фактично можуть супроводжувати незаконне відчуження державних активів [36]. Таким чином, міжнародні стандарти виходять із необхідності комплексної кримінально-правової охорони державного майна незалежно від конкретної форми його відчуження.

У цьому контексті варто зазначити, що 22 лютого 2024 року було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення корпоративного управління» № 3587-IX [99]. Закон покликаний привести законодавство України щодо управління державними підприємствами у відповідність до Керівних принципів корпоративного управління OECD. Зокрема, реформа повинна створити

ефективну та зрозумілу систему управління державними підприємствами – державними унітарними підприємствами та господарськими товариствами, у статутному капіталі яких більше 50 відсотків акцій (часток) належать державі («Державні підприємства»). Це підвищить прозорість їхньої діяльності та створить сприятливі умови для залучення приватних інвестицій [96].

Досвід держав Центральної та Східної Європи щодо кримінально-правової охорони відносин у сфері приватизації державного та комунального майна.

Досвід держав Центральної та Східної Європи становить особливий інтерес для України, оскільки Республіка Польща, Чеська Республіка, Словацька Республіка, Литовська Республіка, Латвійська Республіка та Естонська Республіка, як і Україна, пройшли етап перебудови від планової економіки до ринкової моделі господарювання, що супроводжувалося масштабним роздержавленням майна, реформуванням державного сектору економіки та становленням нових механізмів управління державною власністю. Водночас аналіз кримінального законодавства цих держав свідчить, що вони, як правило, не передбачають спеціального складу кримінального правопорушення, тотожного ст. 233 КК України. Кримінально-правова охорона відносин у сфері приватизації державного та комунального майна забезпечується через застосування загальних норм про шахрайство, зловживання довірою, порушення обов'язків щодо управління чужим майном, службові та корупційні кримінальні правопорушення, підроблення документів, легалізацію доходів, одержаних злочинним шляхом, а також порушення правил конкурсних і аукціонних процедур.

У Республіці Польщі (далі – Польща) кримінально-правовий захист відносин, пов'язаних із відчуженням державного та комунального майна, здійснюється насамперед за допомогою норм Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (Кримінальний кодекс Республіки Польща від 06.06.1997 р.) Rozdział XXXVI Przestępstwa przeciwko obrotowi gospodarczemu i interesom majątkowym w obrocie cywilnoprawnym (Злочини проти господарського обороту

та майнових інтересів у цивільно-правовому обороті) [141]..

Найбільше практичне значення мають такі положення:

– Art. 296 KK Польщі (зловживання наданими повноваженнями або невиконання покладеного обов'язку, якщо така поведінка заподіює істотну майнову шкоду) встановлює відповідальність особи, яка на підставі закону, рішення компетентного органу або договору управляє майном чи господарською діяльністю юридичної або фізичної особи і, зловживаючи повноваженнями або не виконуючи обов'язків, заподіює значну майнову шкоду. Кваліфікація та санкція залежать від форми вини, мети й розміру заподіяної шкоди;

– Art. 296a KK Польщі – корупція в господарській діяльності (комерційний підкуп), що може застосовуватися у випадках незаконного впливу на прийняття рішень щодо відчуження державного майна (вимагання або приймання фінансової чи особистої вигоди, або її обіцянки, в обмін на зловживання наданими повноваженнями або невиконання зобов'язань, що може завдати фінансової шкоди цьому підрозділу або являти собою акт недобросовісної конкуренції тощо);

– Art. 231 KK Польщі – перевищення повноважень державною службовою особою або невиконання нею обов'язків, якщо така поведінка заподіює на шкоду суспільним чи приватним інтересам;

– Art. 270 KK Польщі – підроблення документів;

– Art. 271 KK Польщі – засвідчення державною службовою особою або іншою особою, уповноваженою видавати документ, неправдивої інформації щодо обставин, що мають юридичне значення (службове підроблення, внесення неправдивих відомостей до офіційного документа);

– Art. 272 KK Польщі – одержання неправдивого офіційного документа шляхом введення посадової особи в оману;

– Art. 273 KK Польщі – використання завідомо неправдивого офіційного документа;

– Art. 228 KK Польщі – прийняття особою у зв'язку з виконанням

публічної функції матеріальної або особистої вигоди, або обіцянки такої вигоди;

– Art. 229 KK Польщі – надання або обіцянка надати особі у зв'язку з виконанням нею публічної функції матеріальної або особистої вигоди чи обіцянки такої вигоди;

– Art. 299 KK Польщі – встановлює відповідальність за легалізацію доходів, одержаних злочинним шляхом;

– Art. 305 KK Польщі – перешкоджання або зрив тендеру чи процедур державних закупівель та інші [141].

Для порівняльно-правового дослідження доцільно зазначати, що Art. 296 296 KK Польщі не регулює безпосередньо питання незаконної приватизації, однак застосовується у випадках, коли службові чи уповноважені особи під час розпорядження державним майном, у тому числі в процесі приватизації, зловживають своїми повноваженнями або не виконують покладені на них обов'язки, що спричиняє значну майнову шкоду. Саме тому ця норма розглядається в польській практиці як одна з ключових кримінально-правових гарантій охорони майнових інтересів держави та інших суб'єктів господарювання.

Польська модель є показовою для України тим, що вона не формує самостійної кримінально-правової заборони незаконної приватизації, а охороняє відповідні відносини через поєднання майнових, службових і господарських складів кримінальних правопорушень. Якщо незаконне набуття майна здійснюється шляхом обману, може застосовуватися норма про шахрайство; якщо діяння пов'язане з порушенням обов'язків управління майном – норма про зловживання довірою; якщо рішення ухвалюється під впливом неправомірної вигоди – положення про корупційні кримінальні правопорушення. Отже, кримінально-правова оцінка залежить не від самого факту порушення приватизаційної процедури, а від способу посягання на майнові відносини.

Подібний підхід характерний і для Чеської Республіки (далі – Чехія). KK

Чехії (zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník) передбачає кримінальну відповідальність за окремі злочини проти власності, економічні злочини та злочини проти громадського порядку. Зокрема, в Главі 5 «Злочини проти власності» (Hlava V «Trestné činy proti majetku») § 209 «Podvod» (шахрайство) КК Чехії визначає шахрайство як збагачення себе або іншої особи шляхом введення в оману, використання чиєїсь помилки або приховування суттєвих фактів, якщо цим завдано шкоду чужому майну [143]. Для приватизаційних процесів ця норма має значення у випадках подання недостовірних відомостей про покупця, майновий стан, походження коштів, структуру власності або інші обставини, які впливають на рішення про відчуження майна.

Водночас найбільш близькою до проблематики незаконного розпорядження державним чи комунальним майном є § 220 «Porušení povinnosti při správě cizího majetku» (порушення обов'язку з управління майном іншої особи) КК Чехії, що встановлює відповідальність за порушення обов'язку піклуватися або управляти майном іншої особи, покладеного законом або договором, якщо цим заподіяно шкоду. Закон також передбачає кваліфіковані види цього діяння, зокрема у випадку, коли особа має спеціальний обов'язок захищати інтереси потерпілого або заподіює значну шкоду [143].

У сфері приватизації ця конструкція може охоплювати дії посадових чи уповноважених осіб, які, діючи всупереч інтересам держави або територіальної громади, допускають заниження вартості майна, відчуження активу на не вигідних умовах або створення штучних переваг для окремого покупця.

До положень Кримінального кодексу Чеської Республіки, що мають найбільше значення для кримінально-правової охорони відносин у сфері приватизації, належать такі:

– § 221 «Porušení povinnosti při správě cizího majetku z nedbalosti» (недбале порушення обов'язків щодо управління чужим майном) – відповідальність за грубе недбале (необережне) порушення обов'язків щодо зберігання чи управління майном іншої особи, якщо воно спричинило значну шкоду;

– § 329 «Zneužití pravomoci úřední osoby» (зловживання владою посадової

особи) застосовується до посадових осіб, які з наміром заподіяти іншій особі шкоду чи інші тяжкі наслідки або одержати неправомірну вигоду для себе чи іншої особи: здійснюють свої повноваження у спосіб, що суперечить іншому правовому акту; перевищують свої повноваження, або не виконують своїх обов'язків;

– §§ 331-333 «Přijetí úplatku», «Podplacení», «Nepřímé úplatkářství» (одержання хабара, надання хабара та непряме хабарництво) встановлюють відповідальність за хабарництво, тобто неправомірну вигоду, що полягає у прямому фінансовому збагаченні або іншій вигоді, яку отримує або має отримати особа, якій дають хабара, або, за її згодою, інша особа, і на яку немає права;

– § 348 Padělaní a rozměnění veřejné listiny (підроблення або зміна офіційного документа) встановлює відповідальність за підроблення офіційного документа або суттєву зміну його змісту з наміром, щоб його було використано як справжнього, або використання такого документа як справжнього, а також виготовлення, пропозиція, продаж, здійснення посередництва або іншим чином надання, придбання для себе чи іншої особи чи зберігання інструменту, пристрою або його частини, механізми, допоміжні засоби чи будь-які інші засоби, включаючи комп'ютерну програму, створені або адаптовані з метою підробки або зміни офіційного документа;

– §§ 256–258 «Zjednání výhody při zadání veřejné zakázky, při veřejné soutěži a veřejné dražbě», «Pletichy při zadání veřejné zakázky a při veřejné soutěži», «Pletichy při veřejné dražbě» (злочини у сфері публічних закупівель, конкурсів та аукціонів) передбачають відповідальність за змову, маніпулювання результатами конкурсів, торгів та публічних аукціонів, якщо приватизація здійснюється через відповідні процедури [143].

Варто зазначити, що у 2002 року в Чехії створено Управління з питань представництва держави у майнових справах (Úřad pro zastupování státu ve věcech majetkových – ÚZSVM) [142].

ÚZSVM є організаційною одиницею держави, підпорядкованою

Міністерству фінансів Чеської Республіки. Управління представляє державу в судах та інших органах у справах, пов'язаних із державним майном, управляє визначеним нерухомим і рухомим майном, забезпечує його ефективне використання або відчуження, а також координує раціональне розміщення державних установ, використовуючи Центральний реєстр адміністративних будівель (CRAB) [139].

Хоча ÚZSVM не є органом, який безпосередньо формує державну політику приватизації або приймає рішення про приватизацію державного майна, його діяльність має істотне значення для забезпечення законності, прозорості та економічної ефективності приватизаційних процесів.

Основні напрями впливу ÚZSVM на сферу приватизації полягають у такому: управління державним майном до його відчуження (управління здійснює облік, адміністрування та оцінку значної частини державних активів, контролює їх належне використання, визначає майно, яке не використовується державою, та може бути передане іншим державним органам або реалізоване відповідно до законодавства); організація відкритого продажу державного майна (значна частина державного майна реалізується через електронні аукціони, що проводяться ÚZSVM, такий механізм мінімізує дискреційний вплив посадових осіб, забезпечує відкритий доступ потенційних покупців та знижує корупційні ризики, доходи від продажу надходять до державного бюджету); правовий захист інтересів держави (у разі виникнення спорів щодо права власності на державне майно, законності його відчуження або дійсності договорів ÚZSVM представляє інтереси держави у судах, арбітражних та адміністративних провадженнях, також може ініціювати позови про визнання недійсними договорів щодо відчуження державного майна або про повернення майна державі; запобігання незаконному відчуженню державного майна (однією з функцій ÚZSVM є здійснення постійного контролю за правомірністю розпорядження державним майном, аналіз документів щодо передачі активів та надання правових висновків державним органам у складних майнових питаннях, це дозволяє своєчасно виявляти ризики незаконної приватизації або

інших порушень майнових інтересів держави; забезпечення прозорості управління державними активами (ÚZSVM послідовно впроваджує антикорупційні механізми, електронні способи реалізації майна та відкриті інформаційні ресурси щодо державних активів, саме тому орган неодноразово визнавався одним із найбільш прозорих державних органів Чехії) [139].

З позицій кримінально-правової охорони відносин власності діяльність ÚZSVM має особливе значення, оскільки створює інституційні механізми, які істотно зменшують можливість незаконної приватизації державного майна. Централізоване управління державними активами, обов'язковий юридичний супровід майнових операцій, представництво інтересів держави у судових спрах, застосування електронних аукціонів та відкритість інформації забезпечують додаткові гарантії законності відчуження державного майна та мінімізують ризики зловживань.

Для України досвід діяльності ÚZSVM становить практичний інтерес. Його окремі елементи – централізоване управління державними активами, спеціалізований орган із захисту майнових інтересів держави, обов'язковий правовий контроль операцій із державним майном та використання електронних механізмів продажу – можуть бути враховані при вдосконаленні системи запобігання незаконній приватизації державного та комунального майна.

У Словацькій Республіці (далі – Словаччина) кримінально-правова охорона відносин у сфері приватизації також здійснюється не через спеціальний склад незаконної приватизації, а за допомогою системи загальних кримінально-правових норм.

Міністерство внутрішніх справ Словацької Республіки (Ministry of Interior of the Slovak Republic) серед кримінальних правопорушень, пов'язаних із корупцією, прямо називає і інші. Так, КК Словаччини в окремому розділі під назвою «Trestné činy proti poriadku vo verejných veciach» (злочини проти громадського порядку), визначає склади злочинів, пов'язаних з корупцією, включаючи інші склади злочинів, що визначають корупційну поведінку. Це

включає злочини проти власності та економічні злочини, які, як правило, полягають у незаконному отриманні державних коштів для приватних цілей. Кримінальні правопорушення, зазначені в КК Словаччини, які тісно пов'язані з корупцією, включають, зокрема, кримінальні правопорушення, такі як зловживання владою державною службовою особою (§ 326 «Zneužívanie právomoci verejného činiteľa»), шахрайство (§ 221 «Podvod»), легалізація доходів, отриманих злочинним шляхом (§ 233 «Legalizácia výnosu z trestnej činnosti»), зловживання довірою шляхом неналежного управління майном іншої особи (§ 237 «Porušovanie povinnosti pri správe cudzieho majetku»), шкода, завдана кредитору (§239 «Poškodzovanie veriteľa»), надання переваги кредитору (§ 240 «Zvýhodňovanie veriteľa»), обман у процедурах банкрутства та примирення (§ 241 «Machinácie v súvislosti s konkurzným a vyrovnacím konaním»), порушення правил, що регулюють поведження з контрольованими товарами та технологіями (§§ 255-257 «Porušovanie predpisov o nakladaní s kontrolovaným tovarom a technológiami»), торгівля інсайдерською інформацією (§ 265 «Zneužívanie informácií v obchodnom styku»), обман/махінації у державних закупівлях та на публічних аукціонах (§§ 266-268 «Machinácie pri verejnom obstarávaní a verejnej dražbe») [132; 140].

З погляду приватизації важливе значення має § 266 «Machinácie pri verejnom obstarávaní a verejnej dražbe» (махінації/маніпуляції під час публічних закупівель та публічних аукціонів). Ця норма прямо згадує оголошувача або організатора публічного конкурсу чи публічного аукціону, члена приватизаційної комісії, ліцитатора («ako vyhlasovateľ alebo usporiadateľ verejnej súťaže alebo verejnej dražby, člen privatizačnej komisie, licitátor») серед спеціальних суб'єктів злочину, що є характерною особливістю словацького законодавства [140].

Таким чином, кримінальне законодавство Словаччини не передбачає спеціальної норми про незаконну приватизацію майна. Водночас охорона законності приватизаційних процесів забезпечується комплексом кримінально-правових норм, що встановлюють відповідальність за порушення обов'язків при

управлінні чужим майном (§§ 237–238), шахрайство (§ 221), маніпулювання процедурами публічних закупівель і аукціонів (§§ 266–267), зловживання повноваженнями службової особи (§ 326) та корупційні кримінальні правопорушення (§§ 328–336).

Особливістю словацької моделі є те, що § 266 Кримінального кодексу прямо передбачає кримінальну відповідальність члена приватизаційної комісії, який вчиняє передбачені цією нормою маніпуляції під час конкурсної чи аукціонної процедури або вимагає чи одержує неправомірну вигоду. Це свідчить про те, що, хоча незаконна приватизація не криміналізована як самостійний склад злочину, словацький законодавець спеціально врахував ризики, пов'язані з приватизаційними процедурами, інтегрувавши їх до складу злочинів у сфері публічних закупівель та аукціонів. Такий підхід відрізняється від української моделі, де ст. 233 КК України встановлює самостійну кримінальну відповідальність за незаконну приватизацію державного, комунального майна.

У Литовській Республіці (далі – Литва) кримінальне законодавство, як і законодавство Польщі, Чехії та Словаччини, не містить окремого складу кримінального правопорушення «незаконна приватизація». Кримінально-правова охорона відносин приватизації забезпечується загальними нормами Кримінального кодексу Литовської Республіки (*Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas*), які передбачають відповідальність за злочини проти власності, службові, корупційні та економічні кримінальні правопорушення [136].

Для кримінально-правової охорони відносин у сфері приватизації значення мають такі положення КК Литви:

– 182 str. «Sukčiavimas» (Шахрайство) – встановлює загальну кримінальну відповідальність за шахрайство, яке може бути способом незаконного відчуження державного або муніципального майна, у тому числі під час приватизаційних процедур. Хоча ця стаття безпосередньо не регулює незаконну приватизацію, її положення можуть застосовуватися у випадках, коли

незаконне набуття майна відбувається шляхом обману, використання неправдивих відомостей або інших шахрайських дій у процесі приватизації;

– 183 str. «Turto pasisavinimas» (Привласнення майна) – відповідальність за привласнення чужого майна або майнових прав, які були довірені винній особі або перебували в її законному віданні. У сфері приватизації ця норма може застосовуватися у випадках незаконного заволодіння державним чи муніципальним майном службовими особами, членами приватизаційних комісій або іншими уповноваженими суб'єктами, яким таке майно було довірене у зв'язку з виконанням службових чи управлінських функцій;

– 216 str. «Nusikalstamu būdu gauto turto legalizavimas» (Легалізація майна, одержаного злочинним шляхом) – встановлює відповідальність за легалізацію (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом. У контексті незаконної приватизації ця норма може застосовуватися до подальших операцій із майном або коштами, одержаними внаслідок шахрайства, привласнення, зловживання службовим становищем чи іншого предикатного кримінального правопорушення;

– 225 str. «Kyšininkavimas» (Одержання неправомірної вигоди / хабарництво) встановлює кримінальну відповідальність за одержання хабара державними службовцями та прирівняними до них особами. У сфері приватизації ця норма може застосовуватися у випадках, коли посадові особи, відповідальні за підготовку, організацію чи проведення приватизаційних процедур, одержують хабар за прийняття рішень або вчинення дій в інтересах окремих учасників приватизації. За відсутності в КК Литви спеціального складу кримінального правопорушення щодо незаконної приватизації положення 225 str. забезпечують кримінально-правову охорону законності, неупередженості та доброчесності діяльності посадових осіб, залучених до розпорядження державним і муніципальним майном, а тому є важливим елементом протидії корупційним проявам у сфері приватизації;

– 226 str. «Prekyba poveikiu» (Торгівля впливом) – встановлює кримінальну відповідальність за торгівлю впливом, тобто незаконне

використання реального або уявного впливу на державних службовців чи інших уповноважених осіб з метою отримання неправомірної вигоди. У сфері приватизації ця норма може застосовуватися у випадках, коли учасники приватизаційних процедур або посередники пропонують чи отримують неправомірну вигоду за вплив на рішення приватизаційних комісій, органів державної влади, муніципальних органів або інших посадових осіб, уповноважених здійснювати відчуження державного чи муніципального майна;

– 227 str. «Papirkimas» (Надання неправомірної вигоди / хабаря) - встановлює кримінальну відповідальність за надання хабара державному службовцю або прирівняній до нього особі. У сфері приватизації ця норма може застосовуватися у випадках, коли потенційні покупці, посередники чи інші заінтересовані особи пропонують або надають неправомірну вигоду членам приватизаційних комісій, посадовим особам органів державної влади чи місцевого самоврядування з метою отримання переваг під час проведення приватизаційних процедур;

– 228 str. «Piktnaudžiavimas» (Зловживання службовим становищем) - встановлює кримінальну відповідальність за зловживання службовим становищем та перевищення службових повноважень державними службовцями й прирівняними до них особами. У сфері приватизації ця норма має ключове значення, оскільки застосовується у випадках, коли посадові особи органів приватизації чи інших державних або муніципальних органів, використовуючи надані їм повноваження всупереч інтересам служби, приймають незаконні рішення щодо відчуження державного або муніципального майна, чим завдають істотної шкоди публічним чи приватним інтересам;

– 229 str. «Tarnybos pareigų neatlikimas» (Невиконання службових обов'язків) – встановлює кримінальну відповідальність за невиконання або неналежне виконання службових обов'язків з необережності, якщо такі дії спричинили значну шкоду державі, Європейському Союзу, міжнародній публічній організації, юридичній чи фізичній особі. У сфері приватизації ця

норма може застосовуватися у випадках, коли посадові особи, відповідальні за організацію та проведення приватизаційних процедур, через недбалість або несумлінне виконання своїх обов'язків допускають порушення законодавства, що призводить до незаконного відчуження державного чи муніципального майна або заподіяння істотної майнової шкоди. Таким чином, поряд з 228 str. КК Литви, яка передбачає відповідальність за умисне зловживання службовим становищем, 229 str. забезпечує кримінально-правову охорону відносин у сфері приватизації у випадках необережної службової поведінки посадових осіб [136].

Особливістю литовської моделі є те, що кримінально-правова охорона державного майна ґрунтується на комплексному застосуванні норм про службові та корупційні кримінальні правопорушення. Центральне місце серед них займає 228 str. КК Литви, яка встановлює відповідальність за зловживання службовим становищем у разі заподіяння значної шкоди державі або іншій особі. Таким чином, у Литві кримінально-правова охорона приватизаційних відносин реалізується через систему загальних норм, що охоплюють конкретні способи протиправного відчуження державного чи муніципального майна.

У Латвійській Республіці (далі – Латвія) кримінально-правова охорона відносин у сфері приватизації здійснюється за допомогою загальних норм Кримінального закону Латвійської Республіки (*Krimināllikums*), які встановлюють відповідальність за службові, корупційні, майнові та економічні кримінальні правопорушення [135]. Зокрема:

– 177 pants «*Krāpšana*» (Шахрайство) – встановлює кримінальну відповідальність за шахрайство як заволодіння чужим майном або майновими правами шляхом обману чи зловживання довірою. У сфері приватизації ця норма може застосовуватися у випадках незаконного набуття майна шляхом подання неправдивих відомостей, використання підроблених документів, приховування істотних обставин чи інших обманних дій під час приватизаційних процедур;

– 179 pants «*Piesavināšanās*» (Привласнення) – встановлює

відповідальність за незаконне заволодіння або розтрату чужого майна, якщо такі дії вчинені особою, якій це майно було довірене або перебувало в її віданні. У сфері приватизації ця норма може застосовуватися до посадових осіб органів приватизації, членів приватизаційних комісій чи інших уповноважених осіб, які, користуючись своїм службовим становищем, незаконно привласнюють або розтрачають державне чи муніципальне майно, передане їм для управління або розпорядження;

– 195 pants «Noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizēšana» (Легалізація (відмивання) коштів, одержаних злочинним шляхом) – встановлює кримінальну відповідальність за легалізацію коштів або іншого майна, одержаних злочинним шляхом;

– 318 pants «Dienesta stāvokļa ļaunprātīga izmantošana» (Зловживання службовим становищем) – встановлює кримінальну відповідальність за умисне зловживання службовим становищем державною посадовою особою. У сфері приватизації ця норма застосовується у випадках, коли посадові особи органів державної влади, місцевого самоврядування чи інших суб'єктів, уповноважених здійснювати приватизацію державного або муніципального майна, використовують надані їм повноваження всупереч інтересам служби, завдаючи істотної шкоди державним, муніципальним чи приватним інтересам. За відсутності у КК Латвії спеціального складу кримінального правопорушення щодо незаконної приватизації саме 318 pants є основною нормою, яка забезпечує кримінально-правову охорону законності діяльності посадових осіб у процесі відчуження державного та муніципального майна;

– 319 pants «Valsts amatpersonas bezdarbība» (Бездіяність службової особи) – встановлює кримінальну відповідальність за невиконання державною посадовою особою покладених на неї службових обов'язків, як умисне, так і необережне, якщо це спричинило істотну шкоду або тяжкі наслідки. У сфері приватизації ця норма може застосовуватися у випадках, коли посадові особи, відповідальні за підготовку, організацію чи проведення приватизації державного або муніципального майна, не виконують передбачених законом

обов'язків щодо перевірки документів, проведення оцінки майна, контролю за законністю процедур або прийняття необхідних управлінських рішень, що призводить до незаконного відчуження майна чи заподіяння значної шкоди публічним інтересам. У системі кримінально-правової охорони відносин приватизації 319 pants доповнює положення 318 pants КК Латвії, забезпечуючи відповідальність не лише за активне зловживання службовим становищем, а й за службову бездіяльність, яка створює умови для незаконної приватизації державного та муніципального майна або сприяє її здійсненню;

– 320 pants «Kukuļņemšana», 321 pants «Kukuļa piesavināšanās», 323 pants «Kukuļdošana» (Хабарництво: одержання, привласнення та давання хабара) – встановлюють кримінальну відповідальність за одержання хабара державною посадовою особою, привласнення хабара або незаконне використання статусу державної посадової особи з метою його одержання та надання, пропонування або обіцянку надати хабар державній посадовій особі. У сфері приватизації державного та муніципального майна зазначені норми можуть застосовуватися у випадках, коли члени приватизаційних комісій, посадові особи органів державної влади чи місцевого самоврядування, а також інші уповноважені особи одержують або вимагають неправомірну вигоду за прийняття рішень щодо приватизації, а потенційні покупці чи інші заінтересовані особи пропонують або надають таку вигоду з метою отримання неправомірних переваг під час приватизаційних процедур;

– 326¹ pants «Tirgošanās ar ietekmi» (Торгівля впливом) – встановлює кримінальну відповідальність за торгівлю впливом, тобто незаконне використання службового, професійного чи соціального становища з метою впливу на діяльність або прийняття рішень державними посадовими особами. У сфері приватизації державного та муніципального майна ця норма може застосовуватися у випадках, коли особи, використовуючи вплив на членів приватизаційних комісій, посадових осіб органів державної влади чи місцевого самоврядування, одержують або пропонують неправомірну вигоду за сприяння прийняттю вигідних рішень щодо відчуження державного чи муніципального

майна [135].

Кримінальний закон Латвії не містить спеціальної норми, яка б передбачала відповідальність за незаконну приватизацію державного або муніципального майна. Законність приватизаційних процедур забезпечується шляхом застосування комплексу загальних кримінально-правових норм про шахрайство, привласнення або розтрату майна, легалізацію доходів, одержаних злочинним шляхом, зловживання службовим становищем, бездіяльність службової особи, а також корупційні кримінальні правопорушення.

В Естонській Республіці (далі – Естонія) кримінально-правовий захист відносин у сфері приватизації також здійснюється без спеціального складу незаконної приватизації. Так, у *Karistusseadustik* (Кримінальний кодекс Естонської Республіки) визначено такі склади кримінальних правопорушень:

– § 201 «*Omastamine*» (Привласнення) – встановлює кримінальну відповідальність за привласнення чужого майна, яке перебувало у законному володінні особи або було їй довірене. У сфері приватизації майна ця норма може застосовуватися у випадках незаконного привласнення державного чи муніципального майна посадовими особами або іншими суб'єктами, яким таке майно було передане у зв'язку зі здійсненням приватизаційних процедур чи виконанням службових повноважень. Особливістю естонського законодавства є виділення як кваліфікуючих ознак вчинення привласнення службовою особою та у великому розмірі, а також можливість застосування інституту розширеної конфіскації майна, одержаного злочинним шляхом;

– § 209 *Kelmus* (Шахрайство) – встановлює кримінальну відповідальність за шахрайство, яке полягає у заподіянні майнової шкоди шляхом умисного введення особи в оману з метою одержання майнової вигоди. У сфері приватизації державного чи муніципального майна ця норма може застосовуватися у випадках подання неправдивих відомостей, використання фіктивних документів, приховування істотних обставин або інших обманних дій під час приватизаційних процедур, наслідком яких є незаконне набуття державного майна чи завдання шкоди державним майновим інтересам. Як

кваліфікуючі ознаки шахрайства передбачено вчинення службовою особою або у великому розмірі, а також можливість застосування інституту розширеної конфіскації майна, одержаного злочинним шляхом;

– § 294 Altkäemaksu võtmine (Одержання неправомірної вигоди) та § 298 Altkäemaksu andmine (Надання неправомірної вигоди) - утворюють основу кримінально-правової протидії корупційним правопорушенням у сфері публічної служби. Їх положення встановлюють відповідальність як службових осіб за одержання або прийняття обіцянки неправомірної вигоди (хабаря) за використання службового становища, так і осіб, які пропонують або надають таку вигоду. Особливістю естонського законодавства є можливість застосування до винних осіб інституту розширеної конфіскації майна, одержаного злочинним шляхом;

– § 298¹ «Mõjuvõimuga kauplemine» (Торгівля впливом) – встановлює кримінальну відповідальність за торгівлю впливом, яка полягає у вимаганні, одержанні, пропонуванні або наданні неправомірної вигоди (хабаря) за використання впливу на службову особу з метою отримання необґрунтованих переваг. У сфері приватизації державного та муніципального майна ця норма може застосовуватися у випадках, коли особи використовують або пропонують використати свій вплив на посадових осіб для прийняття рішень на користь окремих учасників приватизаційних процедур [134].

Узагальнення досвіду Польщі, Чехії, Словаччини, Литви, Латвії та Естонії дозволяє зробити висновок, що в державах Центральної та Східної Європи переважає не спеціальна, а комплексна модель кримінально-правової охорони відносин у сфері приватизації. Її зміст полягає в тому, що незаконне відчуження державного чи комунального (муніципального) майна оцінюється не як окреме приватизаційне кримінальне правопорушення, а через конкретний спосіб його вчинення: обман, підроблення документів, зловживання повноваженнями, порушення обов'язку управління чужим майном, корупційний вплив, маніпулювання конкурсними процедурами або легалізацію незаконно набутого майна.

Для України цей досвід має подвійне значення. З одного боку, наявність у КК України спеціальної ст. 233 свідчить про більш вузьку та предметно орієнтовану кримінально-правову охорону приватизаційних відносин. З іншого боку, зарубіжний досвід показує, що ефективний захист державного та комунального майна не може забезпечуватися лише однією спеціальною нормою. Він потребує узгодженого застосування норм про шахрайство, службові кримінальні правопорушення, корупцію, підроблення документів, легалізацію доходів, одержаних злочинним шляхом, а також дієвих механізмів конфіскації та відшкодування шкоди.

Таким чином, досвід держав Центральної та Східної Європи підтверджує доцільність збереження кримінально-правової охорони приватизаційних відносин в Україні, але водночас вказує на необхідність уточнення співвідношення ст. 233 КК України із суміжними складами кримінальних правопорушень. Особливо важливим є відмежування незаконної приватизації від шахрайства, зловживанням владою або службовим становищем, службовим підробленням, легалізацією (відмиванням) майна, одержаного злочинним шляхом, та кримінальними правопорушеннями у сфері господарської діяльності. Саме такий підхід дозволить забезпечити не формальну, а реальну кримінально-правову охорону державного та комунального майна від незаконного відчуження.

Висновки до розділу 1

1. Проведене дослідження засвідчило, що криміналізація незаконної приватизації державного, комунального майна є закономірним результатом трансформації економічної та правової системи України від адміністративно-командної моделі господарювання до ринкової економіки. Установлено, що в радянський період кримінально-правова охорона була спрямована виключно на захист соціалістичної власності, тоді як об'єктивні передумови для криміналізації незаконної приватизації були відсутні через відсутність самого

інституту приватизації. Лише після проголошення незалежності України, запровадження багатоманітності форм власності, прийняття Конституції України, Цивільного кодексу України, Господарського кодексу України, який діяв до 28 серпня 2025 року, та розвитку приватизаційного законодавства сформувалися необхідні соціально-правові, економічні та нормативні передумови для встановлення кримінальної відповідальності за незаконну приватизацію державного і комунального майна. Водночас сучасна криміналізація цього діяння відповідає принципам кримінально-правової політики, конституційним засадам охорони права власності та концепції *ultima ratio*, оскільки спрямована на забезпечення законності приватизаційних процедур і захист майнових інтересів.

2. Кримінально-правова охорона відносин у сфері приватизації державного, комунального майна у досліджених державах Центральної та Східної Європи ґрунтується не на спеціальній кримінально-правовій забороні незаконної приватизації, а на комплексному застосуванні норм про шахрайство, зловживання службовими повноваженнями, порушення обов'язків щодо управління чужим майном, корупційні кримінальні правопорушення, підроблення документів та легалізацію майна, одержаного злочинним шляхом. Водночас міжнародні стандарти OECD, Конвенції ООН проти корупції та практика держав Центральної і Східної Європи підтверджують, що ефективний захист державного, комунального майна забезпечується поєднанням кримінально-правових засобів із прозорими процедурами управління державними активами, належним корпоративним управлінням, інституційним контролем та антикорупційними механізмами. Для України цей досвід є важливим орієнтиром для вдосконалення кримінально-правової охорони відносин приватизації, уточнення співвідношення ст. 233 КК України із суміжними складами кримінальних правопорушень та розвитку правових та інституційних захисту державного і комунального майна.

РОЗДІЛ 2

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА НЕЗАКОННОЇ ПРИВАТИЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОГО, КОМУНАЛЬНОГО МАЙНА

2.1. Об'єктивні ознаки незаконної приватизації державного, комунального майна

На нашу думку, дослідження об'єктивних ознак незаконної приватизації державного, комунального майна доцільно розпочати із загальнотеоретичних положень про склад кримінального правопорушення як передбачену законом підставу кримінальної відповідальності, після чого перейти до характеристики об'єкта та об'єктивної сторони цього кримінального правопорушення. Така послідовність забезпечує системність кримінально-правового аналізу та відповідає усталеним підходам української доктрини.

У теорії кримінального права склад кримінального правопорушення розглядається як система передбачених законом об'єктивних і суб'єктивних ознак, що характеризують суспільно небезпечне діяння як кримінальне правопорушення певного виду. Як зазначає О. М. Литвинов, склад злочину є науковою абстракцією та законодавчою моделлю злочинів певного виду, яка охоплює найсуттєвіші, необхідні й типові ознаки відповідних діянь. Отже, склад кримінального правопорушення охоплює сукупність ознак, які відповідно до закону є достатніми для кримінально-правової оцінки вчиненого [44, с. 65].

Як зазначають В. Я. Конопельський та В. О. Меркулова, склад кримінального правопорушення – це сукупність встановлених в законі про кримінальну відповідальність (Кримінальному кодексі України) юридичних ознак (об'єктивних та суб'єктивних), що визначають вчинене суспільно небезпечне діяння як кримінальне правопорушення [46, с. 86].

Відповідно до пункту 22 частини першої статті 92 Конституції України, виключно законами України визначаються «діяння, які є злочинами ... та

відповідальність за них» [37]. Саме законодавець уповноважений встановлювати, які суспільно небезпечні діяння визнаються кримінальними правопорушеннями. У зв'язку з цим кримінальна відповідальність може наставати лише за діяння, склади яких прямо передбачені КК України, що містить вичерпний перелік кримінальних правопорушень. Такий підхід узгоджується з положенням ч. 4 ст. 3 КК України, відповідно до якого «застосування закону про кримінальну відповідальність за аналогією заборонено» [48].

Відповідно до ч. 1 ст. 2 КК України, «підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад кримінального правопорушення, передбаченого цим Кодексом». Водночас КК України не містить легального визначення поняття складу кримінального правопорушення. Як зазначають О. О. Дудоров та М. І. Хавронюк, цю абстрактну юридичну конструкцію сформувала наука кримінального права для відображення сукупності передбачених Загальною та Особливою частинами КК України об'єктивних і суб'єктивних ознак конкретного виду кримінального правопорушення [29, с. 122].

Традиційно склад кримінального правопорушення включає чотири взаємопов'язані елементи: об'єкт, об'єктивну сторону, суб'єкт і суб'єктивну сторону. Водночас для встановлення факту існування кримінального правопорушення насамперед досліджуються саме його зовнішні прояви, які охоплюються поняттям об'єктивних ознак. Саме вони відображають зовнішню сторону кримінально протиправної поведінки та характеризують посягання незалежно від внутрішнього психічного ставлення особи до вчиненого [78].

У кожному складі кримінального правопорушення прийнято виділяти його елементи. Ними є об'єкт та об'єктивна сторона (об'єктивні ознаки складу) і суб'єкт та суб'єктивна сторона (суб'єктивні ознаки складу) [46, с. 86]. Під об'єктивними ознаками складу кримінального правопорушення прийнято розуміти передбачені кримінальним законом ознаки, які характеризують зовнішній прояв кримінального правопорушення. До них належать об'єкт

кримінального правопорушення, предмет (якщо він є обов'язковою ознакою конкретного складу), суспільно небезпечне діяння (дія чи бездіяльність), суспільно небезпечні наслідки, причинний зв'язок між діянням і наслідками, а також факультативні ознаки об'єктивної сторони – спосіб, місце, час, обстановка, знаряддя та засоби вчинення кримінального правопорушення. При цьому перелік обов'язкових ознак залежить від законодавчої конструкції конкретного складу кримінального правопорушення.

Значення об'єктивних ознак складу кримінального правопорушення проявляється у декількох взаємопов'язаних аспектах.

По-перше, вони визначають межі криміналізації суспільно небезпечної поведінки. Законодавець криміналізує не наміри особи, а конкретні зовнішні прояви її поведінки, які створюють загрозу або заподіюють шкоду охоронюваним кримінальним законом суспільним відносинам.

По-друге, саме об'єктивні ознаки забезпечують відмежування кримінального правопорушення від інших видів правопорушень – адміністративних, цивільно-правових, господарських чи дисциплінарних. Особливої актуальності це положення набуває щодо незаконної приватизації державного, комунального майна, оскільки порушення законодавства про приватизацію далеко не завжди утворює склад кримінального правопорушення. Лише наявність передбачених диспозицією ст. 233 КК України способів незаконної приватизації свідчить про кримінально караний характер відповідного діяння.

По-третє, об'єктивні ознаки забезпечують відмежування суміжних складів кримінальних правопорушень. Незаконна приватизація державного, комунального майна може поєднуватися зі службовим підробленням (ст. 366 КК України), підробленням або використанням підроблених документів (ст. 358 КК України), шахрайством (ст. 190 КК України), зловживанням владою або службовим становищем (ст. 364 КК України), легалізацією (відмиванням) майна, одержаного злочинним шляхом (ст. 209 КК України), що потребує окремого встановлення ознак кожного складу.

По-четверте, об'єктивні ознаки визначають межі доказування у кримінальному провадженні. Під час досудового розслідування та судового розгляду саме вони підлягають встановленню шляхом дослідження документів приватизації, висновків оцінювачів, договорів купівлі-продажу, рішень органів приватизації, матеріалів електронних аукціонів, документів щодо правового статусу покупця та інших доказів.

Особливого значення дослідження об'єктивних ознак набуває щодо кримінального правопорушення, передбаченого ст. 233 КК України. Його диспозиція містить чотири альтернативні способи незаконної приватизації державного або комунального майна. Тому визначальне значення для кваліфікації має точне встановлення способу, прямо передбаченого цією нормою, а не будь-якого порушення приватизаційного законодавства.

Водночас сучасний розвиток приватизаційного законодавства істотно вплинув на зміст об'єктивних ознак цього кримінального правопорушення. Після прийняття Закону України «Про приватизацію державного і комунального майна» від 18 січня 2018 року порядок приватизації зазнав суттєвих змін, зокрема щодо способів відчуження державного та комунального майна, порядку проведення електронних аукціонів, визначення кола покупців та процедур оцінки майна [106]. У зв'язку з цим тлумачення диспозиції ст. 233 КК України повинно здійснюватися у системному взаємозв'язку з положеннями спеціального приватизаційного законодавства.

На нашу думку, об'єктивні ознаки незаконної приватизації державного, комунального майна охоплюють об'єкт і предмет кримінального правопорушення, а також ознаки його об'єктивної сторони: приватизацію майна одним із чотирьох альтернативних способів, передбачених ст. 233 КК України, а для кваліфікації за ч. 2 цієї статті – також ознаку великого розміру або вчинення діяння за попередньою змовою групою осіб. Комплексне встановлення цих ознак дає змогу відмежувати кримінально карану незаконну приватизацію від інших порушень приватизаційного законодавства.

Отже, об'єктивні ознаки складу кримінального правопорушення

становлять систему передбачених кримінальним законом зовнішніх характеристик суспільно небезпечного діяння, які є необхідною передумовою його правильної кримінально-правової оцінки. Їх значення полягає не лише у визначенні меж криміналізації, а й у відмежуванні кримінально караних посягань від інших правопорушень та суміжних складів кримінальних правопорушень. Щодо незаконної приватизації державного, комунального майна саме аналіз об'єктивних ознак набуває першочергового значення, оскільки диспозиція ст. 233 КК України побудована через альтернативні способи вчинення кримінально протиправного діяння, зміст яких розкривається лише у взаємозв'язку з нормами спеціального законодавства про приватизацію.

У кримінально-правовій доктрині об'єкт кримінального правопорушення традиційно визнається одним із чотирьох обов'язкових елементів складу кримінального правопорушення. Саме об'єкт відображає ті суспільні відносини, соціальні блага або цінності, яким унаслідок вчинення кримінально протиправного діяння заподіюється або створюється загроза заподіяння істотної шкоди. Встановлення об'єкта має фундаментальне значення не лише для визначення соціальної сутності кримінального правопорушення, а й для правильної кваліфікації, розмежування суміжних складів та визначення місця відповідної кримінально-правової норми у системі Особливої частини КК України [45].

Питання про поняття об'єкта кримінального правопорушення протягом тривалого часу залишається одним із найбільш дискусійних у теорії кримінального права. Найбільш поширеною в українській науці є концепція, відповідно до якої об'єктом кримінального правопорушення є охоронювані законом про кримінальну відповідальність суспільні відносини. Саме ця концепція була розроблена представниками харківської школи кримінального права і нині підтримується більшістю українських науковців [45; 44, с. 88].

Разом із тим у сучасній літературі дедалі частіше висловлюється позиція, відповідно до якої об'єктом кримінального правопорушення доцільно визнавати не лише суспільні відносини, а й конкретні соціальні цінності, блага або законні

інтереси, що перебувають під кримінально-правовою охороною. На думку В. Я. Конопельського та В. О. Меркулової, об'єкт кримінального правопорушення – це охоронювані кримінальним законом суспільні відносини, що включають конкретні людські, суспільні або державні цінності, життєві інтереси та блага, яким внаслідок вчинення кримінально-караного посягання спричиняється або може бути спричинена шкода [46, с. 111].

Такий підхід певною мірою враховує положення ст. 1 КК України, відповідно до якої кримінальний закон покликаний забезпечувати охорону прав і свобод людини, власності, громадського порядку, довкілля, конституційного ладу та інших соціальних цінностей. Водночас для цілей дослідження складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 233 КК України, найбільш обґрунтованим видається класичний підхід, згідно з яким об'єктом є саме суспільні відносини, що забезпечують законний порядок приватизації державного та комунального майна.

Загальновизнаним в юридичній літературі є поділ об'єктів кримінального правопорушення «по вертикалі» – на: 1) загальний; 2) родовий і 3) безпосередній. Цей поділ ґрунтується на використанні таких філософських категорій, як загальне, особливе та окреме. Критерієм вказаної тричленної класифікації об'єктів виступає кількісний показник – коло відносин, охоронюваних кримінальним законом [29, с. 151]. Такий поділ має не лише теоретичне, а й практичне значення, оскільки дозволяє визначити місце конкретної кримінально-правової норми в системі Особливої частини КК України та встановити характер суспільної небезпечності відповідного кримінального правопорушення.

Загальним об'єктом незаконної приватизації державного, комунального майна, як і будь-якого іншого кримінального правопорушення, є вся сукупність суспільних відносин, поставлених під охорону кримінального закону.

Під загальним об'єктом складу кримінального правопорушення (в тому числі і кримінального правопорушення, передбаченого ст. 233 КК України) розуміються всі найбільш важливі суспільні відносини, які охороняються

кримінальним законом. Значення загального об'єкта складу кримінального правопорушення полягає у тому, що за допомогою нього злочини відмежовують від інших протиправних посягань. Загальний об'єкт складу кримінального правопорушення пов'язаний із здійсненням кримінальної політики у нашій державі і спрямований на визначення достатнього кола того найважливішого, що попадає і повинне попадати під кримінально-правову охорону [53, с. 58].

Родовим об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 233 КК України, є суспільні відносини у сфері господарської діяльності. Саме такий висновок впливає із системного тлумачення Особливої частини КК України, оскільки зазначена стаття включена до Розділу VII «Кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності». Законодавець, визначаючи місце відповідної норми, виходив із того, що приватизація державного та комунального майна є однією із форм реалізації державної економічної політики та здійснюється у сфері господарювання відповідно до спеціального законодавства.

Водночас аналіз диспозиції ст. 233 КК України свідчить, що родовий об'єкт не повністю відображає специфіку цього кримінального правопорушення. Незаконна приватизація посягає не на господарську діяльність загалом, а на особливу групу суспільних відносин, пов'язаних із законним відчуженням державного та комунального майна.

У зв'язку із цим доцільним є виділення видового об'єкта незаконної приватизації державного, комунального майна, яким виступають суспільні відносини, що забезпечують встановлений державою порядок приватизації об'єктів державної та комунальної власності. Саме цей різновид господарських відносин становить безпосередню сферу правового регулювання Закону України «Про приватизацію державного і комунального майна» та інших нормативно-правових актів, що визначають умови, способи, суб'єктів і процедури приватизації. Так, М. Й. Коржанський зазначав, що окремі види об'єктів кримінального правопорушення не завжди були чітко окреслені та

належним чином наповнені змістом. У зв'язку з цим учений запропонував здійснювати класифікацію об'єктів кримінального правопорушення «по вертикалі» за чотирирівневою системою. До неї належать: загальний об'єкт - сукупність суспільних відносин, що охороняються кримінальним законом; родовий об'єкт – окрема група однорідних суспільних відносин, які становлять певну галузь суспільного життя; видовий об'єкт – суспільні відносини одного виду; безпосередній об'єкт – конкретний прояв суспільних відносин даного виду [40, с. 159, 163].

Питання визначення безпосереднього об'єкта незаконної приватизації у спеціальній літературі не отримало однозначного вирішення. Так, Т. К. Чумакова зазначає, що основним безпосереднім об'єктом складу незаконної приватизації державного, комунального майна є суспільні відносини, що виникають між державою (...), юридичними чи фізичними особами у процесі приватизації державного, комунального майна й забезпечення дотримання такими суб'єктами встановленого законодавством України порядку його проведення [129, с. 85-86].

Кримінально-правова заборона, встановлена ст. 233 КК України, спрямована насамперед на охорону суспільних відносин, що забезпечують законність приватизаційних процедур, а не лише права державної чи комунальної власності як такого. Кримінально караними є не будь-які порушення приватизаційного законодавства, а лише приватизація, здійснена одним із способів, прямо передбачених диспозицією цієї статті [6].

Водночас, сам по собі порядок приватизації не є самостійною соціальною цінністю. Його призначення полягає у забезпеченні законного, прозорого, конкурентного та економічно обґрунтованого відчуження об'єктів державної та комунальної власності. Відповідно, кримінально-правова охорона поширюється не на процедуру як формальну сукупність юридичних дій, а на суспільні відносини, які виникають у процесі реалізації державою та територіальними громадами своїх правомочностей щодо розпорядження належним їм майном.

У зв'язку із цим безпосередній об'єкт незаконної приватизації державного,

комунального майна доцільно визначити як суспільні відносини, що забезпечують законний, відкритий, конкурентний та економічно обґрунтований порядок відчуження державного і комунального майна у процесі приватизації, спрямований на захист майнових інтересів держави, територіальних громад та інших учасників приватизаційних правовідносин.

Запропоноване визначення, на нашу думку, найбільш повно відображає сучасну модель приватизації, закріплену Законом України «Про приватизацію державного і комунального майна» [106]. Відповідно до ст. 2 цього Закону приватизація здійснюється на принципах законності; відкритості та прозорості; рівності та змагальності; державного регулювання та контролю; продажу об'єктів приватизації з урахуванням особливостей таких об'єктів; захисту економічної конкуренції; створення сприятливих умов для залучення інвестицій; повного, своєчасного та достовірного інформування про об'єкти приватизації та порядок їх приватизації; забезпечення конкурентних умов приватизації [106]. Істотне порушення зазначених принципів може поставити під загрозу реалізацію публічного інтересу щодо ефективного використання державного та комунального майна.

Крім основного безпосереднього об'єкта, незаконна приватизація державного, комунального майна може посягати і на додаткові факультативні об'єкти.

По-перше, це майнові інтереси держави та територіальних громад. Незаконне відчуження державного або комунального майна нерідко призводить до його продажу за істотно заниженою вартістю або передачі особам, які не мають права брати участь у приватизації, що безпосередньо впливає на формування доходів державного та місцевих бюджетів.

По-друге, додатковим факультативним об'єктом можуть виступати суспільні відносини у сфері забезпечення добросовісної конкуренції між потенційними покупцями об'єктів приватизації. Використання підроблених документів, неправомірна участь окремих осіб у приватизації чи незаконне визначення вартості майна порушують принцип рівності учасників

приватизаційного процесу.

По-третє, у випадках незаконної приватизації стратегічно важливих підприємств може створюватися загроза економічній безпеці держави, хоча така шкода не охоплюється основним безпосереднім об'єктом складу кримінального правопорушення.

Водночас не можна погодитися з позицією окремих авторів, які ототожнюють безпосередній об'єкт незаконної приватизації із правом державної власності. Право власності виникає, змінюється та припиняється відповідно до норм цивільного законодавства, тоді як ст. 233 КК України криміналізує не будь-яке незаконне позбавлення держави права власності, а лише порушення спеціальної процедури приватизації. Саме тому предметом кримінально-правової охорони є не право власності як абсолютне речове право, а суспільні відносини щодо його законної трансформації у процесі приватизації.

Таким чином, об'єкт незаконної приватизації державного, комунального майна має багаторівневу структуру. Загальним об'єктом виступає сукупність суспільних відносин, охоронюваних кримінальним законом; родовим – суспільні відносини у сфері господарської діяльності; видовим – суспільні відносини щодо забезпечення встановленого законодавством порядку приватизації державного та комунального майна. Безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 233 КК України, доцільно визнати суспільні відносини, що забезпечують законний, відкритий, конкурентний та економічно обґрунтований порядок відчуження державного і комунального майна у процесі приватизації, спрямований на захист майнових інтересів держави, територіальних громад та інших учасників приватизаційних правовідносин. Саме таке визначення найбільш повно узгоджується як із конструкцією ст. 233 КК України, так і з положеннями Закону України «Про приватизацію державного і комунального майна».

Варто зазначити, що аналіз об'єктивної сторони кримінального правопорушення, передбаченого ст. 233 КК України, неможливий без

звернення до базового регулятивного законодавства. Як зазначає М. І. Хавронюк, бланкетність цієї норми зумовлює необхідність встановлення конкретних правил приватизації, що були порушені суб'єктом [65, с. 642]. Основним актом у цій сфері є Закон України «Про приватизацію державного і комунального майна», який визначає правові, економічні та організаційні основи відчуження майна [106].

У чинному законодавстві України приватизація визначається як відчуження майна, що перебуває у державній або комунальній власності, на користь фізичних та юридичних осіб у порядку, встановленому законом (зокрема, Закон України «Про приватизацію державного і комунального майна») [106]. Таким чином, законність приватизації безпосередньо пов'язана з дотриманням визначених способів, процедур та форм її здійснення.

Державне майно є матеріальною основою виконання державою її функцій та реалізації публічних інтересів, а тому перебуває під посиленням правовим захистом. Його правовий режим визначається поєднанням конституційних положень, норм цивільного, господарського та адміністративного права. У законодавстві України державне майно розглядається як об'єкти, що належать державі Україна на праві власності та перебувають у віданні органів державної влади або передані державним підприємствам, установам і організаціям на праві господарського відання чи оперативного управління [108].

Специфіка правового режиму державного майна полягає у його цільовому призначенні, можливих обмеженнях оборотоздатності та спеціальному порядку розпорядження. Його відчуження допускається лише на підставах і в порядку, встановлених законом, зокрема шляхом приватизації. [106].

У кримінально-правовій площині державне майно виступає предметом посягання у складах низки злочинів, зокрема тих, що вчиняються шляхом зловживання владою або службовим становищем, а також у межах незаконної приватизації. Вирішальне значення для правильної кримінально-правової оцінки таких діянь має встановлення правового режиму відповідного майна,

оскільки саме він визначає ознаки об'єктивної сторони злочину. У зв'язку з цим, державне майно доцільно розглядати не лише як економічний ресурс, а як складний правовий феномен, що потребує системного нормативного регулювання та узгодженого застосування норм різних галузей права, передусім кримінального [6, с. 134].

Щодо комунального майна, то у кримінальному праві воно розглядається як самостійний об'єкт кримінально-правової охорони, посягання на який завдає шкоди не лише відносинам власності, а й публічним інтересам територіальної громади [48]. Специфіка правового режиму комунального майна зумовлена його належністю територіальним громадам та здійсненням повноважень власника органами місцевого самоврядування, що передбачає підвищені вимоги до порядку управління, користування та відчуження таких об'єктів [125; 103].

Порушення встановлених законом процедур розпорядження комунальним майном, зокрема шляхом зловживання службовим становищем або незаконної приватизації, за наявності інших ознак складу злочину, набуває кримінально-правового значення та підлягає кримінально-правовій оцінці [48; 106]. У зв'язку з цим, правильне визначення правового статусу комунального майна має ключове значення для встановлення об'єктивної сторони відповідних кримінальних правопорушень і забезпечення належного рівня кримінально-правової охорони інтересів територіальних громад.

Разом з тим, аналіз практики показує, що об'єктивна сторона при незаконній приватизації комунального майна частіше пов'язана з рішеннями органів місцевого самоврядування, які виходять за межі повноважень (перевищення влади), тоді як у державній сфері домінують маніпуляції з документацією на рівні профільних міністерств або Фонду державного майна України.

Зміст об'єктивної сторони незаконної приватизації державного, комунального майна розкривається через аналіз специфічних способів дії, закріплених у диспозиції ч. 1 ст. 233 КК України. Оскільки норма є

бланкетною, кожен із зазначених способів тісно пов'язаний із порушенням норм Закону України «Про приватизацію державного і комунального майна» [106].

З об'єктивної сторони злочин, передбачений ст. 233 КК України може проявлятися у формі приватизації державного чи комунального майна: 1) шляхом заниження його вартості через визначення її у спосіб, не передбачений законом; 2) шляхом використання підроблених приватизаційних документів; 3) яке згідно з законом не підлягає приватизації; 4) неправомочною особою [48].

Приватизація у спосіб, не передбачений законом. Даний спосіб є найбільш широким за змістом і охоплює будь-які форми відчуження майна, що суперечать встановленим правовим процедурам. Такий спосіб полягає у застосуванні процедур, механізмів або формальних конструкцій, які не закріплені у законодавстві про приватизацію або ж у реалізації формально дозволених способів поза межами встановлених умов, порядку чи цільового призначення [106].

На відміну від простого порушення порядку приватизації, використання способу, не передбаченого законом, є якісною характеристикою неправомірного механізму відчуження майна, що не може бути віднесений до законних способів приватизації. Саме тому ця ознака має самостійне кримінально-правове значення й не зводиться до адміністративно-правових оцінок [48].

Проведений аналіз слідчої та судової практики показує, що до поширених способів, що не мають нормативного закріплення як законні механізми приватизації, відносять: 1) відчуження майна під виглядом цивільно-правових договорів, які не передбачені законодавством як форма приватизації (наприклад, дарування чи міна без дотримання вимог приватизаційного порядку); 2) обхід аукціонної процедури через створення фіктивних підстав для безаукціонної передачі об'єкта; 3) використання фіктивних корпоративних механізмів для набуття права власності на об'єкти, що підлягають приватизації; 4) прийняття рішень про відчуження майна посадовими особами або органами,

які не уповноважені на такі дії (тобто без делегованих повноважень у сфері приватизації).

Важливо, що для кваліфікації таких дій за ст. 233 КК України необхідна комплексна оцінка: встановлення факту застосування способу, що не відповідає законодавчо визначеним формам, а також наявність усіх інших елементів об'єктивної сторони злочину – суспільно небезпечних наслідків, причинного зв'язку між діями та наслідком, умислу [48].

Отже, словосполучення «у спосіб, не передбачений законом» у ст. 233 КК України характеризує саме спосіб визначення вартості майна, а не загалом спосіб його приватизації. Розширювальне тлумачення цієї ознаки як будь-якого порушення приватизаційної процедури суперечило б принципу законності та забороні аналогії.

Такі явища, як фіктивні невід'ємні поліпшення орендованого майна, штучне дроблення об'єкта або неправомірна зміна його правового статусу, можуть мати кримінально-правове значення лише за умови, що фактичні обставини відповідають одному з чотирьох способів, передбачених ст. 233 КК України, або ознакам іншого кримінального правопорушення.

Використання підроблених документів. спосіб необхідно відмежовувати від підроблення та використання підроблених документів, передбачених ст. 358 КК України, і від службового підроблення, передбаченого ст. 366 КК України [48].

Використання підроблених документів спрямоване на створення видимості законності відчуження державного або комунального майна. Під «підробленими документами» слід розуміти будь-які письмові чи електронні матеріали, які внесено недостовірні дані або підроблено реквізити, печатки чи підписи, і які формально імітують законний юридичний акт [48; 106].

До приватизаційних документів відносяться документи, які підлягають поданню органу приватизації. Ст. 14 Закону України «Про приватизацію державного і комунального майна» визначає процедуру подання заяви на участь у приватизації [106]. Так, потенційні покупці зобов'язані подати разом із

заявою у довільній формі інформацію і документи на участь у приватизації, визначені: ч. 2 ст. 14, – для об’єктів великої приватизації; ч. 7 ст. 14, – для об’єктів малої приватизації. До заяви на участь у приватизації об’єкта великої приватизації додаються: 1) для потенційних покупців – юридичних осіб: витяг з Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань України – для юридичних осіб – резидентів; документ про реєстрацію у державі її місцезнаходження (витяг із торговельного, банківського або судового реєстру тощо), засвідчений згідно із законодавством держави його видачі, перекладений українською мовою, – для юридичних осіб – нерезидентів; інформація про кінцевого бенефіціарного власника. Якщо особа не має кінцевого бенефіціарного власника, зазначається інформація про відсутність кінцевого бенефіціарного власника і про причину його відсутності; остання річна або квартальна фінансова звітність; 2) для потенційних покупців – фізичних осіб громадян України: інформація про джерела походження коштів для придбання об’єкта великої приватизації, копія паспорта; 3) для іноземних громадян – документ про майновий стан і доходи, виданий уповноваженим органом держави громадянства або податкового резидентства, копія паспорта; 4) документ, що підтверджує сплату гарантійного внеску; 5) письмова згода потенційного покупця щодо взяття на себе зобов’язань, визначених умовами продажу. До заяви на участь у приватизації об’єкта малої приватизації подаються: 1) для потенційних покупців – фізичних осіб – громадян України – копія паспорта громадянина України; 2) для іноземних громадян - копія документа, що посвідчує особу; 3) для потенційних покупців - юридичних осіб: витяг з Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань України – для юридичних осіб – резидентів; документ про реєстрацію у державі її місцезнаходження (витяг із торговельного, банківського або судового реєстру тощо), засвідчений згідно із законодавством держави його видачі, перекладений українською мовою, – для юридичних осіб – нерезидентів; інформація про кінцевого бенефіціарного власника. Якщо особа не має кінцевого бенефіціарного власника, зазначається

інформація про відсутність кінцевого бенефіціарного власника і про причину його відсутності; остання річна або квартальна фінансова звітність; 4) документ, що підтверджує сплату реєстраційного внеску, а також документ, що підтверджує сплату гарантійного внеску; 5) письмова згода потенційного покупця щодо взяття на себе зобов'язань, визначених умовами продажу [106].

У кримінально-правовій площині використання підроблених документів виступає самостійною формою об'єктивної сторони злочину, яка часто супроводжує або забезпечує інші способи незаконного відчуження майна, зокрема під виглядом цивільно-правових угод або обходу аукціонних процедур. Дана поведінка характеризується умисним порушенням законодавчо встановлених правил приватизації, що надає їй істотного кримінально-правового значення [6, с. 137].

Типовими проявами можуть бути: 1) підроблення звітів про оцінку або внесення до них завідомо неправдивих відомостей; 2) підроблення рішень і протоколів органів приватизації чи місцевого самоврядування; 3) використання фіктивних актів про невід'ємні поліпшення; 4) підроблення довіреностей, заяв, відомостей про покупця або електронних документів, які безпосередньо використовуються у приватизаційній процедурі.

Правозастосовна практика свідчить, що кримінально-правова оцінка використання підроблених документів можлива лише за умови встановлення їх «фальсифікованого» характеру, наявності умислу у діях особи та безпосереднього причинного зв'язку між використанням таких документів і відчуженням майна. Водночас відсутність реальних майнових збитків державі чи територіальній громаді не усуває можливості притягнення особи до кримінальної відповідальності за статтями 358 та 233 КК України [48].

Приватизація майна, яке згідно із законом не підлягає приватизації. Для встановлення цього способу необхідно визначити конкретну законодавчу заборону, чинну на момент відчуження відповідного об'єкта. Перелік таких об'єктів та обмежень змінюється, тому загальні посилання на їх стратегічне, соціальне чи безпекове значення без зазначення норми закону є недостатніми.

Судова практика також включає ситуації, коли майно з особливим режимом (наприклад, протирадіаційні укриття), формально приватизоване раніше, підлягає поверненню державі або громаді після зміни обставин, оскільки подальше володіння не відповідало законодавству про приватизацію. Суддя Верховного Суду у Касаційному господарському суді Надія Багай під час виступу на круглому столі круглого столу «Окремі аспекти приватизаційних процесів 2024 року в Україні. Площина судових спорів, розслідувань АМКУ» акцентувала увагу на тому, що зараз через війну стало актуальним питання про повернення з приватного володіння протирадіаційних укриттів, тому в судах є багато спорів щодо оскарження приватизації таких об'єктів. Вона навела постанову КГС ВС від 8 листопада 2023 року у справі № 918/1141/22. За обставинами справи спірний об'єкт було приватизовано ще 1996 року, а після повномасштабного вторгнення РФ в Україну прокурор просив суд витребувати майно з чужого незаконного володіння ФОП. Суди попередніх інстанцій встановили, що при здачі будівлі, в якій розташовувалося спірне приміщення, воно визначалося саме як протирадіаційне укриття, а тому не могло бути об'єктом приватизації [111].

У кримінально-правовому аспекті приватизація майна, яке не підлягає приватизації, є протиправною незалежно від формального дотримання інших процедурних вимог. Водночас для кваліфікації за ст. 233 КК України необхідно довести завершену приватизацію, наявність законодавчої заборони та усвідомлення особою фактичних обставин, що визначали відповідний правовий режим об'єкта [48].

Протиправне відчуження такого майна може здійснюватися шляхом штучної зміни його документального статусу, неправомірного виключення з переліку об'єктів, що не підлягають приватизації, або маскуванню під інший правочин. Однак відчуження поза приватизаційною процедурою не охоплюється ст. 233 КК України і має кваліфікуватися за іншими нормами за наявності їх ознак.

Приватизація неправомочною особою. Зміст поняття «неправомочна

особа» законодавчо не розкритий, що зумовлює неоднозначність його тлумачення. До нього насамперед доцільно відносити особу, яка відповідно до закону не може бути покупцем конкретного об'єкта або не має права діяти від імені належного покупця. Вихід службової особи за межі компетенції щодо розпорядження майном не слід автоматично ототожнювати з цим способом.

У практиці цей спосіб може проявлятися у використанні підроблених чи припинених представницьких повноважень, участі у приватизації особи, на яку поширюється законодавча заборона бути покупцем, або набутті майна від імені особи без її волевиявлення. Дарування, внесення майна до статутного капіталу чи інші правочини поза процедурою приватизації не є приватизацією неправомочною особою у значенні ст. 233 КК України [6, с. 138].

Матеріали про незаконне оформлення земельних ділянок через обман державного реєстратора не можуть використовуватися як безпосередній приклад застосування ст. 233 КК України без встановлення приватизаційної природи відповідних правовідносин і всіх ознак одного зі способів, передбачених цією статтею [67].

За таких обставин правова оцінка може охоплювати шахрайство, підроблення або використання підроблених документів, зловживання повноваженнями, кримінальні правопорушення у сфері державної реєстрації чи інші склади. Посилання на ст. 233 КК України є обґрунтованим лише тоді, коли відбулося саме приватизаційне відчуження державного або комунального майна [48].

Отже, законодавче словосполучення «приватизація неправомочною особою» потребує доктринального уточнення, а в перспективі – заміни більш визначеним формулюванням щодо особи, яка не має права бути покупцем відповідного об'єкта або діяти від імені покупця.

Запровадження електронних аукціонів створило нові ризики, зокрема узгоджені антиконкурентні дії учасників, використання пов'язаних осіб, подання недостовірних електронних відомостей або незаконне втручання в роботу електронної торгової системи. Водночас такі дії не утворюють

автоматично складу ст. 233 КК України та залежно від обставин можуть підпадати під норми про кіберзлочини, антиконкурентні дії, підроблення документів або службові кримінальні правопорушення.

Об'єктивна сторона ст. 233 КК України не «змінюється» без внесення змін до кримінального закону; змінюється нормативний зміст бланкетних ознак унаслідок розвитку приватизаційного законодавства. Тому цифрові маніпуляції можуть бути охоплені чинною нормою лише тоді, коли вони призвели до приватизації одним із чотирьох прямо передбачених способів. Питання про запровадження окремої заборони потребує оцінки системної узгодженості з іншими нормами КК України [6, с. 139].

На підставі проведеного дослідження пропонуємо уточнити ч. 1 ст. 233 КК України, виклавши її у такій редакції:

«Стаття 233. Незаконна приватизація державного, комунального майна

1. Приватизація державного, комунального майна шляхом *заниження його вартості внаслідок порушення встановленого законом порядку або використання підроблених чи завідомо недостовірних приватизаційних документів*, а також сама приватизація майна, яке не підлягає приватизації згідно з законом, *набуття майна особою, яка відповідно до закону не може бути покупцем об'єкта приватизації, або умисне незаконне втручання в електронну систему, якщо воно спричинило незаконну приватизацію державного, комунального майна*, -

караються штрафом від п'яти тисяч до десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян...».

Дані зміни обґрунтовуються наступними чинниками. Так, на нашу думку, – чинне словосполучення «визначення вартості у спосіб, не передбачений законом» стосується лише першого способу – заниження вартості – і не охоплює як самостійні форми змову учасників аукціону чи незаконне втручання в електронну систему, якщо вони не реалізувалися в одному з передбачених законом способів приватизації;

– словосполучення «неправомочна особа» доцільно замінити

визначенішою конструкцією «особа, яка відповідно до закону не може бути покупцем відповідного об'єкта приватизації»; водночас окремого врегулювання потребують випадки дій без належних представницьких повноважень [106];

– «шляхом визначення її вартості у спосіб, не передбачений законом» краще замінити на «шляхом визначення вартості майна з порушенням вимог закону», оскільки станом на сьогодні, оцінка вартості майна регламентована Законами України «Про приватизацію державного і комунального майна» та «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні» [106; 104] та Методикою оцінки майна, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 10 грудня 2003 р. № 1891 (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 20 лютого 2019 р. № 224) [61].

Проведений аналіз судової практики засвідчує, що найпоширенішим способом учинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 233 КК України, є використання підроблених приватизаційних документів. Обов'язковою умовою кримінально-правової оцінки є використання підробленого документа саме у приватизаційному процесі, незалежно від того, на якому його етапі це відбулося.

Показовим прикладом є вирок Рогатинського районного суду Івано-Франківської області від 10.12.2008 у справі № 1-51. Суд установив, що для незаконного відчуження приміщень колишньої школи та сільського клубу були виготовлені й використані документи про нібито прийняті рішення сесії сільської ради. Насправді відповідні питання на розгляд ради не виносилися, а рішення про приватизацію майна не приймалися. Підроблені рішення надалі були використані як формальна правова підстава для приватизації будівель шляхом викупу. Суд безпосередньо визначив способом учинення кримінального правопорушення використання підроблених приватизаційних документів, здійснене групою осіб за попередньою змовою [17].

Аналогічний спосіб установлено у вирокі Косівського районного суду Івано-Франківської області від 26.12.2008 у справі № 1-152/2008. Предметом незаконної приватизації було нежитлове приміщення, право на яке

оформлювалося із використанням документів, що містили неправдиві відомості про статус об'єкта та наявність правових підстав для його приватизації. Саме подання таких документів створило зовнішню видимість дотримання передбаченої законом процедури та забезпечило оформлення права приватної власності на комунальне майно. У цьому випадку підроблені документи були не лише засобом приховування порушення, а безпосередньою юридичною підставою для проведення приватизації [15].

Використання підроблених приватизаційних документів мало місце й у вироку Кам'янець-Подільського міськрайонного суду Хмельницької області від 12.12.2012 у справі № 2208/6074/12. Незаконне оформлення права власності на квартири забезпечувалося шляхом використання документів із недостовірними відомостями, зокрема рішень органу місцевого самоврядування та документів, які нібито підтверджували законні підстави для приватизації житла. Суд кваліфікував учинене саме як незаконну приватизацію комунального майна шляхом використання підроблених приватизаційних документів. Указана справа демонструє, що для застосування ст. 233 КК України підробленим може бути не лише спеціальний документ органу приватизації, а й інший документ, який входить до складу приватизаційної справи та безпосередньо впливає на прийняття рішення про передачу майна у приватну власність [14].

Особливо виразно документальний механізм незаконної приватизації простежується у вироку Франківського районного суду міста Львова від 02.03.2011 у справі № 1-249/11. Суд установив, що до Управління комунального майна Львівської міської ради було подано витяг із протоколу загальних зборів політичної організації та підроблену довідку з Єдиного державного реєстру підприємств та організацій України. Ці документи створили у посадових осіб органу управління комунальним майном і нотаріуса помилкове уявлення про реальне існування відповідної юридичної особи та про наявність законних підстав для укладення договору купівлі-продажу орендованого нежитлового приміщення. У результаті використання підроблених документів було укладено договір купівлі-продажу комунального майна. Отже, у цій справі підроблення

документів було функціонально спрямоване на створення юридичної підстави для приватизації та перебувало у безпосередньому зв'язку з переходом права власності [23].

Поєднання використання підроблених документів із приватизацією неправомочною особою встановлено у вироку Дзержинського районного суду міста Харкова від 29.08.2022 у справі № 638/6877/21, провадження № 1-кп/638/740/22. Обвинувачений використав підроблену довіреність, нібито видану від імені особи, яка на час здійснення приватизаційних дій уже померла. На підставі цієї довіреності він виступав представником під час приватизації квартири комунальної власності, хоча не мав законних представницьких повноважень. Суд визнав доведеним учинення незаконної приватизації комунального майна з використанням підроблених приватизаційних документів неправомочною особою, вчинене групою осіб за попередньою змовою. Таким чином, один підроблений документ одночасно виконував дві функції: створював видимість законного волевиявлення наймача та формально підтверджував повноваження особи, яка фактично не мала права брати участь у приватизації [12].

Подібне поєднання способів простежується у вироку Сімферопольського районного суду Автономної Республіки Крим від 21.11.2011, відомості про який наведено в ухвалі Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 24.12.2013 у справі № 5-5687км12. Учасники організованої групи заволодівали документами осіб, які проживали у неприватизованих квартирах, замінювали фотографії у паспортах, складали від їхнього імені заяви та інші документи, після чого забезпечували оформлення права власності на житло. Відповідні особи не мали повноважень діяти від імені законних наймачів, а волевиявлення останніх на приватизацію було відсутнє. Отже, незаконна приватизація здійснювалася одночасно шляхом використання підроблених приватизаційних документів і неправомочними особами [18].

До способу використання підроблених приватизаційних документів

належать також дії, розглянуті у вироку Фастівського міськрайонного суду Київської області від 18.02.2026 у справі № 381/623/26, провадження № 1-кп/381/225/26. До документації щодо єдиного майнового комплексу були внесені недостовірні відомості про склад і характеристики державного майна, зокрема про наявність об'єкта нерухомості, якого фактично не існувало. Надалі документи з такими відомостями були використані у приватизаційному процесі та вплинули на формування складу об'єкта й умови його продажу. Хоча фактичні обставини справи були пов'язані також із невідповідністю ціни продажу реальній вартості державних активів, суд кваліфікував діяння саме як незаконну приватизацію шляхом використання підроблених приватизаційних документів. Це має принципове значення для відмежування такого способу від заниження вартості майна через визначення її у спосіб, не передбачений законом: сама по собі низька ціна продажу ще не свідчить про застосування першого способу, якщо судом не встановлено порушення передбаченої законом методики оцінювання [22].

Другим за поширеністю способом у досліджених рішеннях є приватизація неправомочною особою. Неправомочною вважають особу, яка відповідно до законодавства не може бути покупцем конкретного об'єкта приватизації, не має права діяти від імені належного покупця або не наділена повноваженнями приймати чи реалізовувати рішення про приватизацію. При цьому відсутність повноважень повинна стосуватися безпосередньої участі у приватизаційних правовідносинах. Саме лише перевищення службовою особою своїх повноважень не завжди означає приватизацію неправомочною особою та залежно від обставин може утворювати склад іншого кримінального правопорушення.

Самостійне застосування цього способу відображене у вироку Алуштинського міського суду Автономної Республіки Крим від 06.09.2012 у справі № 1-105/11. Суд визнав осіб винними за ч. 2 ст. 233 КК України у незаконній приватизації державного майна неправомочними особами, вчиненій у великих розмірах і за попередньою змовою групою осіб. Предметом посягання

були приміщення державної установи ветеринарної медицини. Відсутність у винних належного права на приватизацію відповідного майна становила визначальну ознаку способу вчинення кримінального правопорушення [11].

Окреме місце посідає заниження вартості приватизаційного майна через визначення її у спосіб, не передбачений законом. Цей спосіб необхідно відмежовувати від будь-якого продажу майна за ціною, нижчою від його можливої ринкової вартості. Для кваліфікації за ст. 233 КК України має бути встановлено, що заниження стало наслідком застосування забороненої або неналежної методики оцінювання, непроведення обов'язкової оцінки, свідомого використання недостовірних вихідних даних чи іншого істотного порушення передбаченого законом порядку визначення вартості майна.

Відповідний спосіб простежується у вироку Орджонікідзевського районного суду міста Запоріжжя від 01.03.2011, відомості про який наведено в ухвалі Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 15.05.2012 у справі № 5-1488км12. У цьому провадженні посадова особа органу приватизації сприяла затвердженню висновку про вартість майна та укладенню договору купівлі-продажу за заниженою ціною. Інший учасник виготовив і використав неправдиві документи, пов'язані з оцінюванням об'єкта. Підроблення оцінювальної документації в цьому випадку було засобом забезпечення незаконного визначення вартості майна, тоді як основним способом незаконної приватизації виступало саме заниження його вартості через порушення передбаченого законом порядку оцінювання [16].

Найменш поширеним у дослідженій практиці є спосіб, що полягає у приватизації майна, яке згідно із законом не підлягає приватизації. Особливістю доказування в таких провадженнях є необхідність точно встановити правовий статус об'єкта на момент його відчуження та конкретну норму закону, яка забороняла його приватизацію. Недостатньо лише констатувати перебування майна у державній або комунальній власності, оскільки така належність сама по собі не означає заборони його приватизації.

Це підтверджує вирок Сімферопольського районного суду Автономної Республіки Крим від 23.03.2009 у справі № 1-28/09. Орган досудового слідства стверджував, що одноквартирний будинок «Кордон-Перевал» входив до майнового комплексу державного лісомисливського господарства, був призначений для обслуговування лісового господарства та не підлягав приватизації. Особі інкримінували приватизацію державного майна шляхом використання підроблених приватизаційних документів і приватизацію майна, яке не підлягало приватизації. Однак під час судового розгляду було встановлено, що будинок не входив до майнового комплексу лісомисливського господарства, а мав статус житлового приміщення. У зв'язку з недоведеністю заборони приватизації відповідного об'єкта суд виправдав особу за ч. 2 ст. 233 КК України. Отже, вказаний вирок не підтверджує фактичного вчинення незаконної приватизації таким способом, але демонструє, що правовий статус майна та законодавча заборона його відчуження повинні бути доведені належними й допустимими доказами [18].

Виправдувальний характер має і вирок Солом'янського районного суду міста Києва від 24.06.2010 у справі № 1-123/10. Сторона обвинувачення пов'язувала незаконність приватизації з використанням підробленої документації та участю осіб, які не мали належного права на приватизацію відповідного майна. Проте суд не визнав доведеними необхідні ознаки складу кримінального правопорушення та виправдав обвинувачених у частині обвинувачення за ст. 233 КК України. Тому способи, зазначені в обвинувальній версії, не можуть враховуватися як установлені судовою практикою факти незаконної приватизації [20].

Щодо вироку Тлумацького районного суду Івано-Франківської області від 22.12.2010 у справі № 1-10/2010 та вироку Енергодарського міського суду Запорізької області від 22.10.2013 у справі № 316/2586/13-к, провадження № 1-кп/316/118/13, доступні матеріали підтверджують їх належність до практики застосування ст. 233 КК України, однак не дають достатніх підстав без повнотекстового дослідження однозначно віднести фактичні дії

до конкретного альтернативного способу. З огляду на вимоги наукової достовірності ці рішення до кількісного розподілу способів доцільно включати лише після безпосереднього аналізу повних текстів і встановлення формулювання обвинувачення, визнаного судом доведеним [21; 13].

Таким чином, аналіз досліджених вироків дає підстави зробити висновок, що в судовій практиці переважає документальний механізм незаконної приватизації. Найчастіше перехід державного або комунального майна у приватну власність забезпечувався використанням підроблених рішень органів місцевого самоврядування, довідок, довіреностей, заяв, документів про юридичний статус покупця, матеріалів оцінювання та інших документів приватизаційної справи. Другим за поширеністю способом є приватизація неправомочною особою, яка нерідко поєднувалася з використанням підроблених документів. Заниження вартості через визначення її у спосіб, не передбачений законом, установлене в одиничних провадженнях, що пояснюється складністю доведення порушення методики оцінювання та причинного зв'язку між таким порушенням і зменшенням вартості об'єкта. Обвинувальних вироків, у яких самостійним і безспірно встановленим способом була приватизація майна, забороненого до приватизації, у дослідженій сукупності не виявлено.

Дослідження суспільно небезпечних наслідків і причинного зв'язку у складі кримінального правопорушення, передбаченого ст. 233 КК України, має значення для правильної кваліфікації. Законодавча конструкція цієї статті є термінологічно складною: ч. 1 описує завершену приватизацію, тоді як ч. 2 використовує формулу «діяння ... призвело до незаконної приватизації майна ... у великих розмірах», що потребує узгодженого тлумачення.

Суспільно небезпечні наслідки, залежно від характеру і обсягу шкоди, заподіяної діянням об'єкту, можуть бути поділені на наслідки у вигляді реальної шкоди і наслідки у виді створення загрози (небезпеки) заподіяння шкоди. Більшість кримінальних правопорушень заподіюють реальну шкоду [46, с. 129].

Як відмічає О. М. Литвинов, суспільно небезпечні наслідки – істотна

шкода, що заподіюється охоронюваним кримінальним законом суспільним відносинам у результаті вчинення злочину. Суспільно небезпечні наслідки є факультативною ознакою об'єктивної сторони складу злочину. Втім, у матеріальних складах злочинів вони є обов'язковою ознакою. [44, с. 106].

Водночас аналіз диспозиції ст. 233 КК України свідчить, що законодавець по-різному визначив роль наслідків у ч. 1 і ч. 2 цієї статті [48]. Ч. 1 ст. 233 КК України встановлює кримінальну відповідальність за незаконну приватизацію державного, комунального майна шляхом визначення його вартості у спосіб, не передбачений законом, використання підроблених приватизаційних документів, приватизації майна, яке не підлягає приватизації, або приватизації неправомочною особою. При цьому закон не містить вказівки на обов'язкове настання будь-яких суспільно небезпечних наслідків. Законодавець криміналізував саме вчинення одного із зазначених альтернативних діянь незалежно від розміру заподіяної майнової шкоди. Це дає підстави стверджувати, що склад кримінального правопорушення, передбачений ч. 1 ст. 233 КК України, є формальним. Його обов'язковою ознакою виступає суспільно небезпечне діяння, тоді як суспільно небезпечні наслідки перебувають за межами основного складу. Аналогічної позиції дотримуються сучасні дослідники, які зазначають, що кримінальна відповідальність за ч. 1 ст. 233 КК України не пов'язується із заподіянням майнової шкоди певного розміру, а виникає вже в момент незаконного здійснення приватизації одним із визначених законом способів.

Разом із тим це не означає, що суспільно небезпечні наслідки взагалі не мають значення для характеристики незаконної приватизації.

Будь-яке кримінальне правопорушення, передбачене ст. 233 КК України, об'єктивно спричиняє або створює загрозу спричинення негативних наслідків для держави, територіальних громад та інших учасників приватизаційних правовідносин. Передусім вони проявляються у порушенні законного порядку відчуження державного та комунального майна, зниженні довіри до приватизаційних процедур, порушенні принципів рівності та конкурентності

учасників приватизації, а також створенні передумов для незаконного відчуження майна із державної чи комунальної власності.

Крім організаційно-правових наслідків, незаконна приватизація у більшості випадків породжує майнові наслідки. Вони можуть проявлятися у продажу державного або комунального майна за штучно заниженою ціною, втраті бюджетних надходжень, незаконному відчуженні стратегічно важливих активів, порушенні економічної конкуренції, а також необхідності подальшого судового оскарження результатів приватизації. Однак такі наслідки у межах ч. 1 ст. 233 КК України не належать до обов'язкових конструктивних ознак складу кримінального правопорушення.

Іншу законодавчу конструкцію містить частина друга ст. 233 КК України. Відповідно до її диспозиції кримінальна відповідальність настає у разі, якщо діяння, передбачене ч. 1 ст. 233 КК України, призвело до незаконної приватизації майна державної чи комунальної власності у великих розмірах, або було вчинене групою осіб за попередньою змовою [48]. Великим розміром закон визнає незаконну приватизацію майна на суму, що у тисячу і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

Для кваліфікації за ознакою великого розміру необхідно встановити завершену незаконну приватизацію майна, вартість якого досягає передбаченого приміткою порогу. Ця ознака характеризує масштаб предмета незаконної приватизації, а не тотожна розміру фактично завданих збитків.

На нашу думку, термін «незаконна приватизація майна у великих розмірах» не слід ототожнювати із розміром заподіяної матеріальної шкоди. Законодавець пов'язує великий розмір не зі збитками, а із вартістю майна, яке стало об'єктом незаконної приватизації. Саме таке тлумачення впливає із примітки до ст. 233 КК України, яка визначає великий розмір через вартість незаконно приватизованого майна, а не через різницю між його реальною та продажною ціною.

Такий підхід має важливе практичне значення. Наприклад, якщо державний об'єкт ринковою вартістю 20 млн грн був приватизований із

порушенням вимог закону, але навіть за ринковою ціною, кваліфікуюча ознака великого розміру все одно може бути наявною, оскільки вирішальне значення має вартість незаконно приватизованого майна, а не розмір фактичних бюджетних втрат.

Причинний зв'язок має бути встановлений між діями особи та завершеною незаконною приватизацією майна, вартість якого відповідає критерію великого розміру. Сам по собі великий розмір як вартісна характеристика об'єкта не «настає» внаслідок поведінки особи.

Особливість причинного зв'язку у справах про незаконну приватизацію полягає у тому, що між діянням та остаточним переходом права власності нерідко існує значна кількість проміжних юридичних фактів: проведення оцінки, прийняття рішення органом приватизації, проведення електронного аукціону, укладення договору купівлі-продажу, державна реєстрація права власності. Проте наявність таких юридичних процедур сама по собі не перериває причинного зв'язку, якщо вони стали закономірним наслідком незаконних дій винної особи.

Слід також звернути увагу, що у випадку використання підроблених приватизаційних документів причинний зв'язок має встановлюватися між використанням таких документів та незаконним переходом права власності на об'єкт приватизації. Якщо підроблений документ не вплинув на прийняття рішення про приватизацію або не був використаний при її здійсненні, причинний зв'язок між діянням і наслідком відсутній.

Законодавча конструкція ст. 233 КК України забезпечує диференціацію відповідальності за великим розміром і груповим способом учинення, однак не є бездоганною. Зокрема, формула ч. 2 про діяння, яке «призвело до незаконної приватизації», не цілком узгоджується з ч. 1, де саме приватизація вже становить діяння основного складу.

Отже, для ч. 1 ст. 233 КК України не вимагається встановлення майнової шкоди певного розміру. Для кваліфікації за ч. 2 за ознакою великого розміру необхідно довести завершену незаконну приватизацію майна відповідної

вартості та функціональний зв'язок між способом, передбаченим ч. 1, і таким результатом. Великий розмір визначається вартістю незаконно приватизованого майна, а не сумою збитків.

Одним із найбільш дискусійних питань кримінально-правової характеристики незаконної приватизації державного, комунального майна є визначення моменту закінчення кримінального правопорушення [53, с. 98]. Правильне вирішення цього питання має важливе практичне значення, оскільки від нього залежить відмежування закінченого кримінального правопорушення від готування та замаху, визначення часу його вчинення, обчислення строків давності притягнення до кримінальної відповідальності, а також правильна кваліфікація дій винної особи.

Загальновизнаним у теорії кримінального права є положення, відповідно до якого момент закінчення кримінального правопорушення визначається законодавчою конструкцією конкретного складу. Якщо склад є матеріальним, кримінальне правопорушення визнається закінченим із моменту настання передбачених законом суспільно небезпечних наслідків. Якщо ж склад є формальним, кримінальне правопорушення вважається закінченим із моменту вчинення суспільно небезпечного діяння незалежно від настання будь-яких наслідків.

Як було встановлено нами раніше, основний склад незаконної приватизації державного, комунального майна, передбачений ч. 1 ст. 233 КК України, побудований за конструкцією формального складу кримінального правопорушення. Відповідно, момент його закінчення безпосередньо пов'язується із вчиненням одного із чотирьох альтернативних способів незаконної приватизації, визначених диспозицією кримінально-правової норми.

Разом із тим у науковій літературі щодо цього питання існують різні підходи.

Одні автори вважають, що незаконна приватизація є закінченою вже з моменту прийняття компетентним органом рішення про приватизацію відповідного об'єкта з порушенням вимог закону. Інші пов'язують момент

закінчення із укладенням договору купівлі-продажу об'єкта приватизації. Висловлюється також позиція, згідно з якою кримінальне правопорушення слід вважати закінченим лише після державної реєстрації права власності за покупцем, оскільки саме з цього моменту відбувається остаточне відчуження майна із державної чи комунальної власності [53, с. 93].

На нашу думку, жоден із наведених підходів не може бути універсальним. Причиною цього є складність самої процедури приватизації. Закон України «Про приватизацію державного і комунального майна» передбачає багатостадійний процес відчуження державного чи комунального майна, який включає прийняття рішення про приватизацію, підготовку об'єкта до продажу, визначення його вартості (у випадках, передбачених законом), проведення електронного аукціону або застосування іншого способу приватизації, визначення переможця, укладення договору купівлі-продажу, виконання його умов та державну реєстрацію права власності. [106]. Кожний із чотирьох альтернативних способів незаконної приватизації, передбачених ст. 233 КК України, реалізується саме в межах зазначеної процедури. Тому момент закінчення кримінального правопорушення необхідно визначати не ізольовано щодо окремої процесуальної дії, а з урахуванням кінцевого результату відповідного способу незаконної приватизації.

Незаконну приватизацію державного, комунального майна слід визнавати закінченою з моменту завершення передбаченого законом юридичного механізму переходу відповідного майна у приватну власність. Конкретний момент залежить від виду майна та норм, які регулюють виникнення права власності: для нерухомого майна, право на яке підлягає державній реєстрації, вирішальне значення за загальним правилом має момент такої реєстрації; для інших об'єктів – момент, визначений законом або договором.

Такий висновок зумовлений декількома обставинами. По-перше, сама диспозиція ст. 233 КК України використовує термін «незаконна приватизація», а не «порушення процедури приватизації». Отже, кримінально караним визнається саме незаконне завершення приватизації, а не будь-яке окреме

порушення підготовчих процедур. По-друге, заниження вартості майна через визначення її у спосіб, не передбачений законом, використання підроблених приватизаційних документів або участь неправомочної особи самі по собі ще не означають, що приватизація відбулася. Якщо відповідні порушення були своєчасно виявлені органом приватизації або судом і процедура приватизації була припинена, склад закінченого кримінального правопорушення відсутній. По-третє, такий підхід повністю узгоджується із положеннями ст. 13 та ст. 15 КК України щодо стадій вчинення кримінального правопорушення [48]. Якщо особа лише виготовила підроблені приватизаційні документи, домовилася із суб'єктом оціночної діяльності про незаконне визначення вартості майна або подала документи для участі у приватизації як неправомочний покупець, однак приватизація не відбулася з причин, що не залежали від її волі, її дії залежно від конкретних обставин можуть утворювати готування або замах на незаконну приватизацію державного, комунального майна.

Особливого значення питання моменту закінчення набуває щодо кожного із чотирьох альтернативних способів вчинення кримінального правопорушення.

У разі заниження вартості майна через визначення її у спосіб, не передбачений законом, складання незаконного звіту про оцінку саме по собі не утворює закінченої незаконної приватизації. Закінчений склад наявний тоді, коли з використанням заниженої вартості завершено приватизаційне відчуження об'єкта.

Аналогічний підхід застосовується і щодо використання підроблених приватизаційних документів. Сам факт використання підробленого документа ще не свідчить про закінчення кримінального правопорушення, якщо приватизація не була завершена або документи були виявлені до прийняття відповідного рішення.

У випадку приватизації майна, що не підлягає приватизації, момент закінчення також пов'язується із завершенням незаконного переходу права власності, а не з прийняттям рішення про включення такого об'єкта до переліку приватизації.

Нарешті, при приватизації неправомочною особою кримінальне правопорушення є закінченим лише після того, як така особа фактично набуває майно у власність із порушенням встановлених законом обмежень.

Водночас момент закінчення не в усіх випадках можна пов'язувати з однією й тією самою юридичною дією.

Щодо нерухомого майна права, які підлягають державній реєстрації, за загальним правилом виникають з моменту такої реєстрації. Для рухомого майна або корпоративних прав момент переходу визначається відповідними нормами закону та умовами договору. Тому універсальним критерієм є завершення юридичного механізму переходу майна у приватну власність, а державна реєстрація є вирішальною тоді, коли закон пов'язує з нею виникнення права.

Окремо необхідно звернути увагу на момент закінчення кваліфікованого складу, передбаченого ч. 2 ст. 233 КК України [48]. Оскільки однією із кваліфікуючих ознак є незаконна приватизація майна у великих розмірах, закінченим такий склад слід визнавати лише після завершення незаконної приватизації майна, вартість якого відповідає критерію великого розміру, визначеному приміткою до ст. 233 КК України. До цього моменту дії винної особи можуть кваліфікуватися як замах на кваліфікований склад кримінального правопорушення.

На нашу думку, найбільш обґрунтованим є функціональний підхід до визначення моменту закінчення незаконної приватизації, який враховує специфіку приватизаційних процедур. Такий підхід дозволяє уникнути штучного перенесення моменту закінчення на окремі проміжні стадії приватизації та забезпечує правильне відмежування закінченого кримінального правопорушення від незакінченої злочинної діяльності.

Отже, момент закінчення незаконної приватизації визначається з урахуванням виду об'єкта та правил виникнення права власності. Окремі підготовчі дії – виготовлення документа, проведення оцінювання, подання заяви або допуск до аукціону – не утворюють закінченого складу, якщо приватизаційне відчуження не завершено. За наявності спрямованого умислу

такі дії залежно від обставин можуть отримувати оцінку як готування, замах або самостійне кримінальне правопорушення.

2.2. Суб'єктивні ознаки незаконної приватизації державного, комунального майна

Необхідною передумовою правильної кримінально-правової кваліфікації є встановлення суб'єктивних ознак кримінального правопорушення. Вони відображають психічне ставлення особи до діяння та, у відповідних складах, до його наслідків. Принцип винної відповідальності впливає з ч. 2 ст. 2 та ст. 23 КК України [48].

Поряд із об'єктивними ознаками складу кримінального правопорушення суб'єктивні ознаки становлять невід'ємний елемент конструкції складу кримінального правопорушення. Якщо об'єктивні ознаки характеризують зовнішній прояв суспільно небезпечного посягання, то суб'єктивні розкривають його внутрішній психологічний зміст. Саме завдяки встановленню психічного ставлення особи до вчинюваного діяння забезпечується реалізація одного з фундаментальних принципів кримінального права – принципу винної відповідальності, відповідно до якого особа не може бути притягнута до кримінальної відповідальності за відсутності вини [97].

У теорії кримінального права категорія суб'єктивних ознак традиційно охоплює дві взаємопов'язані складові: суб'єкта кримінального правопорушення та суб'єктивну сторону його складу [46, с. 86]. Незважаючи на їх самостійне юридичне значення, зазначені елементи перебувають у тісному взаємозв'язку, оскільки психічне ставлення до вчинюваного діяння може існувати лише у фізичної осудної особи, яка досягла встановленого законом віку кримінальної відповідальності. Саме тому більшість сучасних українських учених розглядає суб'єкта та суб'єктивну сторону як єдиний комплекс суб'єктивних ознак складу кримінального правопорушення.

Варто зазначити, що в науці фактично відсутні принципові розбіжності

щодо змісту поняття суб'єктивних ознак складу кримінального правопорушення, хоча окремі автори по-різному визначають їх структурні елементи. Так, О. М. Литвинов, А. А. Васильєв, Є. Л. Гладкова, О. О. Житний та інші, аналізуючи елементи злочину, зазначають, що суб'єктивна сторона є внутрішнім змістом злочину, тобто його психологічним боком, що відображає в психіці суб'єкта об'єктивні властивості вчиненого діяння, яке знаходить свій прояв у формі вини (умислу або необережності), мотиву і мети вчинення злочину, а також емоційному стані, потреб й інтересів, наявних під час учинення злочину [44, с. 57]. Аналогічний підхід підтримують О. О. Дудоров і М. І. Хавронюк, які наголошують, що встановлення форми вини є обов'язковою передумовою кримінально-правової оцінки будь-якого кримінального правопорушення, тоді як мотив і мета набувають кримінально-правового значення лише у випадках, коли вони прямо передбачені диспозицією статті Особливої частини КК України або впливають із її змісту [29, с. 184-186].

Науковий інтерес до проблематики суб'єктивних ознак складу кримінального правопорушення значно посилюється після прийняття КК України 2001 року. Це пов'язано насамперед із переходом від формального розуміння вини до її комплексного аналізу як психічного ставлення особи до вчинюваного діяння та його наслідків. У сучасній літературі дедалі більше уваги приділяється дослідженню інтелектуального та вольового моментів вини, співвідношенню мотиву й мети, а також їх значенню для відмежування суміжних складів кримінальних правопорушень. Такий підхід повною мірою відповідає сучасним тенденціям розвитку кримінального права, орієнтованим на індивідуалізацію кримінальної відповідальності та забезпечення справедливості кримінально-правової оцінки діяння [110, с. 250].

Дослідження суб'єктивних ознак незаконної приватизації державного, комунального майна має особливе практичне значення. На відміну від багатьох загальнокримінальних посягань, кримінальне правопорушення, передбачене ст. 233 КК України, вчиняється у сфері приватизаційних правовідносин, що характеризуються складним нормативним регулюванням та значною кількістю

спеціальних процедур. Це зумовлює необхідність встановлення не лише факту порушення вимог законодавства про приватизацію, а й психічного ставлення винної особи до таких порушень. Саме суб'єктивні ознаки дозволяють відмежувати кримінально карану незаконну приватизацію від цивільно-правових, господарсько-правових або адміністративних порушень, що виникають у процесі відчуження державного чи комунального майна.

Особливість конструкції ст. 233 КК України полягає також у тому, що диспозиція кримінально-правової норми містить декілька альтернативних способів вчинення кримінального правопорушення: визначення вартості майна способом, не передбаченим законом, використання підроблених приватизаційних документів, приватизацію майна, яке відповідно до закону не підлягає приватизації, а також приватизацію неправомочною особою. Незважаючи на різний механізм реалізації зазначених форм діяння, усі вони передбачають усвідомлену поведінку винної особи, яка розуміє протиправний характер власних дій та бажає їх учинити. Саме тому дослідження суб'єктивних ознак набуває визначального значення для правильної кваліфікації незаконної приватизації державного, комунального майна.

Водночас аналіз спеціальної літератури свідчить, що питання суб'єктивних ознак незаконної приватизації тривалий час залишалося недостатньо дослідженим. Якщо загальні положення про суб'єкта та суб'єктивну сторону кримінального правопорушення висвітлені у фундаментальних працях з кримінального права, то комплексний аналіз саме ст. 233 КК України було здійснено у дисертаційних дослідженнях Т. Я. Крих та Т. К. Чумакової, у яких поряд з іншими елементами складу кримінального правопорушення розглянуто особливості суб'єкта, форми вини, мотиву та мети незаконної приватизації державного, комунального майна [53].

Проведений аналіз дає підстави стверджувати, що суб'єктивні ознаки складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 233 КК України, є самостійним і складним елементом кримінально-правової характеристики незаконної приватизації державного, комунального майна. Їх дослідження

повинно здійснюватися комплексно, із урахуванням загальнотеоретичних положень кримінального права, особливостей правового регулювання приватизаційних відносин та сучасної практики застосування ст. 233 КК України. Саме такий підхід дозволяє повною мірою розкрити зміст суб'єкта кримінального правопорушення, встановити форму вини, визначити кримінально-правове значення мотиву й мети та забезпечити правильну кваліфікацію незаконної приватизації державного, комунального майна.

Суб'єкт кримінального правопорушення, передбаченого ст. 233 КК України.

Одним із обов'язкових елементів складу кримінального правопорушення є суб'єкт, оскільки саме через нього кримінальний закон визначає коло осіб, які можуть бути носіями кримінальної відповідальності. Встановлення ознак суб'єкта має визначальне значення для правильної кримінально-правової кваліфікації, адже відсутність хоча б однієї із передбачених законом ознак виключає наявність складу кримінального правопорушення незалежно від характеру вчиненого діяння. У зв'язку з цим у науці кримінального права суб'єкт кримінального правопорушення розглядається як самостійний елемент складу кримінального правопорушення, який поряд з об'єктом, об'єктивною стороною та суб'єктивною стороною утворює єдину систему юридичних ознак, необхідних для притягнення особи до кримінальної відповідальності [9].

Поняття суб'єкта кримінального правопорушення закріплено у ч. 1 ст. 18 КК України, відповідно до якої «суб'єктом кримінального правопорушення є фізична осудна особа, яка вчинила кримінальне правопорушення у віці, з якого відповідно до цього Кодексу може наставати кримінальна відповідальність». [48]. Аналіз наведеної норми свідчить, що законодавець закріпив три обов'язкові ознаки загального суб'єкта кримінального правопорушення: фізична особа, осудність та досягнення встановленого законом віку кримінальної відповідальності. Лише сукупність зазначених ознак дає підстави визнати особу суб'єктом кримінального правопорушення.

Положення ст. 18 КК України отримали подальший розвиток у сучасній

кримінально-правовій доктрині. Так, одні вчені визначають суб'єкта кримінального правопорушення як особу, яка наділена встановленими законом юридичними ознаками, що обумовлюють можливість покладення на неї кримінальної відповідальності. Законодавче визначення суб'єкта є імперативним і не підлягає розширеному тлумаченню, оскільки саме через нього реалізується принцип особистої кримінальної відповідальності [9, с. 155–180].

Подібної позиції дотримуються О. О. Дудоров та М. І. Хавронюк. На їхню думку, суб'єкт кримінального правопорушення – це елемент складу кримінального правопорушення, що характеризується сукупністю відповідних ознак, за наявності яких особа може нести кримінальну відповідальність за вчинене нею кримінально протиправне суспільно небезпечне винне діяння (дію або бездіяльність). Автори звертають увагу на необхідність розмежування понять «суб'єкт кримінального правопорушення» та «особа, яка вчинила кримінальне правопорушення». Якщо останнє охоплює широкий спектр соціальних, психологічних, моральних та інших характеристик людини, то поняття суб'єкта має виключно кримінально-правовий зміст і визначається лише сукупністю ознак, прямо передбачених законом [29, с. 133–134].

У сучасній науковій літературі суб'єкт кримінального правопорушення традиційно розглядається через сукупність його обов'язкових ознак. Водночас у теорії кримінального права прийнято розрізняти такі поняття, як «суб'єкт злочину» та «особа злочинця». Суб'єкт злочину характеризується обов'язковими, а у певних випадках (у разі вчинення злочину спеціальним суб'єктом) додатковими ознаками, які передбачені КК. Водночас особу злочинця вивчають за ознаками віку, статі, сімейного стану, судимості, працевлаштування, освітнього рівня, громадянства, національності тощо. Різне у цих категорій і призначення: якщо встановлення ознак суб'єкта злочину необхідне для кваліфікації суспільно небезпечного діяння, то ознаки особи злочинця у криміналістиці вивчаються для розробки методики їх розслідування, у кримінології – для розробки заходів запобігання злочинам. У

кримінальному праві ознаки особи злочинця (хвороба, вагітність, інвалідність, сімейний стан тощо) використовуються лише для індивідуалізації кримінального покарання та вирішення питань, пов'язаних із звільненням від кримінальної відповідальності та покарання [25, с. 81].

Першою обов'язковою ознакою суб'єкта кримінального правопорушення є те, що ним може бути лише фізична особа. Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб не перетворюють юридичну особу на суб'єкта кримінального правопорушення; підставою їх застосування є діяння уповноваженої фізичної особи у випадках, визначених розділом XIV-1 КК України [48; 29, с. 134].

Другою обов'язковою ознакою є осудність. Згідно зі ст. 19 КК України осудною визнається особа, яка під час вчинення кримінального правопорушення могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) та керувати ними [48]. Осудність є юридичною передумовою вини, оскільки лише особа, здатна усвідомлювати характер власної поведінки та керувати нею, може формувати відповідне психічне ставлення до вчинюваного діяння. Саме тому неосудність виключає кримінальну відповідальність, хоча й не виключає можливості застосування примусових заходів медичного характеру.

Третьою обов'язковою ознакою є досягнення віку кримінальної відповідальності. Законодавець виходить із того, що лише після досягнення певного віку особа набуває необхідного рівня психофізіологічного розвитку, який дозволяє їй усвідомлювати соціальне значення власної поведінки та керувати нею. Загальний вік кримінальної відповідальності встановлений у шістнадцять років, тоді як за окремі кримінальні правопорушення відповідальність настає з чотирнадцяти років [48]. Оскільки незаконна приватизація державного, комунального майна не включена до переліку кримінальних правопорушень, відповідальність за які настає з чотирнадцяти років, суб'єктом цього кримінального правопорушення може бути лише особа, яка досягла шістнадцятирічного віку.

Таким чином, аналіз положень кримінального законодавства та сучасної

української кримінально-правової доктрини дає підстави стверджувати, що поняття суб'єкта кримінального правопорушення характеризується єдністю законодавчого та доктринального підходів. Усі дослідники визнають, що суб'єктом кримінального правопорушення може бути лише фізична осудна особа, яка досягла встановленого законом віку кримінальної відповідальності. Саме ці ознаки є універсальними для будь-якого складу кримінального правопорушення та становлять підґрунтя для подальшого вирішення питання про наявність або відсутність спеціального суб'єкта у складі незаконної приватизації державного, комунального майна, передбаченому ст. 233 КК України.

Суб'єкт незаконної приватизації державного, комунального майна є однією з обов'язкових ознак складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 233 Кримінального кодексу України. Його правильне визначення має важливе теоретичне та практичне значення, оскільки дозволяє встановити коло осіб, які можуть бути притягнуті до кримінальної відповідальності за незаконне відчуження державного або комунального майна, а також відмежувати цей склад кримінального правопорушення від суміжних кримінально караних діянь у сфері службової діяльності та господарської діяльності. Незважаючи на відносно незначну кількість наукових досліджень, присвячених безпосередньо ст. 233 КК України, питання про суб'єкта незаконної приватизації залишається дискусійним, що зумовлено насамперед бланкетним характером диспозиції цієї статті та особливостями приватизаційних правовідносин.

Як було нами раніше описано, ч. 1 ст. 18 КК України визначає суб'єкта кримінального правопорушення. Водночас для окремих кримінальних правопорушень законодавець передбачає спеціального суб'єкта, тобто особу, яка, крім загальних ознак, наділена додатковими юридично значущими властивостями (ч. 2 ст. 18 КК України) [48]. Саме тому під час дослідження суб'єкта незаконної приватизації державного, комунального майна насамперед необхідно з'ясувати, чи містить диспозиція ст. 233 КК України ознаки

спеціального суб'єкта, чи відповідальність за цією статтею може наставати для будь-якої особи, яка відповідає вимогам загального суб'єкта кримінального правопорушення.

У загальній теорії кримінального права суб'єкт конкретного кримінального правопорушення визначається не лише через положення ст. 18 КК України, а й шляхом аналізу диспозиції відповідної статті Особливої частини Кодексу. На думку О. О. Дудорова та М. І. Хавронюка, визначальним критерієм для встановлення спеціального суб'єкта є не фактичне службове чи професійне становище особи, а законодавча конструкція конкретного складу кримінального правопорушення. Якщо диспозиція статті не містить спеціальних вимог до особи винного, кримінальна відповідальність може наставати для будь-якої фізичної осудної особи, яка досягла встановленого законом віку [29, с. 142–144].

Подібний підхід підтримується і в сучасних підручниках із кримінального права. Зокрема, В. Я. Конопельський та В. О. Меркулова зазначають, що спеціальний суб'єкт є винятком із загального правила та характеризується додатковими ознаками, які безпосередньо передбачені кримінальним законом. До таких ознак можуть належати службове становище, професія, громадянство, військовий статус, сімейні відносини чи інші юридично значущі характеристики особи [46, с. 146–150]. Аналогічного висновку дотримується О. М. Литвинов, який наголошує, що наявність спеціального суб'єкта не може встановлюватися шляхом розширювального тлумачення кримінального закону [44, с. 136–138].

Спеціальні дослідження незаконної приватизації державного, комунального майна також не містять єдності щодо визначення суб'єкта цього кримінального правопорушення.

Т. Я. Крих виходить із того, що вирішення питання про суб'єкта незаконної приватизації повинно здійснюватися шляхом системного аналізу диспозиції ст. 233 КК України та законодавства про приватизацію. Дослідниця зазначає, що спеціальним суб'єктом може бути лише особа, додаткові ознаки

якої прямо визначені кримінальним законом або однозначно впливають із його змісту. Оскільки диспозиція ст. 233 КК України не містить жодних вказівок на службове становище, професію чи інші спеціальні характеристики особи, суб'єкт незаконної приватизації державного, комунального майна є загальним. Ним може бути будь-яка фізична осудна особа, яка досягла шістнадцятирічного віку та вчинила одне із діянь, передбачених ст. 233 КК України [53].

Водночас Т. Я. Крих звертає увагу, що окремі способи незаконної приватизації фактично можуть бути реалізовані лише за участю осіб, які мають певний зв'язок із процедурою приватизації. Зокрема, заниження вартості об'єкта приватизації із застосуванням не передбачених законом способів оцінки або використання підроблених приватизаційних документів найчастіше здійснюються за участю службових осіб органів приватизації, оцінювачів, членів конкурсних комісій чи інших учасників приватизаційної процедури. Проте зазначені обставини характеризують фактичний механізм учинення кримінального правопорушення, а не його законодавчу конструкцію, тому не можуть бути підставою для визнання суб'єкта спеціальним [53, с. 137–145].

Сучасне дослідження Т. К. Чумакової загалом підтверджує зазначений висновок. Авторка визначає суб'єктом незаконної приватизації державного, комунального майна фізичну осудну особу, яка досягла шістнадцятирічного віку [7, с. 118–123]. Разом із тим вона акцентує увагу на тому, що в практиці незаконної приватизації значну роль відіграють службові особи Кабінету Міністрів України, Фонду державного майна України, його регіональних відділень, органів місцевого самоврядування, органів управління державним майном та інших суб'єктів владних повноважень, які використовують службове становище для незаконного відчуження державного або комунального майна [7, с. 123–130].

Саме тому Т. К. Чумакова пропонує доповнити ч. 2 ст. 233 КК України новою кваліфікуючою ознакою – вчинення незаконної приватизації службовою особою з використанням службового становища [129, с. 175]. На думку

дослідниці, така законодавча новела відповідатиме фактичному характеру найбільш суспільно небезпечних проявів незаконної приватизації та сприятиме більш повній кримінально-правовій охороні відносин власності.

На наш погляд, наведена пропозиція заслуговує на підтримку лише частково. Дійсно, аналіз механізму незаконної приватизації свідчить, що в більшості випадків реалізація таких схем відбувається за участю службових осіб органів приватизації, органів місцевого самоврядування чи інших суб'єктів управління державним або комунальним майном. Однак ця обставина сама по собі не змінює законодавчої конструкції основного складу кримінального правопорушення. Чинна редакція ст. 233 КК України не містить спеціальних вимог до особи винного, а тому суб'єкт незаконної приватизації державного, комунального майна є загальним. Використання службового становища може характеризувати підвищений ступінь суспільної небезпечності вчиненого та бути підставою для кваліфікації за сукупністю кримінальних правопорушень або для внесення змін до кримінального закону, однак за чинного нормативного регулювання не трансформує загального суб'єкта у спеціальний.

Додатковим аргументом на користь такого висновку є аналіз диспозиції ст. 233 КК України. Жоден із чотирьох альтернативних способів незаконної приватизації не пов'язує можливість учинення кримінального правопорушення виключно зі службовою особою або іншим спеціальним суб'єктом. Так, подання підроблених приватизаційних документів може здійснювати будь-який учасник приватизаційної процедури; приватизація майна, яке не підлягає приватизації, можлива як з боку покупця, так і з боку службових осіб; придбання державного або комунального майна неправомочною особою також не потребує наявності спеціального статусу. Це свідчить про те, що законодавець свідомо не обмежив коло можливих суб'єктів лише службовими особами.

Отже, суб'єкт незаконної приватизації державного, комунального майна є самостійною обов'язковою ознакою складу кримінального правопорушення, яка визначається за загальними правилами ст. 18 КК України. Аналіз положень

кримінального закону, сучасної кримінально-правової доктрини та спеціальних досліджень дає підстави дійти висновку, що за чинною редакцією ст. 233 КК України суб'єкт цього кримінального правопорушення є загальним, оскільки диспозиція норми не містить спеціальних вимог до особи винного. Водночас специфіка приватизаційних правовідносин зумовлює те, що на практиці незаконна приватизація нерідко вчиняється службовими особами або іншими учасниками приватизаційної процедури, що має враховуватися під час кримінально-правової кваліфікації та може бути підставою для вдосконалення законодавства.

Як уже зазначалося, чинна редакція ст. 233 КК України не містить спеціальних вимог до особи винного. Отже, суб'єктом цього кримінального правопорушення є загальний суб'єкт, визначений ч. 1 ст. 18 КК України, тобто фізична осудна особа, яка досягла віку кримінальної відповідальності [48]. Разом із тим особливості кожного із способів незаконної приватизації обумовлюють необхідність детального аналізу кола осіб, які фактично можуть бути виконавцями або співучасниками цього кримінального правопорушення.

Фізична особа. Першою обов'язковою ознакою суб'єкта незаконної приватизації державного, комунального майна є те, що ним може бути лише фізична особа. Такий висновок безпосередньо випливає зі ст. 18 КК України та підтримується сучасною кримінально-правовою доктриною [48; 29, с. 142–144].

Водночас специфіка приватизаційних правовідносин полягає в тому, що покупцями державного або комунального майна часто виступають юридичні особи. Це породжує питання про можливість визнання юридичної особи суб'єктом незаконної приватизації. На нашу думку, відповідь є однозначно негативною.

Незважаючи на те, що юридична особа може бути покупцем об'єкта приватизації, суб'єктом кримінального правопорушення є конкретна фізична особа, яка діяла від її імені або в її інтересах. Водночас не слід категорично виключати застосування до юридичної особи заходів кримінальної кримінальної відповідальності.

Вік кримінальної відповідальності. Наступною обов'язковою ознакою суб'єкта є досягнення встановленого законом віку кримінальної відповідальності.

Відповідно до ст. 22 КК України загальний вік кримінальної відповідальності становить шістнадцять років [48]. Незаконна приватизація державного, комунального майна не входить до переліку кримінальних правопорушень, за які відповідальність настає з чотирнадцяти років. Отже, суб'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 233 КК України, може бути лише особа, яка досягла шістнадцятирічного віку.

Водночас практичне значення цієї ознаки у сфері приватизації є дещо специфічним. Фактично участь у приватизаційних процедурах неповнолітніх осіб є поодиноким, оскільки більшість дій, пов'язаних із набуттям державного чи комунального майна, здійснюється повнолітніми особами або юридичними особами через своїх представників. Тому питання віку кримінальної відповідальності має переважно загальнотеоретичне значення.

Осудність. Не менш важливою ознакою суб'єкта незаконної приватизації є осудність. Відповідно до ст. 19 КК України кримінальній відповідальності підлягає лише особа, яка під час учинення кримінального правопорушення могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) та керувати ними [48].

З огляду на складність приватизаційних процедур незаконна приватизація практично завжди передбачає послідовне виконання низки юридично значущих дій: підготовку документів, участь у приватизаційних процедурах, взаємодію з органами приватизації, підписання договорів, реєстрацію права власності тощо. Саме тому вчинення цього кримінального правопорушення потребує усвідомленої, цілеспрямованої поведінки особи, що ще раз підтверджує необхідність встановлення її осудності.

Службові особи. Особливу увагу у кримінально-правовій літературі приділено питанню участі службових осіб у незаконній приватизації. Як слушно зазначає Т. К. Чумакова, саме службові особи органів приватизації, органів місцевого самоврядування, органів управління державним майном, а

також інших державних органів нерідко відіграють ключову роль у реалізації незаконних приватизаційних схем [129, с. 124].

Разом із тим це не означає, що вони є спеціальними суб'єктами ст. 233 КК України. По-перше, диспозиція ст. 233 КК України не містить відповідної ознаки. По-друге, службова особа може одночасно нести відповідальність і за інші кримінальні правопорушення, зокрема передбачені статтями 364, 364-1, 365-2, 366 КК України, якщо її дії містять ознаки відповідних складів [48].

Тому використання службового становища потребує самостійної кримінально-правової оцінки. Кваліфікація за сукупністю статей 233 та 364, 364-1, 365-2 або 366 КК України можлива не автоматично, а лише за наявності всіх ознак відповідного додаткового складу та з урахуванням правил конкуренції норм.

Покупці об'єктів приватизації. Коло осіб, які можуть бути покупцями, та законодавчі заборони щодо участі у приватизації визначено ст. 8 Закону України «Про приватизацію державного і комунального майна». Оскільки покупцем може бути і юридична особа, виконавцем кримінального правопорушення є фізична особа, яка безпосередньо реалізує відповідний спосіб незаконної приватизації [106].

Фізична особа – покупець або представник покупця – може бути виконавцем використання підроблених приватизаційних документів, приватизації майна, яке не підлягає приватизації, або приватизації неправомочною особою. Водночас конкретна роль визначається фактичним виконанням об'єктивної сторони, а не лише формальним статусом покупця.

Суб'єкти оціночної діяльності (оцінювачі). Особливої уваги заслуговує питання кримінально-правового статусу оцінювачів. Одним із альтернативних способів незаконної приватизації є визначення вартості майна способом, не передбаченим законом. На практиці такі дії часто пов'язані саме з діяльністю суб'єктів оціночної діяльності. Разом із тим оцінювач не є спеціальним суб'єктом ст. 233 КК України.

Якщо він умисно бере участь у незаконному визначенні вартості майна,

його дії можуть кваліфікуватися як співвиконавство, організацію, підбурювання або пособництво залежно від фактичної ролі у вчиненні кримінального правопорушення [53, с. 144–145].

У разі ж використання службового становища або внесення завідомо неправдивих відомостей до офіційних документів можливе додаткове застосування статей 364 чи 366 КК України.

Представники юридичних осіб. Особливості приватизаційних процедур обумовлюють активну участь представників юридичних осіб. Як правило, саме вони подають документи, беруть участь в електронних аукціонах, укладають договори купівлі-продажу державного або комунального майна. При цьому кримінально-правове значення має не статус юридичної особи як покупця, а поведінка конкретної фізичної особи, яка діяла від її імені.

У разі якщо представник юридичної особи умисно використовує підроблені документи, приховує відомості про заборону участі у приватизації або вчиняє інші дії, передбачені диспозицією ст. 233 КК України, він є безпосереднім суб'єктом кримінального правопорушення.

Таким чином, представники юридичних осіб не набувають спеціального статусу, а відповідають за загальними правилами кримінального права.

Проведений аналіз дає підстави стверджувати, що суб'єкт кримінального правопорушення, передбаченого ст. 233 КК України, має загальний характер. Ним є фізична осудна особа, яка досягла шістнадцятирічного віку. Особливості приватизаційних правовідносин лише визначають коло осіб, які найчастіше беруть участь у незаконній приватизації (службові особи органів приватизації, покупці, оцінювачі, представники юридичних осіб), однак не перетворюють їх у спеціальних суб'єктів цього кримінального правопорушення. Водночас участь службових осіб або інших професійних учасників приватизаційної процедури може істотно впливати на кримінально-правову оцінку вчиненого, зумовлюючи за наявності підстав, кваліфікацію за сукупністю кримінальних правопорушень або враховуючись під час призначення покарання.

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення є одним із чотирьох

обов'язкових елементів складу кримінального правопорушення, який характеризує внутрішній, психічний зміст суспільно небезпечного діяння. Якщо об'єктивна сторона відображає зовнішній прояв кримінально-протиправної поведінки, то суб'єктивна сторона розкриває внутрішні психічні процеси, що супроводжують учинення кримінального правопорушення, визначаючи ставлення особи до власних дій (бездіяльності), їх наслідків та інших обставин вчиненого. Саме через дослідження суб'єктивної сторони реалізується принцип винної кримінальної відповідальності, відповідно до якого особа може бути піддана кримінально-правовому впливу лише за умови встановлення її вини [48].

У сучасній теорії кримінального права суб'єктивна сторона традиційно визначається як внутрішня сторона кримінального правопорушення, що характеризує психічне ставлення особи до вчинюваного нею суспільно небезпечного діяння та його наслідків. Її зміст становлять вина, а також у передбачених законом випадках мотив, мета й емоційний стан. При цьому вина є обов'язковою ознакою будь-якого складу кримінального правопорушення, тоді як мотив, мета та емоційний стан належать до факультативних ознак, які набувають кримінально-правового значення лише у випадках, коли вони прямо передбачені кримінальним законом або впливають із конструкції відповідного складу кримінального правопорушення [29, с. 184–194].

Проблематика суб'єктивної сторони є однією з найбільш складних у кримінально-правовій науці, оскільки вона безпосередньо пов'язана з дослідженням психічної діяльності людини. Саме тому у вітчизняній доктрині сформувалося декілька підходів до визначення її поняття та змісту. Незважаючи на певні відмінності у формулюваннях, більшість учених розглядають суб'єктивну сторону як сукупність передбачених кримінальним законом психічних ознак, що характеризують внутрішнє ставлення особи до вчинюваного діяння.

Найбільш ґрунтовне комплексне дослідження цієї проблематики здійснив Р. В. Вереша у докторській дисертації «Проблеми суб'єктивної сторони складу

злочину». Науковець обґрунтовує, що суб'єктивну сторону необхідно розглядати не лише як психічне ставлення особи до вчиненого діяння, а й як самостійну кримінально-правову конструкцію, яка відображає законодавчу модель психічної діяльності особи під час учинення кримінального правопорушення. На думку автора, поняття суб'єктивної сторони злочину та суб'єктивної сторони складу злочину не є тотожними. Перше характеризує реальні психічні процеси, які відбуваються у свідомості особи, тоді як друге є нормативною моделлю, що охоплює лише ті психічні ознаки, яким законодавець надає кримінально-правового значення [10, с. 37–43].

Особливої уваги заслуговує висновок Р. В. Вереші про те, що суб'єктивна сторона не може зводитися виключно до вини. Науковець зазначає, що психічна діяльність особи є значно складнішою категорією, яка включає інтелектуальні, вольові, емоційні та мотиваційні процеси. Саме тому кримінально-правова характеристика суб'єктивної сторони повинна враховувати не лише форму вини, але й інші психічні явища, якщо вони мають юридичне значення для конкретного складу кримінального правопорушення [10, с. 58–66].

Подібного підходу дотримуються О. О. Дудоров та М. І. Хавронюк, які визначають суб'єктивну сторону як внутрішню сторону кримінального правопорушення, що характеризується психічним ставленням особи до вчинюваного нею діяння та його наслідків. Автори підкреслюють, що встановлення суб'єктивної сторони є обов'язковою умовою реалізації принципу вини, закріпленого у ст. 2 КК України. На їхню думку, саме вина є тією обов'язковою ознакою, яка забезпечує можливість кримінальної відповідальності, тоді як мотив і мета набувають кримінально-правового значення лише тоді, коли вони прямо передбачені законом або впливають із характеру відповідного кримінального правопорушення [29, с. 184-186].

Аналогічний підхід знайшов відображення у працях В. Я. Конопельського та В. О. Меркулової. Автори визначають суб'єктивну сторону як психічну діяльність особи, безпосередньо пов'язану з учиненням кримінального

правопорушення, та наголошують, що саме вона забезпечує індивідуалізацію кримінальної відповідальності. Науковці звертають увагу, що однакові за зовнішніми ознаками діяння можуть отримувати різну кримінально-правову оцінку залежно від форми вини, мотиву чи мети їх учинення [46].

Подібну позицію займають і інші автори. На їхню думку, суб'єктивна сторона є внутрішнім змістом злочину, тобто його психологічний бік, що відображає в психіці суб'єкта об'єктивні властивості вчиненого діяння. Суб'єктивну сторону злочину складають вина у формі умислу або необережності, мотив і мета вчинення злочину, а також емоційний стан, потреби й інтереси, наявні під час учинення злочину [44, с. 57].

Отже, аналіз сучасної української кримінально-правової доктрини свідчить про відсутність принципових розбіжностей щодо загального розуміння суб'єктивної сторони кримінального правопорушення. Водночас найбільш концептуально завершеним видається підхід Р. В. Вереші, який пропонує розглядати суб'єктивну сторону не лише як психічне ставлення особи до вчиненого, а як самостійну кримінально-правову конструкцію, що поєднує нормативний та психологічний аспекти злочинної поведінки. Саме такий підхід, на нашу думку, найбільш повно відповідає сучасному рівню розвитку науки кримінального права та створює належне методологічне підґрунтя для дослідження суб'єктивної сторони незаконної приватизації державного, комунального майна.

Вина є обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони будь-якого складу кримінального правопорушення. Відповідно до ст. 23 КК України нею визнається психічне ставлення особи до вчинюваної дії чи бездіяльності, передбаченої цим Кодексом, та її наслідків, виражене у формі умислу або необережності. Законодавче визначення умислу міститься у ст. 24 КК України, згідно з якою він поділяється на прямий і непрямий. Прямий умисел має місце тоді, коли особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого діяння (дії або бездіяльності), передбачала його суспільно небезпечні наслідки і бажала їх настання. Непрямий умисел характеризується тим, що особа

усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого діяння (дії або бездіяльності), передбачала його суспільно небезпечні наслідки і хоча не бажала, але свідомо припускала їх настання [48].

У кримінально-правовій доктрині розмежування прямого і непрямого умислу здійснюється насамперед за вольовим ставленням особи до суспільно небезпечних наслідків. Інтелектуальні ознаки обох видів умислу значною мірою збігаються: особа усвідомлює суспільно небезпечний характер діяння та передбачає можливість або неминучість настання відповідних наслідків. Відмінність полягає в тому, що за прямого умислу суб'єкт бажає їх настання, тоді як за непрямого – не прагне до них, однак свідомо допускає їх або ставиться до них байдуже [10; 46, с. 169–172].

Р. В. Вереша наголошує, що поняття умисної форми вини є загальним (первинним) щодо її видів, а прямий та непрямий умисел становлять похідні конструкції, зміст яких повинен розкриватися через поєднання інтелектуального і вольового моментів. Науковець зазначає, що інтелектуальний момент умислу охоплює усвідомлення суспільної небезпечності діяння та передбачення його наслідків, тоді як вольовий відображає спрямованість волі особи щодо вчинюваної поведінки та очікуваного результату [10, с. 211–282]. Такий підхід має важливе значення для встановлення форми вини при незаконній приватизації, оскільки конструкція ст. 233 КК України містить альтернативні способи вчинення кримінального правопорушення, кожен із яких передбачає свідоме здійснення юридично значущих дій.

У науковій літературі відсутні принципові розбіжності щодо того, що незаконна приватизація державного, комунального майна не може бути вчинена з необережності. Визначення вартості майна способом, не передбаченим законом, використання підроблених приватизаційних документів, приватизація майна, яке не підлягає приватизації, або приватизація неправомочною особою за своїм фактичним змістом передбачають усвідомлену поведінку. Особа повинна розуміти характер об'єкта приватизації, зміст

здійснюваної процедури та ті фактичні обставини, які надають її діяння незаконного характеру. Відсутність такого усвідомлення, зокрема внаслідок добросовісної фактичної помилки, виключає умисну форму вини і, відповідно, відповідальність за ст. 233 КК України.

Дискусійним залишається інше питання: чи може незаконна приватизація вчинятися лише з прямим умислом, чи її суб'єктивна сторона допускає також непрямий умисел. Т. Я. Крих, узагальнюючи наукові підходи, зазначає, що більшість дослідників визнавали можливість учинення незаконної приватизації в усіх її проявах лише з прямим умислом. Водночас, як вона зазначала, П. І. Заруба дотримувався іншої позиції, відповідно до якої умисел у складі, передбаченому ст. 233 КК України, може бути як прямим, так і непрямим [53, с. 19].

Чинна редакція ст. 233 КК України прямо не визначає форму вини. Однак зміст передбачених нею способів, зокрема завідоме використання підроблених приватизаційних документів, приватизація забороненого майна чи участь особи, яка усвідомлює відсутність права бути покупцем, свідчить про умисний характер діяння. Висновок саме про прямий умисел потребує розкриття інтелектуального та вольового моментів щодо завершення незаконної приватизації.

На користь можливості непрямого умислу теоретично може свідчити те, що незаконна приватизація нерідко є результатом узгоджених дій кількох осіб, кожна з яких виконує окрему функцію. Наприклад, оцінювач може свідомо застосувати неналежний спосіб оцінки, не прагнучи особисто до набуття об'єкта приватизації конкретним покупцем, але усвідомлюючи, що його дії створюють умови для незаконного відчуження майна, та допускаючи такий результат. Аналогічно службова особа може підписати або погодити документ, усвідомлюючи його використання у приватизаційній процедурі, але не виявляючи власної заінтересованості у переході майна до певної особи.

Однак наведені ситуації самі по собі ще не доводять можливості вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 233 КК України, з

непрямим умислом. Вони передусім порушують питання про межі виконання об'єктивної сторони, співучасть і спрямованість умислу кожного учасника. Особа, яка лише створює умови для незаконної приватизації, залежно від конкретних обставин може виступати організатором, підбурювачем або пособником, але для цього її умислом повинно охоплюватися вчинення виконавцем конкретного умисного кримінального правопорушення. Відповідно до ч. 1 ст. 26 КК України співучастью визнається є умисна спільна участь декількох суб'єктів кримінального правопорушення у вчиненні умисного кримінального правопорушення, що також потребує встановлення свідомої спрямованості поведінки співучасника на сприяння незаконній приватизації [48].

Вирішальне значення для визначення виду умислу має конструкція об'єктивної сторони ст. 233 КК України. Незаконна приватизація не зводиться до спричинення певних майнових наслідків, щодо яких особа могла б займати позицію свідомого припущення. Диспозиція цієї статті описує цілеспрямовані способи поведінки: визначення вартості майна не передбаченим законом способом, використання підроблених приватизаційних документів, приватизацію майна, яке не підлягає приватизації, та приватизацію неправомочною особою. Вчиняючи такі дії, суб'єкт реалізує свідоме рішення щодо участі у незаконній приватизаційній процедурі. Тому його вольове ставлення спрямовується насамперед на саме діяння, а не лише на віддалені наслідки.

Особливість умислу у складах, де кримінальна протиправність пов'язана з учиненням свідомих дій, полягає в тому, що особа бажає здійснити саме ці дії. Для непрямого умислу характерною є відсутність бажання щодо наслідку, який не становить мети поведінки суб'єкта. Натомість неможливо свідомо використати підроблений приватизаційний документ, приватизувати заборонений законом об'єкт або діяти як неправомочний покупець, лише «допускаючи» вчинення відповідної дії. Якщо особа усвідомлено здійснює зазначену поведінку, вона водночас бажає її вчинити. Саме тому вольова ознака

такого умислу відповідає конструкції прямого, а не непрямого умислу.

Т. К. Чумакова пов'язує зміст вини за ст. 233 КК України з усвідомленням суб'єктом усіх об'єктивних ознак конкретної альтернативної форми незаконної приватизації. На її думку, інтелектуальний елемент вини визначається через усвідомлення предмета посягання, змісту вчинюваного діяння та передбаченого законом способу його здійснення. Особа повинна усвідомлювати, що майно є державним або комунальним, що відповідний об'єкт не підлягає приватизації, що документи є підробленими, що спосіб оцінки не передбачений законом або що покупець не має права брати участь у приватизації [129, с. 130–132].

Викладена позиція також схиляє до висновку про прямий умисел. Усвідомлення особою юридично значущих фактичних обставин у поєднанні з добровільним продовженням приватизаційної процедури свідчить не про пасивне допущення незаконного результату, а про цілеспрямоване здійснення забороненої поведінки. Визначення вартості із застосуванням неналежного способу, подання підробленого документа чи укладення договору щодо майна, вилученого з приватизації, є послідовними вольовими актами, спрямованими на досягнення конкретного юридичного результату – переходу державного або комунального майна у приватну власність.

У методичних рекомендаціях «Розслідування незаконної приватизації державного та комунального майна» суб'єктивна сторона кримінального правопорушення, передбаченого ст. 233 КК України, також безпосередньо характеризується прямим умислом. Автори пов'язують його зі свідомим порушенням приватизаційного законодавства для відчуження майна на користь винної або інших заінтересованих осіб [109, с. 8–9]. Цей підхід має прикладне значення, оскільки орієнтує правозастосувача на необхідність доведення не лише обізнаності особи про фактичні обставини, а й її вольової спрямованості на здійснення незаконної приватизації.

Водночас формулювання про обов'язкову мету відчуження майна «на свою користь чи користь інших заінтересованих осіб» потребує уточнення.

Чинна диспозиція ст. 233 КК України прямо не передбачає корисливої або іншої спеціальної мети як обов'язкової ознаки складу. Тому для встановлення прямого умислу достатньо довести, що особа усвідомлювала фактичні ознаки незаконної приватизації та бажала здійснити відповідні дії. Те, на чию користь відчужувалося майно і якими мотивами керувався суб'єкт, може мати доказове та індивідуалізуюче значення, але не повинно перетворюватися на обов'язкову ознаку суб'єктивної сторони.

Щодо наслідків, які не є обов'язковими ознаками ч. 1 ст. 233 КК України, психічне ставлення особи не визначає вид умислу. Для кваліфікації вирішальним є бажання здійснити завершену приватизацію одним із передбачених законом незаконних способів. За ч. 2 умислом має охоплюватися фактична вартість об'єкта або принаймні обставини, що дають змогу усвідомлювати його належність до великого розміру.

У зв'язку із цим необережне порушення приватизаційного законодавства не утворює складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 233 КК України. Помилка оцінювача, неналежна перевірка документів, неправильне тлумачення складного нормативного положення або невстановлення обмежень щодо покупця можуть спричинити цивільно-правові, господарсько-правові, дисциплінарні чи адміністративні наслідки. Проте за відсутності доведеного умислу такі порушення не можуть кваліфікуватися як незаконна приватизація. Інший підхід означав би об'єктивне ставлення у вину, заборонене принципами кримінального права.

На користь прямого умислу свідчить і характер використання підроблених приватизаційних документів. Використання як кримінально-правова категорія передбачає усвідомлення особою того, що документ є несправжнім або містить завідомо неправдиві відомості, та цілеспрямоване подання, пред'явлення чи інше введення його в приватизаційну процедуру. Якщо особа не знала про підроблення документа, її дії не охоплюються умислом на незаконну приватизацію у відповідній формі. Якщо ж знала та свідомо використала його для приватизації, її ставлення до діяння має характер

бажання, властивого прямому умислу.

Так само приватизація майна, яке відповідно до закону не підлягає приватизації, передбачає обізнаність особи про фактичний статус відповідного об'єкта. Якщо суб'єкт достовірно знає про встановлену заборону, однак продовжує процедуру відчуження, він не просто допускає незаконну приватизацію, а бажає здійснити дії, результатом яких є перехід майна у приватну власність. Непрямий умисел у такій ситуації суперечив би фактичній цілеспрямованості поведінки.

Позиція про можливість непрямого умислу могла бути обґрунтована лише за умови перенесення вольового ставлення на наслідки незаконної приватизації, зокрема майнову шкоду державі чи територіальній громаді. Особа може не бажати заподіяння такої шкоди, але свідомо її допускати. Проте ставлення до додаткових фактичних наслідків не повинно автоматично визначати вид умислу щодо основного складу кримінального правопорушення. Якщо для закінченого складу визначальним є свідоме вчинення конкретного способу незаконної приватизації, бажання здійснити відповідне діяння свідчить про прямий умисел, навіть коли суб'єкт байдуже ставиться до подальшої майнової шкоди.

Отже, позиція П. І. Заруби [31-34] щодо можливості як прямого, так і непрямого умислу розширює потенційні межі застосування ст. 233 КК України, однак недостатньо враховує цілеспрямований характер передбачених цією нормою альтернативних дій. Свідоме здійснення незаконної приватизації несумісне з вольовою формулою «не бажав, але свідомо допускав» стосовно самого діяння. Особа або бажає визначити вартість неналежним способом, використати підроблений документ, приватизувати заборонене майно чи діяти як неправомочний покупець, або не має умислу на відповідну форму кримінального правопорушення.

На нашу думку, суб'єктивна сторона незаконної приватизації державного, комунального майна характеризується виключно прямим умислом. Особа усвідомлює фактичні обставини, які надають приватизації незаконного

характеру, розуміє суспільно небезпечну спрямованість своєї поведінки та бажає вчинити одне з альтернативних діянь, передбачених ст. 233 КК України. Непрямий умисел щодо основного складу слід виключити, оскільки він не відповідає цілеспрямованому характеру приватизаційних дій. Водночас ставлення особи до додаткових наслідків, які не є визначальними для встановлення самого діяння, може виражатися у їх свідомому припущенні, що не змінює прямого характеру умислу щодо незаконної приватизації.

Умисел як форма вини характеризується єдністю двох взаємопов'язаних психічних елементів – інтелектуального та вольового. Саме їх поєднання дозволяє встановити справжній зміст психічного ставлення особи до вчинюваного кримінального правопорушення та правильно визначити форму вини. Для кримінально-правової характеристики незаконної приватизації державного, комунального майна дослідження інтелектуального та вольового моментів умислу має особливе значення, оскільки диспозиція ст. 233 КК України є бланкетною і передбачає вчинення свідомих дій, зміст яких визначається нормами спеціального приватизаційного законодавства.

У теорії кримінального права інтелектуальний момент умислу традиційно пов'язується зі сферою свідомості особи, тоді як вольовий – зі сферою її волевиявлення. Як зазначає Р. В. Вереша, інтелектуальний момент виражається у свідомому ставленні до суспільно небезпечного діяння, а вольовий – у цілеспрямованості злочинної діяльності. На думку вченого, лише сукупність інтелектуальної та вольової ознак дозволяє повноцінно охарактеризувати зміст умисної вини [10, с. 212].

Подібний підхід підтримують О. О. Дудоров та М. І. Хавронюк, які зазначають, що зміст вини як елемента суб'єктивної сторони кримінального правопорушення складають інтелектуальний та вольовий моменти (ознаки). Стосовно різних об'єктивних обставин інтелектуальне ставлення суб'єкта може бути різним. Одні обставини можуть бути ним усвідомлені більш повно, інші – приблизно; одні відображаються у свідомості правильно, адекватно, інші – помилково. Вольовий момент змісту вини означає усвідомлене спрямування

розумових і фізичних зусиль на досягнення певної мети чи на утримання від дій. Вольовий момент обох видів умислу полягає у позитивному (у формі бажання або свідомого припущення) ставленні до суспільно небезпечних наслідків [29, с. 187–188].

Особливості інтелектуального моменту умислу при незаконній приватизації державного, комунального майна обумовлені бланкетним характером ст. 233 КК України. На відміну від багатьох інших кримінальних правопорушень, для яких достатньо усвідомлення загальних фактичних ознак поведінки, суб'єкт незаконної приватизації повинен усвідомлювати не лише зміст своїх дій, а й ті фактичні обставини, які свідчать про порушення встановленої законом процедури приватизації.

Т. Я. Крих обґрунтовано зазначає, що інтелектуальним моментом умислу при здійсненні незаконної приватизації державного, комунального майна шляхом заниження його вартості через визначення її у спосіб, не передбачений законом, або використання підроблених приватизаційних документів; чи приватизації майна, яке не підлягає приватизації згідно з законом; або приватизації державного чи комунального майна неправомочною особою, є охоплення свідомістю винної особи фактичних обставин, з яких складається суспільно небезпечне діяння. Зокрема, особа повинна усвідомлювати об'єкт посягання, ознаки предмета злочину, яким є державне чи комунальне майно, та ознаки об'єктивної сторони досліджуваного складу злочину, визначені його законодавчою конструкцією, тобто ті ознаки, які свідчать про усвідомлення винною особою суспільно небезпечного характеру свого діяння. [53, с. 164].

Схожу позицію займає Т. К. Чумакова. Авторка зазначає, що інтелектуальний момент умислу за ст. 233 КК України охоплює усвідомлення особою предмета кримінального правопорушення, змісту власних дій та фактичних обставин, які роблять приватизацію незаконною [129, с. 130–132].

При цьому, особа не обов'язково повинна знати конкретні положення Закону України «Про приватизацію державного і комунального майна» чи інших нормативно-правових актів. Достатньо, щоб вона усвідомлювала

фактичні обставини, які свідчать про порушення встановленого порядку приватизації.

Наведена позиція заслуговує на підтримку. Як відомо, предметом усвідомлення при умислі є насамперед фактичні обставини вчинюваного діяння, а не його юридична оцінка. Особа не зобов'язана правильно кваліфікувати власну поведінку чи знати зміст усіх нормативно-правових актів, що регулюють приватизаційні відносини. Проте її свідомістю повинні охоплюватися ті фактичні ознаки, які утворюють об'єктивну сторону кримінального правопорушення. Саме тому помилка у правовій оцінці за загальним правилом не виключає умислу, тоді як помилка щодо фактичних обставин може істотно впливати на вирішення питання про вину.

Особливе значення має встановлення інтелектуального моменту при використанні підроблених приватизаційних документів. Якщо особа не знала і не могла знати про їх підроблений характер, її психічне ставлення не охоплює відповідної ознаки об'єктивної сторони, а отже, умисел на незаконну приватизацію у цій формі відсутній. Аналогічно особа не може відповідати за приватизацію майна, яке не підлягає приватизації, якщо вона перебувала у добросовісній фактичній помилці щодо правового статусу відповідного об'єкта.

Другим елементом умислу є вольовий момент, який характеризує ставлення особи до вчинюваної поведінки. У загальній теорії кримінального права він визначається через бажання або свідоме допущення настання суспільно небезпечних наслідків [29, с. 188].

Разом із тим особливість кримінального правопорушення, передбаченого ст. 233 КК України, полягає у тому, що його об'єктивна сторона описує насамперед цілеспрямовані юридично значущі дії, а не лише їх майнові наслідки. Саме тому вольовий момент незаконної приватизації проявляється передусім у бажанні особи здійснити конкретну незаконну приватизаційну дію.

Так, особа свідомо бажає: визначити вартість майна із застосуванням способу, не передбаченого законом; використати підроблений приватизаційний документ; здійснити приватизацію майна, яке законом вилучене з приватизації;

взяти участь у приватизації, не маючи передбаченого законом права бути покупцем. Саме бажання реалізувати зазначені дії характеризує вольовий зміст прямого умислу.

На нашу думку, під час незаконної приватизації державного, комунального майна інтелектуальний та вольовий моменти перебувають у нерозривній єдності. Усвідомлення особою незаконного характеру приватизаційної процедури неминуче поєднується із добровільним рішенням продовжити відповідні дії. Особа не просто констатує факт порушення закону, а свідомо обирає саме такий спосіб досягнення бажаного результату. У зв'язку із цим вольовий момент у складі кримінального правопорушення, передбаченого ст. 233 КК України, характеризується саме бажанням учинити незаконну приватизацію, а не байдужим ставленням до її наслідків.

Особливості вольового моменту чітко простежуються і в ситуаціях співучасті. Наприклад, службова особа органу приватизації, оцінювач, представник покупця чи інший учасник приватизаційної процедури можуть переслідувати різні особисті інтереси: отримання неправомірної вигоди, виконання незаконної вказівки, сприяння конкретному покупцеві тощо. Проте незалежно від мотивів їх воля спрямована на здійснення конкретних дій, необхідних для незаконного переходу державного або комунального майна у приватну власність. Саме тому різноманітність мотивів не впливає на зміст вольового моменту умислу.

Отже, аналіз наукової літератури дає підстави зробити висновок, що інтелектуальний момент умислу під час незаконної приватизації державного, комунального майна полягає в усвідомленні особою фактичних обставин, які свідчать про незаконність приватизаційної процедури, тоді як вольовий момент характеризується бажанням учинити одну з альтернативних дій, передбачених ст. 233 КК України. Саме поєднання цих двох елементів формує зміст прямого умислу, який є єдиною можливою формою вини під час учинення цього кримінального правопорушення.

Поряд із виною до факультативних ознак суб'єктивної сторони

кримінального правопорушення належать мотив, мета та емоційний стан. На відміну від вини, яка є обов'язковою ознакою будь-якого складу кримінального правопорушення, зазначені психічні явища набувають кримінально-правового значення лише тоді, коли вони прямо передбачені диспозицією статті Особливої частини КК України або випливають із її змісту. Водночас навіть за відсутності їх законодавчого закріплення дослідження мотиву, мети та емоційного стану має важливе значення для встановлення спрямованості умислу, правильного з'ясування обставин учинення кримінального правопорушення, відмежування суміжних складів кримінальних правопорушень та індивідуалізації кримінальної відповідальності.

Р. В. Вереша зазначає, що мотив і мета мають внутрішній суб'єктивно-психологічний зв'язок між собою. За своєю сутністю мотив та мета – це корелятивні поняття, моменти психічної діяльності особи, яка розглядається з двох точок зору: мотив розглядається як відправний момент діяльності, а мета – як положення, що має її завершити. При цьому дослідження мотиву та мети не впливають на вирішення питання про наявність чи відсутність вини і на визначення її форми. [10, с. 52].

Подібною позиції дотримується О. М. Литвинов. На його думку, вина, мотив і мета – елементи суб'єктивної сторони злочину, які хоча і є тісно пов'язаними між собою, однак мають самостійне юридичне значення. Мета злочину – це уявний бажаний кінцевий результат, до якого прагне особа, вчиняючи злочин, мотив злочину – це внутрішнє спонукання, рушійна сила вчинку. Мотив і мета є тісно пов'язаними між собою. Формування мотиву означає постановку певної мети. Мотив відповідає на питання, чому особа вчинила злочин, а мета – до чого вона прагнула. Мотив і мета є характерними для будь-якої свідомої та вольової поведінки людини [44, с. 150].

Мотив незаконної приватизації державного, комунального майна. Аналіз диспозиції ст. 233 КК України свідчить, що законодавець не включив мотив до числа обов'язкових ознак складу кримінального правопорушення. Відповідно, незалежно від внутрішніх спонукань особи кримінальна відповідальність може

наставати за умови встановлення всіх інших обов'язкових ознак складу кримінального правопорушення. Разом із тим мотив має важливе доказове значення, оскільки дозволяє встановити спрямованість умислу та пояснити причини вчинення незаконної приватизації.

У переважній більшості випадків незаконна приватизація зумовлена корисливими мотивами, оскільки її кінцевою метою є незаконне набуття державного чи комунального майна або отримання іншої майнової вигоди.

Схожого висновку доходить і Т. К. Чумакова. На підставі аналізу матеріалів кримінальних проваджень авторка зазначає, що незаконна приватизація здебільшого вчиняється з метою майнової чи іншої економічної вигоди, для досягнення якої використовуються інструменти виконання політики роздержавлення [129, с. 57].

Дійсно, корисливий мотив є найбільш типовим для незаконної приватизації. Він проявляється у прагненні незаконно одержати державне чи комунальне майно за заниженою вартістю, забезпечити його подальший перепродаж, отримати неправомірну вигоду або створити економічні переваги для певної юридичної чи фізичної особи.

Водночас корисливий мотив не є єдино можливим. Залежно від конкретних обставин мотивами можуть бути: корпоративні інтереси; політична заінтересованість; прагнення забезпечити контроль над стратегічним підприємством; бажання виконати незаконні вказівки керівництва; службова залежність; інші особисті чи інші інтереси тощо.

Мета незаконної приватизації. На відміну від мотиву, мета характеризує бажаний результат, досягнення якого прагне особа. Чинна редакція ст. 233 КК України також не містить спеціальної вказівки на мету як конструктивну ознаку складу кримінального правопорушення. Це означає, що для притягнення до кримінальної відповідальності достатньо встановити умисне вчинення одного з альтернативних способів незаконної приватизації незалежно від конкретного подальшого економічного результату, якого прагнула особа.

Разом із тим аналіз об'єктивної сторони цього кримінального

правопорушення свідчить, що практично всі його прояви мають певну кінцеву цільову спрямованість. Найбільш типовою метою незаконної приватизації є незаконне набуття права приватної власності на державне або комунальне майно чи забезпечення такого набуття іншою особою. Зазначений висновок загалом відповідає характеру приватизаційних правовідносин.

Водночас, на нашу думку, мета незаконної приватизації є ширшою. Вона може полягати у: набутті права власності; створенні передумов для подальшого відчуження майна; прихованому виведенні державних активів із державної чи комунальної власності; встановленні корпоративного контролю над підприємством; легалізації фактичного володіння майном; отриманні неправомірної економічної переваги тощо. Таким чином, хоча мета не є конструктивною ознакою складу кримінального правопорушення, її встановлення має істотне значення для розкриття спрямованості умислу.

Емоційний стан. Найменш дослідженою факультативною ознакою суб'єктивної сторони є емоційний стан. У кримінальному праві він набуває юридичного значення лише тоді, коли прямо передбачений законом (наприклад, сильне душевне хвилювання). У складі кримінального правопорушення, передбаченого ст. 233 КК України, законодавець жодного значення емоційному стану не надає. Це пояснюється специфікою незаконної приватизації.

На відміну від насильницьких кримінальних правопорушень, незаконна приватизація є економічним кримінальним правопорушенням, яке характеризується складною процедурою підготовки, планування та реалізації. Саме тому вона практично завжди здійснюється в умовах виваженого прийняття рішень, аналізу документів, взаємодії з іншими учасниками приватизаційної процедури та реалізації попередньо сформованого злочинного наміру. За таких обставин емоційні переживання особи не впливають на кримінально-правову характеристику суб'єктивної сторони.

Навіть якщо під час незаконної приватизації особа перебуває у стані хвилювання, страху чи психологічного тиску, такі обставини самі по собі не

змінюють змісту вини, мотиву чи мети та не впливають на кваліфікацію за ст. 233 КК України.

Таким чином, проведений аналіз дає підстави дійти висновку, що мотив, мета та емоційний стан належать до факультативних ознак суб'єктивної сторони незаконної приватизації державного, комунального майна.

Чинна редакція ст. 233 КК України не передбачає їх як конструктивні ознаки складу кримінального правопорушення, а тому вони не впливають на вирішення питання про наявність чи відсутність кримінальної відповідальності.

Разом із тим мотив і мета мають важливе доказове значення, оскільки дозволяють встановити спрямованість прямого умислу, розкрити механізм незаконної приватизації, правильно відмежувати її від суміжних кримінальних правопорушень та врахувати ступінь суспільної небезпечності особи при призначенні покарання.

На нашу думку, найбільш типовим мотивом незаконної приватизації є корисливий мотив, однак він не є обов'язковим. Типова мета полягає у набутті державного чи комунального майна у приватну власність або забезпеченні такого набуття іншою особою. Розширення мети до «будь-якого неправомірного економічного результату» було б надмірним, оскільки не кожний такий результат пов'язаний із завершеною приватизацією. Емоційний стан не є конструктивною ознакою складу, але може враховуватися у випадках, передбачених Загальною частиною КК України.

Проведене дослідження суб'єктивної сторони незаконної приватизації державного, комунального майна дає підстави стверджувати, що вона є обов'язковим елементом складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 233 КК України, який відображає внутрішнє психічне ставлення особи до вчинюваного діяння та визначає межі її кримінальної відповідальності. Особливість суб'єктивної сторони цього кримінального правопорушення зумовлена бланкетним характером диспозиції ст. 233 КК України та складністю приватизаційних правовідносин, що потребує встановлення не лише загальних ознак умислу, а й усвідомлення особою фактичних обставин, які свідчать про

порушення встановленого законодавством порядку приватизації.

На підставі проведеного дослідження суб'єктивну сторону кримінального правопорушення, передбаченого ст. 233 КК України, доцільно визначити як психічне ставлення особи, виражене у прямому умислі, за якого вона усвідомлює фактичні обставини, що утворюють один із передбачених законом способів незаконної приватизації, та бажає завершення приватизаційного відчуження державного чи комунального майна. Мотив і конкретна подальша мета не є обов'язковими ознаками складу, але можуть мати доказове та індивідуалізуюче значення.

Отримані результати дозволяють зробити висновок, що чинна редакція ст. 233 КК України не потребує законодавчого закріплення спеціальної мети чи спеціального мотиву як конструктивних ознак складу кримінального правопорушення. Включення таких ознак необґрунтовано звузило б сферу застосування кримінально-правової норми та могло б створити додаткові труднощі у правозастосовній діяльності. Натомість при кваліфікації незаконної приватизації першочергове значення повинно надаватися встановленню змісту прямого умислу особи, який охоплює усвідомлення фактичних обставин незаконної приватизації та бажання здійснити відповідне суспільно небезпечне діяння. Саме такий підхід, на нашу думку, найбільш повно відповідає принципу винної кримінальної відповідальності та забезпечує правильне застосування положень ст. 233 КК України.

Висновки до розділу 2

1. Установлено, що об'єктивні ознаки незаконної приватизації державного, комунального майна охоплюють об'єкт, предмет та ознаки об'єктивної сторони. Безпосереднім об'єктом є суспільні відносини, що забезпечують законний, відкритий, конкурентний та економічно обґрунтований порядок приватизації, а предметом – державне або комунальне майно, щодо якого здійснюється приватизація. Об'єктивна сторона реалізується одним із

чотирьох способів, прямо передбачених ст. 233 КК України. Водночас цифрові маніпуляції не можуть визнаватися новими способами цього кримінального правопорушення без відповідної законодавчої зміни або без установлення їх зв'язку з одним із чинних альтернативних способів.

2. Обґрунтовано, що суб'єктивні ознаки незаконної приватизації державного, комунального майна є обов'язковим елементом складу кримінального правопорушення, який визначає межі кримінальної відповідальності та забезпечує правильну кваліфікацію діяння. Обґрунтовано, що суб'єкт кримінального правопорушення, передбаченого ст. 233 КК України, є загальним, оскільки диспозиція норми не містить спеціальних вимог до особи винного, а участь службових осіб чи інших професійних учасників приватизаційних процедур не змінює законодавчої конструкції складу кримінального правопорушення. Незаконна приватизація вчиняється з прямим умислом, зміст якого охоплює усвідомлення фактичних ознак незаконного способу та бажання завершення приватизаційного відчуження. Мотив і конкретна подальша мета не є обов'язковими ознаками складу, а емоційний стан може мати значення лише у випадках, передбачених Загальною частиною КК України.

РОЗДІЛ 3

КВАЛІФІКАЦІЯ, КАРАНІСТЬ ТА ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАННЯ ЗА НЕЗАКОННУ ПРИВАТИЗАЦІЮ ДЕРЖАВНОГО, КОМУНАЛЬНОГО МАЙНА

3.1. Проблеми кваліфікації незаконної приватизації державного, комунального майна

Кримінально-правова кваліфікація є однією з базових категорій науки кримінального права та практики застосування закону України про кримінальну відповідальність. Саме вона забезпечує юридичну оцінку суспільно небезпечного діяння, встановлення його кримінально-правового значення та правильний вибір кримінально-правової норми, що підлягає застосуванню. Від правильності кримінально-правової кваліфікації залежить реалізація принципу законності, забезпечення прав і свобод людини, дотримання вимог справедливості та індивідуалізації кримінальної відповідальності, а також ефективність кримінально-правової охорони суспільних відносин [64].

Попри фундаментальне значення кримінально-правової кваліфікації, КК України не містить її визначення. Це зумовило формування значної кількості наукових підходів до розуміння її сутності, змісту та місця в механізмі застосування кримінального закону. Як слушно зазначає К. М. Орбець, з'ясування значення цього терміну за відсутності легального визначення є важливим завданням науки кримінального права [77, с. 125].

У загальній теорії кримінального права кваліфікація кримінального правопорушення традиційно розглядається як процес встановлення юридичної тотожності між ознаками фактично вчиненого суспільно небезпечного діяння та ознаками конкретного складу кримінального правопорушення, передбаченого Особливою частиною КК України. Такий підхід підтримують В. Я. Тацій, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін, П. С. Берзін, М. І. Мельник,

М. І. Хавронюк, В. О. Навроцький, Ю. В. Баулін, Р. В. Вереша та інші представники сучасної науки кримінального права.

Сучасна українська доктрина сформувала декілька концептуальних підходів до визначення поняття кримінально-правової кваліфікації, які відрізняються насамперед обсягом цього поняття та змістом діяльності, що ним охоплюється.

Найбільш ґрунтовну концепцію кримінально-правової кваліфікації розробив В. О. Навроцький. На його думку, кваліфікація злочинів – це результат кримінально-правової оцінки діяння органами досудового розслідування внаслідок чого констатовано, що вчинене є злочином, визначено норму кримінального закону, яка передбачає відповідальність за вчинене, і встановлено відповідність між юридично значимими ознаками посягання й ознаками злочину, передбаченого законом, і процесуально закріплений висновок щодо наявності такої відповідності [62, с. 33; 58, с. 170].

При цьому вчений підкреслює, що проблеми кримінально-правової кваліфікації розглядаються з позицій не лише матеріального кримінального права, але й кримінального процесу, кримінології, інших правових дисциплін. Саме тому В. О. Навроцький розглядає кваліфікацію як самостійний напрямок наукових досліджень (міждисциплінарною теорією) [64, с. 39; 58, с. 170].

Кваліфікувати злочин, на думку В. І. Антипова та В. В. Антипова, означає встановити повну відповідність ознак фактично вчиненого діяння ознакам складу (складів) злочинів, що передбачені однією чи кількома кримінально-правовими нормами. Тобто кваліфікація злочину вирішує питання – який саме злочини вчинено та якими нормами ці злочини передбачено [52, с. 9; 58, с. 170].

Інший підхід запропонував М. І. Панов, який прийшов до висновку, що кваліфікацію кримінальних правопорушень слід розуміти як встановлення точної відповідності ознак вчиненого суспільно небезпечного діяння обов'язковим ознакам складу кримінального правопорушення, передбаченого кримінально-правовою нормою, поєднане з розмежуванням суміжних кримінальних правопорушень та з відмежуванням від діянь, що не є

кримінальними правопорушеннями. На думку М. І. Панова, процедура кваліфікації кримінальних правопорушень може застосовуватися також для правової оцінки (умовної) суспільно небезпечних діянь, вчинених особами, що не досягли віку кримінальної відповідальності та є неосудними [81, с. 140; 58, с. 170].

Узагальнивши наявні наукові позиції, О. В. Ус дійшла висновку, що термін кваліфікація розглядається у двох основних значеннях: а) для позначення певного процесу діяльності відповідних суб'єктів щодо оцінки та встановлення юридичної природи вчиненого діяння, відповідності між фактичними й юридичними ознаками посягання; б) для встановлення результату такої діяльності, який полягає у визначенні кримінально-правової норми (статті, частини статті) кримінального закону, які передбачають відповідальність за вчинене. Також зазначено, що певні дослідники під кваліфікацією розуміють не лише юридичну, а й соціально-політичну оцінку скоєного [120, с.173; 58, с. 170].

Окремий напрям сучасних досліджень представлений роботами К. М. Оробець. Дослідниця зазначає, що кваліфікація кримінальних правопорушень належить до складних міжгалузевих понять, які використовуються в законі, однак не мають формальної дефініції. Через те в теоретичному та практичному плані в першу чергу важливо визначитися з розумінням цього поняття. Ті підходи, які наразі існують у науковій літературі, не вирізняються одноманітністю. На її думку, кримінально-правова кваліфікація повинна розглядатися як комплексне правове явище, що поєднує праксеологічний, гносеологічний, аксіологічний, герменевтичний, логічний та практичний аспекти. В ході свого дослідження, нею запропоновано таке визначення: кваліфікація кримінальних правопорушень – це процес пізнання й оцінювання уповноваженим суб'єктом фактичних ознак учиненого суспільно небезпечного діяння, виокремлення з них юридично значущих та встановлення їх відповідності юридичним ознакам конкретного складу кримінального правопорушення, що охоплює розмежування його з іншими кримінальними

правопорушеннями та відмежування від діянь, які не є кримінально протиправними, в результаті якого обґрунтовується й документально закріплюється висновок про кримінально-правову норму (з зазначенням пункту, частини статті, однієї статті або декількох статей КК України), що підлягає застосуванню [77, с. 127; 58, с. 170].

Заслужовує уваги звернення вченої до проєкту нового КК України. Так, нею зазначено, що у проєкті пропонується закріпити дефініцію поняття кримінально-правової кваліфікації як «визначення статей цього Кодексу, які передбачають вчинене діяння» (ч. 1 ст. 2.8.1 проєкту КК України). Разом з тим, вона зазначає, що дане положення є досить неоднозначним. З одного боку, прагнення законодавчо встановити, формалізувати дефініцію досліджуваного поняття потрібно визнавати таким, що цілком відповідає меті вдосконалення кримінального законодавства. Проте, з іншого боку, обране для проєкту КК визначення є нечітким, розпливчастим, таким, що не відображає сутності кваліфікації як процесу та результату певного напрямку правозастосовної діяльності, а також суперечить розумінню кваліфікації за КПК України в його чинній редакції, про що вже йшлося [77, с. 127].

Певною мірою розвитком зазначених підходів стали праці В. І. Антипова та В. В. Антипова, які характеризують кримінально-правову кваліфікацію як процес – це послідовне проходження етапів встановлення відповідності ознак фактично вчиненого діяння ознакам складу (складів) злочинів, що передбачені однією чи кількома кримінально-правовими нормами [52, с. 9].

Підсумовуючи наведені наукові підходи, слід констатувати, що між сучасними українськими вченими відсутні принципові суперечності щодо сутності кримінально-правової кваліфікації. Дискусія стосується переважно обсягу цього поняття та співвідношення кваліфікації як процесу і як результату правозастосування. Водночас усі дослідники виходять із того, що кримінально-правова кваліфікація є необхідною передумовою законного застосування кримінального закону та правильної реалізації кримінальної відповідальності.

Водночас необхідно враховувати, що будь-яка кримінально-правова

кваліфікація ґрунтується на певних підставах. У науковій літературі традиційно виділяють фактичну та юридичну підстави кваліфікації. Фактичною підставою кваліфікації виступає не саме вчинене діяння, а інформація про нього, яка стала відома відповідним органам і яку вони здобули в законному порядку. Юридичною підставою кваліфікації слід визнати кримінально-правову норму, яка передбачає узагальнені, типові ознаки злочинного діяння, виступає більшою посилкою силогізму, який складається під час кваліфікації. [118, с. 33]. Для бланкетних складів кримінальних правопорушень, до яких належить ст. 233 КК України, додатковими юридичними підставами виступають нормативно-правові акти інших галузей законодавства, що конкретизують зміст ознак кримінально-правової норми.

На думку Є.О. Письменського, якщо та чи інша юридична ознака складу кримінального правопорушення визначається через звернення до інших нормативноправових актів (бланкетна кримінально-правова норма), то обґрунтування кваліфікації кримінального правопорушення передбачатиме обов'язкове звернення до конкретних положень цього акту з визначенням потрібного абзацу, параграфу, пункту, частини, статті [82, с. 139].

Саме ця особливість має принципове значення для кваліфікації незаконної приватизації державного, комунального майна. Диспозиція ст. 233 КК України не містить вичерпного опису протиправної поведінки, а відсилає до положень спеціального законодавства, яке регламентує порядок приватизації. Отже, правильне застосування цієї норми можливе лише за умови комплексного аналізу як положень Кримінального кодексу України, так і Закону України «Про приватизацію державного і комунального майна», нормативно-правових актів Фонду державного майна України, законодавства про оцінку майна, електронні аукціони, державну реєстрацію речових прав та інших актів, що регулюють приватизаційні процедури

Це обумовлено тим, що диспозиція зазначеної статті має бланкетний характер і передбачає звернення до значної кількості нормативно-правових актів, які регулюють порядок приватизації державного та комунального майна.

Без встановлення порушення спеціального приватизаційного законодавства неможливо зробити обґрунтований висновок про наявність ознак кримінального правопорушення.

Кваліфікація незаконної приватизації значною мірою відрізняється від кваліфікації більшості кримінальних правопорушень проти власності. Якщо під час кваліфікації крадіжки, шахрайства чи привласнення достатньо встановити наявність передбачених кримінальним законом ознак складу кримінального правопорушення, то при застосуванні ст. 233 КК України необхідно додатково перевірити дотримання усіх вимог приватизаційного законодавства, визначити правовий статус об'єкта приватизації, законність проведення оцінки майна, повноваження покупця, законність використаних документів та відповідність процедури приватизації встановленим законодавством правилам.

На це звертає увагу Т. К. Чумакова, яка зазначає, що лише всебічне дослідження об'єктивної сторони кримінального правопорушення дозволяє правильно встановити спосіб незаконної приватизації та здійснити належну кримінально-правову кваліфікацію. Дослідниця підкреслює, що неправильне визначення конкретного способу вчинення діяння нерідко призводить до помилок під час застосування ст. 233 КК України [128, с. 125].

Не менш важливим є те, що диспозиція ч. 1 ст. 233 КК України містить чотири альтернативні способи вчинення кримінального правопорушення: приватизація шляхом заниження вартості майна через визначення її у спосіб, не передбачений законом; використання підроблених приватизаційних документів; приватизація майна, яке відповідно до закону не підлягає приватизації; приватизація неправомочною особою [48].

Кожен із зазначених способів характеризується самостійними юридичними ознаками, особливостями доказування та власним механізмом порушення приватизаційного законодавства. Саме тому під час кваліфікації необхідно чітко встановити, який саме альтернативний спосіб реалізовано винною особою, оскільки змішування окремих способів або їх неправильне тлумачення істотно ускладнює правильне застосування кримінального закону.

Особливість кваліфікації незаконної приватизації також полягає у необхідності комплексної оцінки великої кількості нормативних актів різної галузевої належності. Крім кримінального законодавства застосуванню підлягають положення господарського, цивільного, адміністративного, земельного, бюджетного законодавства, законодавства про оцінку майна, бухгалтерський облік, державну реєстрацію речових прав, діяльність суб'єктів оціночної діяльності тощо. Саме міжгалузевий характер правового регулювання створює найбільшу кількість практичних труднощів при кваліфікації цього кримінального правопорушення.

Додаткові труднощі виникають у зв'язку з необхідністю відмежування незаконної приватизації від суміжних кримінальних правопорушень. На практиці дії винних осіб нерідко одночасно містять ознаки службового підроблення, зловживання владою або службовим становищем, шахрайства, легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, службової недбалості або інших кримінальних правопорушень. За таких умов особливого значення набуває правильне вирішення питань конкуренції кримінально-правових норм та кваліфікації за сукупністю кримінальних правопорушень.

Складність правильної кваліфікації обумовлюється й тим, що саме поняття «незаконна приватизація» має комплексний характер. Незаконність може бути пов'язана не лише з порушенням процедури приватизації, а й із неправомірним визначенням вартості об'єкта, використанням фальсифікованих документів, незаконною участю покупця у приватизації або відчуженням майна, яке відповідно до закону взагалі не може бути приватизованим. Встановлення кожної із зазначених обставин потребує дослідження значного масиву доказів, проведення судових експертиз та оцінки спеціальних документів.

У теорії кримінального права бланкетною визнається диспозиція кримінально-правової норми, яка не містить повного опису ознак забороненого діяння, а відсилає до інших нормативно-правових актів, що конкретизують зміст відповідних правил поведінки. Саме така законодавча конструкція

використана законодавцем при формулюванні ст. 233 КК України.

На думку М. І. Панова та Н. Д. Квасневської, бланкетна диспозиція – це така частина кримінально-правової норми, зміст якої визначається не тільки законом про кримінальну відповідальність, а й іншими нормативно-правовими актами, що конкретизують правила поведінки, порушення яких утворює об'єктивну сторону кримінального правопорушення. Учені наголошують, що застосування таких норм потребує встановлення не лише ознак складу кримінального правопорушення, а й змісту відповідних регулятивних норм, до яких здійснюється відсилання [80, с. 120].

Зазначені теоретичні положення повною мірою стосуються ст. 233 КК України. Аналіз її диспозиції свідчить, що законодавець не розкриває зміст понять «приватизація неправомочною особою», «майно, яке не підлягає приватизації», «визначення вартості у спосіб, не передбачений законом» чи «приватизаційні документи». Встановлення змісту кожної із зазначених ознак можливе виключно шляхом звернення до спеціального законодавства у сфері приватизації [48].

Насамперед таким актом є Закон України «Про приватизацію державного і комунального майна», який визначає правові, економічні та організаційні засади приватизації державного і комунального майна. Саме положення цього Закону встановлюють перелік об'єктів приватизації, визначають майно, що не підлягає приватизації, закріплюють вимоги до покупців, порядок проведення електронних аукціонів, процедуру оцінки майна, особливості укладення договорів купівлі-продажу та інші обов'язкові елементи приватизаційного процесу [106]. Без аналізу цих положень неможливо зробити обґрунтований висновок про наявність або відсутність складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 233 КК України.

Разом із тим кваліфікація незаконної приватизації не обмежується застосуванням лише Закону України «Про приватизацію державного і комунального майна». Залежно від конкретних фактичних обставин кримінального провадження необхідно застосовувати положення Цивільного

кодексу України, Господарського кодексу України, Закону України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні» [104], законодавства про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно, нормативно-правових актів Кабінету Міністрів України та Фонду державного майна України. Саме комплексний характер нормативного регулювання істотно ускладнює кримінально-правову кваліфікацію незаконної приватизації.

Особливістю бланкетної диспозиції ст. 233 КК України є також її тісний взаємозв'язок із регулятивними нормами інших галузей права. При цьому порушення будь-якої норми приватизаційного законодавства саме по собі ще не утворює складу кримінального правопорушення. Кримінальна відповідальність настає лише тоді, коли таке порушення охоплюється однією із чотирьох альтернативних форм незаконної приватизації, прямо передбачених диспозицією ст. 233 КК України [48]. Інакше кажучи, не кожне порушення процедури приватизації має кримінально-правове значення, а лише те, яке відповідає законодавчій моделі складу кримінального правопорушення.

Ще однією особливістю кваліфікації є динамічність законодавства про приватизацію. На відміну від кримінального закону, спеціальне законодавство у сфері приватизації досить часто змінюється у зв'язку із реформуванням приватизаційних процедур, цифровізацією процесів відчуження державного майна та гармонізацією українського законодавства з правом Європейського Союзу.

На особливу увагу заслуговує питання співвідношення кримінально-правових і регулятивних норм. Регулятивні норми визначають порядок здійснення приватизації, однак вони не встановлюють підстав кримінальної відповідальності. Їх функція полягає у конкретизації ознак об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення. Натомість юридичною підставою кримінальної відповідальності залишається виключно ст. 233 КК України. Саме тому порушення вимог спеціального законодавства повинно оцінюватися лише у взаємозв'язку з ознаками складу кримінального правопорушення,

передбаченого кримінальним законом.

На нашу думку, саме бланкетний характер диспозиції ст. 233 КК України є головною причиною складності її практичного застосування. Кваліфікація незаконної приватизації потребує не лише ґрунтовного знання кримінального законодавства, а й глибокого розуміння правового регулювання приватизаційних відносин, методики оцінки майна, особливостей проведення електронних аукціонів, порядку визначення покупців та інших елементів приватизаційного процесу. Тому правильне застосування ст. 233 КК України можливе лише за умови комплексного системного аналізу норм кримінального, цивільного, господарського та спеціального приватизаційного законодавства, що забезпечує дотримання принципу законності та однакове застосування кримінального закону.

Правильне визначення способу незаконної приватизації державного, комунального майна є одним із центральних елементів кримінально-правової кваліфікації діяння, передбаченого ст. 233 КК України. Законодавець сформулював диспозицію цієї статті як норму з альтернативними способами вчинення кримінального правопорушення, кожен із яких має самостійний юридичний зміст і власні особливості доказування. Водночас саме ця законодавча конструкція породжує найбільшу кількість практичних труднощів, оскільки правильна кваліфікація залежить не лише від встановлення факту порушення законодавства про приватизацію, а й від визначення конкретного способу, яким було незаконно відчужено державне чи комунальне майно.

Загальновизнаним є положення, відповідно до якого альтернативні способи вчинення кримінального правопорушення являють собою самостійні форми реалізації одного складу кримінального правопорушення. Вчинення будь-якої із передбачених законом дій є достатнім для наявності складу кримінального правопорушення. Однак при цьому кожен із способів характеризується різними юридично значущими ознаками, що обумовлює відмінності у предметі доказування та правилах кримінально-правової кваліфікації.

Першою проблемою є розмежування незаконної приватизації шляхом заниження вартості майна через визначення її у спосіб, не передбачений законом, та звичайних помилок під час оцінки майна.

Буквальне тлумачення диспозиції ст. 233 КК України свідчить, що кримінально караним є не будь-яке неправильне визначення вартості об'єкта приватизації, а лише визначення її у спосіб, не передбачений законом. Отже, законодавець криміналізував саме порушення встановленої законом процедури оцінки, а не сам факт невідповідності визначеної вартості ринковій ціні. Такий висновок впливає із змісту диспозиції ст. 233 КК України та узгоджується із принципом законності, закріпленим у ч. 4 ст. 3 КК України [48].

Саме ця обставина, на нашу думку, має принципове значення для практики. Якщо суб'єкт оціночної діяльності використовував передбачені законодавством методичні підходи, однак припустився професійної помилки, неточності розрахунків чи неправильного врахування окремих економічних показників, це саме по собі ще не означає використання способу оцінки, який не передбачений законом. За таких умов питання кримінальної відповідальності повинно вирішуватися з урахуванням спрямованості умислу, характеру порушень та інших обставин конкретного кримінального провадження.

Іншими словами, поняття «заниження вартості» і «визначення вартості у спосіб, не передбачений законом» не є тотожними. Перше характеризує економічний результат оцінки, друге – спосіб її здійснення. Саме спосіб є конструктивною ознакою складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 233 КК України.

Другою проблемою є відсутність законодавчого визначення поняття «підроблені приватизаційні документи». Аналіз Закону України «Про приватизацію державного і комунального майна» [106] свідчить, що законодавець не використовує термін «приватизаційні документи» як окрему юридичну категорію. Відсутнє його визначення і в КК України [48]. Унаслідок цього виникають труднощі щодо встановлення предмета підроблення та меж застосування другого альтернативного способу незаконної приватизації.

Разом із тим не будь-який підроблений документ може бути визнаний приватизаційним. Вважаємо, що вирішальним критерієм має бути не форма документа, а його функціональне призначення у процедурі приватизації. Якщо документ не впливає на виникнення, зміну або припинення приватизаційних правовідносин, його використання саме по собі не утворює ознак другого способу незаконної приватизації.

Третя проблема пов'язана з кваліфікацією приватизації майна, яке не підлягає приватизації згідно із законом. На практиці необхідно чітко встановити, що відповідний об'єкт був виключений із цивільного обороту саме на підставі закону, чинного на момент приватизації. Якщо заборона приватизації впливає лише з підзаконного нормативного акта або локального рішення органу влади, цього недостатньо для застосування третього альтернативного способу, передбаченого ст. 233 КК України. Такий підхід відповідає принципу юридичної визначеності та виключає розширене тлумачення кримінального закону.

Четвертою проблемою є визначення ознак неправомочної особи. В чинному законодавстві не міститься спеціального визначення цього поняття для цілей кримінально-правової кваліфікації. Тому при вирішенні питання про наявність четвертого способу незаконної приватизації необхідно встановлювати, чи мала особа законне право брати участь у приватизації відповідного об'єкта, враховуючи вимоги спеціального законодавства щодо покупців, пов'язаних осіб, кінцевих бенефіціарних власників та інших суб'єктів приватизаційних правовідносин. Саме спеціальне законодавство конкретизує зміст ознаки «неправомочності», а кримінальний закон лише пов'язує з нею настання кримінальної відповідальності.

На нашу думку, основною проблемою кваліфікації незаконної приватизації є те, що всі чотири способи вчинення кримінального правопорушення мають бланкетний характер. Це означає, що їх зміст визначається не стільки положеннями ст. 233 КК України, скільки нормами спеціального приватизаційного законодавства. У зв'язку з цим будь-яка

кримінально-правова оцінка незаконної приватизації повинна здійснюватися шляхом системного аналізу кримінального закону та нормативно-правових актів, які регулюють відповідні приватизаційні процедури. Лише такий підхід забезпечує дотримання принципу законності та унеможливорює як необґрунтовану криміналізацію порушень приватизаційного законодавства, так і безпідставне звільнення винних осіб від кримінальної відповідальності.

3.2. Відмежування незаконної приватизації від суміжних кримінальних правопорушень

Однією з фундаментальних проблем кримінального права є забезпечення правильної кримінально-правової кваліфікації вчиненого діяння. Саме від правильного визначення кримінально-правової норми, яка підлягає застосуванню, залежить реалізація принципів законності, юридичної визначеності, справедливості та індивідуалізації кримінальної відповідальності. Помилки при кваліфікації кримінальних правопорушень призводять до неправильного застосування закону про кримінальну відповідальність, що, своєю чергою, порушує права учасників кримінального провадження та негативно впливає на єдність судової практики [47; 63].

Існування у системі кримінального законодавства складів кримінальних правопорушень, які мають спільні ознаки, є закономірним і зумовлене низкою об'єктивних чинників. До них належать потреба в диференціації кримінальної відповідальності, вимоги законодавчої техніки щодо побудови цілісної та внутрішньо узгодженої системи кримінально-правових норм, а також необхідність однакового нормативного відображення однорідних суспільних явищ за допомогою єдиних правових понять. Як і будь-яка інша система, сукупність складів кримінальних правопорушень зі спільними ознаками характеризується наявністю взаємопов'язаних елементів, упорядкованих за певними критеріями. Такими елементами виступають окремі склади кримінальних правопорушень, між якими існують змістовні та функціональні

зв'язки.

Досягнення основної мети кримінально-правової кваліфікації – правильного визначення норми або сукупності норм кримінального закону, що підлягають застосуванню до конкретного діяння, безпосередньо залежить від точного встановлення місця відповідного складу кримінального правопорушення у цій системі та з'ясування його співвідношення з іншими суміжними законодавчими конструкціями. Визначення такого місця та взаємозв'язків здійснюється шляхом порівняльного аналізу юридичних ознак окремих складів кримінальних правопорушень. Саме зіставлення їх конструктивних елементів дає можливість встановити характер взаємодії між відповідними кримінально-правовими нормами, що має вирішальне значення для правильної кваліфікації кримінального правопорушення [8, с. 47].

За визначенням Л. П. Брича, зміст розмежування складів злочинів полягає у встановленні місця і зв'язків конкретного складу злочину в системі складів злочинів зі спільними ознаками, як її елемента, що здійснюється шляхом порівняння змісту та встановлення відношення між обсягами понять, що відображують кореспондуючі ознаки складів злочинів [8, с. 48].

Правильна кваліфікація передбачає не лише встановлення відповідності фактичних обставин ознакам конкретного складу кримінального правопорушення, а й вирішення питань відмежування суміжних складів, конкуренції кримінально-правових норм та кваліфікації за сукупністю кримінальних правопорушень. Незважаючи на взаємозв'язок цих категорій, вони мають різну правову природу, самостійне змістовне навантаження та різні правові наслідки, що обумовлює необхідність їх чіткого розмежування.

Відмежування суміжних кримінальних правопорушень традиційно належить до найбільш дискусійних питань кримінально-правової кваліфікації. Це пояснюється тим, що значна кількість кримінально-правових норм містить спільні або близькі за змістом ознаки, що ускладнює вибір норми, яка найповніше охоплює фактично вчинене діяння. Особливої актуальності ця проблема набуває щодо кримінальних правопорушень у сфері господарської

діяльності та службової діяльності, де окремі способи вчинення можуть одночасно відповідати ознакам кількох складів кримінальних правопорушень.

Аналіз наукових праць дозволяє зробити висновок, що відмежування суміжних кримінальних правопорушень здійснюється шляхом послідовного дослідження всіх елементів складу кримінального правопорушення.

Передусім порівнюється об'єкт кримінального правопорушення, оскільки саме він визначає характер суспільних відносин, які охороняються кримінальним законом. Якщо різні кримінально-правові норми спрямовані на охорону різних суспільних відносин, це, як правило, свідчить про їх самостійний характер. Другим критерієм виступає предмет кримінального правопорушення. Незважаючи на те, що предмет є факультативною ознакою складу, у низці випадків саме він дозволяє остаточно розмежувати суміжні кримінальні правопорушення. Особливого значення ця ознака набуває щодо кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності, де законодавець нерідко пов'язує кримінальну відповідальність із посяганням на спеціально визначені об'єкти матеріального світу. Наступним критерієм є об'єктивна сторона, яка найчастіше виступає основною підставою відмежування суміжних складів. При цьому враховуються характер суспільно небезпечного діяння, спосіб його вчинення, місце, час, обстановка, використані засоби, суспільно небезпечні наслідки та причинний зв'язок між діянням і наслідками. Не менш важливими є ознаки суб'єкта кримінального правопорушення. Якщо один склад передбачає загального суб'єкта, а інший – спеціального, зазначена ознака має вирішальне значення під час кваліфікації. Завершальним елементом порівняння виступає суб'єктивна сторона, насамперед форма вини, мотив і мета кримінального правопорушення. У ряді випадків саме форма вини остаточно визначає правильність кваліфікації, оскільки окремі склади можуть бути вчинені виключно умисно, тоді як інші – лише з необережності.

Таким чином, відмежування суміжних кримінальних правопорушень має комплексний характер і не може ґрунтуватися лише на аналізі окремої ознаки

складу. Правильна кримінально-правова кваліфікація досягається лише шляхом системного дослідження всіх елементів складу кримінального правопорушення у їх взаємозв'язку.

Поряд із відмежуванням суміжних складів у процесі кримінально-правової кваліфікації виникає необхідність розмежування цього явища із конкуренцією кримінально-правових норм. У сучасній доктрині кримінального права конкуренція кримінально-правових норм визначається як ситуація, за якої одне й те саме діяння формально підпадає під ознаки двох або більше кримінально-правових норм, однак застосуванню підлягає лише одна з них. При цьому йдеться не про декілька кримінальних правопорушень, а про вибір тієї кримінально-правової норми, яка найбільш повно відображає юридичний зміст вчиненого [52, с. 30].

Необхідно також відмежовувати конкуренцію норм від сукупності кримінальних правопорушень. Якщо при конкуренції одна кримінально-правова норма виключає застосування іншої, то при сукупності кожне суспільно небезпечне діяння утворює самостійний склад кримінального правопорушення і потребує окремої кримінально-правової оцінки.

Зазначене має особливе значення для застосування ст. 233 КК України. Незаконна приватизація державного, комунального майна нерідко супроводжується службовими підробленнями, використанням підроблених документів, одержанням неправомірної вигоди, легалізацією майна або іншими кримінальними правопорушеннями. Тому під час кваліфікації необхідно щоразу встановлювати, чи охоплюються відповідні дії диспозицією ст. 233 КК України, чи вони утворюють самостійні склади кримінальних правопорушень і потребують кваліфікації за сукупністю.

Особливість незаконної приватизації полягає у тому, що диспозиція ст. 233 КК України має бланкетний характер. Для встановлення ознак цього кримінального правопорушення необхідно звертатися до Закону України «Про приватизацію державного і комунального майна», законодавства про оцінку майна, нормативно-правових актів Фонду державного майна України та інших

актів, які визначають порядок приватизації. Саме тому відмежування незаконної приватизації від суміжних кримінальних правопорушень повинно здійснюватися з урахуванням не лише кримінально-правових, а й спеціальних приватизаційних норм.

На нашу думку, під час кваліфікації незаконної приватизації державного, комунального майна доцільно застосовувати послідовний алгоритм відмежування. Насамперед слід установити, чи відбулося відчуження майна саме в межах приватизації. Далі необхідно з'ясувати, чи відповідає спосіб вчинення одному з альтернативних способів, передбачених ст. 233 КК України. Після цього вирішується питання про конкуренцію кримінально-правових норм або сукупність кримінальних правопорушень. Такий підхід сприяє правильному застосуванню ст. 233 КК України та запобігає необґрунтованій кваліфікації за загальними складами кримінальних правопорушень.

Отже, теоретичні засади відмежування суміжних кримінальних правопорушень ґрунтуються на системному аналізі всіх елементів складу розмежуванні понять «відмежування», «конкуренція кримінально-правових норм» і «сукупність кримінальних правопорушень», а також урахуванні бланкетного характеру диспозиції ст. 233 КК України. При цьому ст. 233 КК України не набуває автоматично статусу спеціальної норми щодо будь-якого посягання на державне чи комунальне майно: її пріоритет можливий лише тоді, коли фактичні обставини повністю охоплюються ознаками незаконної приватизації.

Проведений аналіз дає підстави стверджувати, що відмежування незаконної приватизації державного, комунального майна від суміжних кримінальних правопорушень не може обмежуватися формальним порівнянням диспозицій кримінально-правових норм. Визначальне значення має комплексне дослідження об'єкта кримінально-правової охорони, предмета посягання, особливостей об'єктивної та суб'єктивної сторін, а також нормативного змісту приватизаційного законодавства, до якого відсилає бланкетна диспозиція ст. 233 КК України.

Спеціальний характер ст. 233 КК України обумовлює необхідність її пріоритетного застосування у випадках, коли неправомірне відчуження державного чи комунального майна відбувається саме в межах процедури приватизації. Водночас правильне розмежування відмежування, конкуренції кримінально-правових норм та сукупності кримінальних правопорушень забезпечує законність кримінально-правової кваліфікації та є необхідною умовою однакового застосування закону про кримінальну відповідальність.

Відмежування незаконної приватизації державного, комунального майна від шахрайства (ст. 190 КК України).

Подібність складів кримінальних правопорушень, передбачених статтями 190 та 233 КК України, зумовлена тим, що в обох випадках майно може відчужуватися із власності на підставі зовні правомірно оформлених рішень, договорів та інших документів. Крім того, незаконна приватизація іноді здійснюється з використанням неправдивих відомостей, підроблених документів або шляхом приховування юридично значущих обставин, що зовні наближає її до шахрайського способу заволодіння майном [48; 63].

Водночас сама наявність обману, неправдивих відомостей, підробленого документа або договору купівлі-продажу не є достатньою підставою для кваліфікації незаконного набуття державного чи комунального майна за ст. 190 КК України. Для правильного відмежування необхідно встановити юридичну природу відносин, у межах яких майно вибуло з власності, безпосередній об'єкт посягання, предмет кримінального правопорушення, конкретний механізм переходу майна, значення обману для волевиявлення уповноваженої особи, момент виникнення умислу, а також відповідність фактичних обставин одному з альтернативних способів незаконної приватизації, передбачених ст. 233 КК України

Відповідно до ч. 1 ст. 190 КК України шахрайством визнається заволодіння чужим майном або придбання права на майно шляхом обману чи зловживання довірою. Натомість ст. 233 КК України встановлює відповідальність за приватизацію державного, комунального майна шляхом

заниження його вартості через визначення її у спосіб, не передбачений законом, використання підроблених приватизаційних документів, приватизацію майна, яке згідно із законом не підлягає приватизації, або приватизацію неправомочною особою [48].

Закон України «Про приватизацію державного і комунального майна» визначає приватизацію як платне відчуження майна, що перебуває у державній або комунальній власності, на користь фізичних та юридичних осіб, які відповідно до закону можуть бути покупцями [106].

Отже, ст. 190 КК України передбачає загальну відповідальність за шахрайське заволодіння будь-яким чужим майном або придбання права на нього, тоді як ст. 233 КК України встановлює відповідальність за порушення спеціального порядку переходу державного чи комунального майна у приватну власність. Зазначена відмінність є вихідною для подальшого розмежування відповідних складів кримінальних правопорушень.

Відмінність за безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення. Основним безпосереднім об'єктом шахрайства є суспільні відносини власності. Вчиняючи це кримінальне правопорушення, винна особа протиправно змінює фактичну або юридичну належність майна чи права на нього, заподіюючи майнову шкоду власникові або іншому законному володільцеві.

Незаконна приватизація посягає передусім на встановлений законодавством порядок приватизації державного та комунального майна як складову правового порядку здійснення господарської діяльності й управління об'єктами державної та комунальної власності. Майнові інтереси держави або територіальної громади при цьому також можуть зазнавати шкоди, однак визначальним є порушення спеціального механізму приватизації: правил визначення вартості майна, вимог до приватизаційних документів, законодавчих обмежень щодо об'єктів приватизації або вимог до правового статусу покупця. Таким чином, при шахрайстві кримінально-правова заборона спрямована безпосередньо проти заволодіння чужим майном або придбання права на нього через спотворення волевиявлення потерпілого. За незаконної

приватизації посягання спрямовується проти нормативно встановленого порядку відчуження державного чи комунального майна в межах спеціальної приватизаційної процедури [129].

Відмінність за об'єктом особливо виразно проявляється у випадках приватизації майна, яке згідно із законом не підлягає приватизації, або приватизації неправомочною особою. Для встановлення цих способів кримінального правопорушення, передбаченого ст. 233 КК України, не обов'язково доводити введення в оману конкретної службової особи чи представника власника. Незаконність діяння може бути зумовлена самим правовим статусом об'єкта або покупця незалежно від застосування обману [48].

Відмінність за предметом кримінального правопорушення. Предметом шахрайства може бути будь-яке чуже майно, а також право на майно. Стаття 190 КК України не обмежує предмет посягання певною формою власності: ним може бути майно фізичної особи, юридичної особи приватного права, держави, територіальної громади або іншого власника [48].

Предмет незаконної приватизації має спеціальні ознаки. Ним є майно, що перебуває у державній або комунальній власності та відчужується у процесі приватизації. До предмета кримінального правопорушення, передбаченого ст. 233 КК України, належить як майно, яке за законом може бути приватизоване, але приватизація якого здійснюється незаконним способом, так і майно, щодо якого встановлено пряму законодавчу заборону приватизації [106; 48].

На відміну від ст. 190 КК України, право на майно безвідносно до конкретного об'єкта державної чи комунальної власності самотійно не визначене предметом незаконної приватизації. Для застосування ст. 233 КК України необхідно встановити безпосередній зв'язок діяння з приватизацією конкретного державного або комунального майна.

Тому шахрайське придбання права на державне чи комунальне майно, яке не здійснюється в межах приватизаційної процедури, не утворює складу

незаконної приватизації. Наприклад, одержання шляхом обману права вимоги, майнового права, коштів державного підприємства або права користування комунальним приміщенням не може кваліфікуватися за ст. 233 КК України лише через державну чи комунальну належність відповідного активу. За наявності необхідних ознак такі дії можуть підпадати під ст. 190 КК України або іншу норму Особливої частини КК України [48; 63; 129].

Відмінність за об'єктивною стороною. Верховний Суд зазначив, що за змістом диспозиції ст. 190 КК шахрайство полягає у заволодінні чужим майном або придбанні права на нього шляхом обману потерпілого чи зловживання його довірою. Об'єктивна сторона шахрайства полягає у заволодінні майном або придбанні права на майно потерпілого шляхом обману чи зловживання довірою [72, с. 12]. Обман може виражатися у повідомленні неправдивих відомостей або в умисному приховуванні обставин, які винна особа повинна була повідомити потерпілому та які мали істотне значення для прийняття ним рішення про передачу майна або права на нього. Зловживання довірою полягає у недобросовісному використанні довірчих відносин, що існували між винною особою та потерпілим або іншою особою, уповноваженою прийняти рішення про передачу майна.

У практиці Верховного Суду послідовно проводиться позиція, відповідно до якої обман або зловживання довірою при шахрайстві повинні викликати у потерпілого впевненість у вигідності, доцільності чи обов'язковості передачі майна або права на нього. Обов'язковою ознакою шахрайства є зовні добровільна передача майна потерпілим чи уповноваженою ним особою. Якщо ж обман або зловживання довірою були лише способом отримання доступу до майна, тобто вилучення майна відбувалося таємно, то склад шахрайства відсутній, і такі дії слід кваліфікувати як крадіжку [72, с. 42; 91].

Така добровільність має умовний характер, оскільки воля потерпілого формується під впливом неправдивих відомостей або зловживання довірою. Потерпілий сам здійснює дію, спрямовану на передачу майна чи права на нього, однак за умови знання справжніх обставин така передача не відбулася б.

Об'єктивна сторона незаконної приватизації має іншу конструкцію. Її змістом є здійснення приватизації державного чи комунального майна одним із чотирьох вичерпно визначених у ст. 233 КК України способів. Застосування обману не є універсальною або обов'язковою ознакою цього кримінального правопорушення [48].

Заниження вартості може бути результатом свідомого використання способу її визначення, не передбаченого законом; майно може бути приватизоване всупереч прямій законодавчій забороні; покупець може не мати права брати участь у приватизації. У таких випадках склад ст. 233 КК України не залежить від того, чи була конкретна службова особа введена в обману.

Найближчим до шахрайства є такий спосіб незаконної приватизації, як використання підроблених приватизаційних документів. Водночас підробленість документа не обов'язково полягає в неправдивості зафіксованих у ньому відомостей: вона може мати матеріальний характер і виявлятися у виготовленні документа неуповноваженою особою, зміні його реквізитів, підпису, печатки чи інших елементів автентичності. Тому ознаки кримінальних правопорушень, передбачених статтями 190 та 233 КК України, навіть у таких випадках не є тотожними [48; 129].

Для кваліфікації за ст. 190 КК України необхідно довести, що неправдиві відомості, зафіксовані у документі, стали способом обману потерпілого чи особи, уповноваженої розпоряджатися майном, і саме під впливом цього обману було прийнято рішення про передачу майна або права на нього. Для застосування ст. 233 КК України необхідно встановити, що документ був приватизаційним, підробленим і використовувався саме як спосіб приватизації державного чи комунального майна. Отже, у складі шахрайства визначальним є психологічний і причинний вплив обману на волевиявлення потерпілого, тоді як у складі незаконної приватизації – функціональний зв'язок підробленого документа зі спеціальною приватизаційною процедурою.

Сам факт подання недостовірного документа органу приватизації ще не свідчить про наявність закінченого шахрайства. Необхідно встановити, чи

спричинило його використання заволодіння майном або придбання права на нього. Аналогічно для застосування ст. 233 КК України повинно бути доведено, що йдеться саме про приватизацію, а не про будь-яке інше відчуження, передачу, оренду чи використання державного або комунального майна.

Значення платного характеру приватизації. Важливою розмежувальною ознакою є те, що приватизація відповідно до закону становить платне відчуження державного або комунального майна [106]. Шахрайство характеризується протиправним заволодінням чужим майном або придбанням права на нього шляхом спотворення волевиявлення потерпілого. У типових випадках винна особа прагне одержати майно без належного майнового еквівалента або створює видимість виконання зустрічного зобов'язання [63.].

Платний характер приватизації не виключає можливості вчинення шахрайства, оскільки внесення частини вартості майна або формальне укладення оплатного договору не усуває кримінальної протиправності, якщо з самого початку умисел особи був спрямований на заволодіння майном шляхом обману [72, с. 28-29; 85].

Однак сам по собі продаж державного чи комунального майна за ціною, яка згодом визнається невігідною, недостатньою або економічно необґрунтованою, не утворює шахрайства. Необхідно довести використання обману чи зловживання довірою, причинний зв'язок між ними та передачею майна, а також первісний умисел на його протиправне заволодіння.

Для застосування ст. 233 КК України заниження вартості набуває кримінально-правового значення лише тоді, коли воно здійснене через визначення вартості у спосіб, не передбачений законом. Отже, різниця між ринковою вартістю та фактичною ціною продажу сама по собі не є достатньою підставою для кваліфікації ні за ст. 233, ні за ст. 190 КК України. У кожному випадку потрібно встановлювати конкретний незаконний спосіб визначення вартості або конкретний обман, який безпосередньо спричинив передачу майна [106; 129]

Момент закінчення кримінального правопорушення. Шахрайство

визнається закінченим із моменту, коли винна особа фактично заволоділа майном та отримала реальну можливість користуватися чи розпоряджатися ним або набула право на майно. Саме лише повідомлення неправдивих відомостей, яке не спричинило передачі майна чи придбання права на нього, за наявності спрямованого умислу може розглядатися як незакінчений замах на шахрайство. Верховний Суд також пов'язує момент закінчення шахрайства з фактичним одержанням винним майна або права на нього [72].

У практиці Верховного Суду наголошується, що умисел на протиправне заволодіння майном повинен існувати вже на момент його одержання. Саме собою подальше невиконання договірної зобов'язання не доводить шахрайського характеру попередньої поведінки. Для кваліфікації за ст. 190 КК України необхідно встановити, що особа до отримання майна або в момент його отримання не мала реального наміру виконувати взяті на себе зобов'язання [72].

Незаконна приватизація є закінченою тоді, коли державне чи комунальне майно фактично приватизоване одним зі способів, передбачених ст. 233 КК України. Визначення конкретного моменту закінчення потребує врахування виду об'єкта, способу приватизації, моменту укладення договору купівлі-продажу, виконання передбачених законом умов та, коли це необхідно, державної реєстрації права власності.

Дії, безпосередньо спрямовані на незаконну приватизацію, зокрема подання підроблених приватизаційних документів, незаконний вплив на визначення вартості або допуск неправомочної особи до участі у приватизації, які не призвели до завершення приватизації з причин, що не залежали від волі винного, за наявності відповідних ознак можуть утворювати замах на кримінальне правопорушення. Водночас готування до діяння, передбаченого ст. 233 КК України, не тягне кримінальної відповідальності відповідно до ч. 2 ст. 14 КК України, оскільки санкції обох частин ст. 233 передбачають основне покарання лише у виді штрафу.

Отже, момент закінчення шахрайства пов'язується із заволодінням

майном або придбанням права на нього внаслідок обману чи зловживання довірою, тоді як момент закінчення незаконної приватизації – із завершенням спеціального процесу відчуження державного чи комунального майна одним із незаконних способів, передбачених ст. 233 КК України.

Відмінність за суб'єктивною стороною. Шахрайство вчиняється з прямим умислом. Особа усвідомлює, що повідомляє неправдиві відомості або зловживає довірою, передбачає, що внаслідок цього потерпілий передасть їй майно чи право на нього, і бажає такого результату. Суб'єктивна сторона шахрайства пов'язана з корисливим мотивом та метою протиправного заволодіння майном або придбання права на нього.

Верховний Суд підкреслює, що відсутність доказів первісного умислу на заволодіння майном виключає кваліфікацію договірних відносин як шахрайства. Вирішальне значення має не зовнішня форма правочину, а фактична спрямованість умислу особи на момент отримання майна [72].

Незаконна приватизація також є умисним кримінальним правопорушенням. Особа повинна усвідомлювати державну чи комунальну належність майна, незаконність застосованого способу приватизації та бажати здійснення приватизації за відповідних обставин [129].

Однак корисливий мотив і мета особистого збагачення безпосередньо не передбачені ст. 233 КК України як обов'язкові ознаки складу. Незаконна приватизація може здійснюватися не лише для набуття майна самим виконавцем, а й на користь іншої фізичної або юридичної особи. Службова особа органу приватизації, оцінювач, представник покупця чи інший учасник процедури може діяти з корисливих, корпоративних, службових або інших мотивів [129].

Отже, встановлення умислу на порушення порядку приватизації не завжди означає наявність шахрайського умислу на особисте заволодіння майном. Для ст. 190 КК України необхідно довести спрямованість умислу саме на заволодіння майном або придбання права на нього шляхом обману чи зловживання довірою.

Відмінність за суб'єктом кримінального правопорушення. Суб'єкт шахрайства загальний – фізична осудна особа, яка досягла встановленого законом віку кримінальної відповідальності. Для основного складу ст. 190 КК України не вимагається наявності спеціального службового, професійного чи господарського статусу. Суб'єкт незаконної приватизації законодавчо також не обмежений виключно службовою особою. Водночас фактичний механізм приватизації передбачає участь осіб, які виконують певні функції або мають відповідний статус у приватизаційній процедурі: покупця, представника юридичної особи, службової особи органу приватизації, оцінювача, організатора аукціону, члена органу управління чи іншого учасника [48].

Тому для застосування ст. 233 КК України визначальним є не лише відповідність особи загальним ознакам суб'єкта кримінального правопорушення, а й її фактична участь у незаконній приватизації. Особа, яка не брала участі у приватизаційних правовідносинах, але шляхом обману заволоділа державним чи комунальним майном поза процедурою приватизації, за наявності інших необхідних ознак повинна відповідати за шахрайство, а не за незаконну приватизацію.

Співвідношення статей 190 і 233 КК України. Статтю 233 КК України не слід беззастережно визнавати спеціальною нормою щодо ст. 190 КК України в усіх випадках незаконного набуття державного чи комунального майна. Безпосередні об'єкти, предмети та способи вчинення цих кримінальних правопорушень збігаються лише частково: не кожне шахрайське заволодіння державним майном є приватизацією, так само як не кожна незаконна приватизація здійснюється шляхом шахрайського обману.

Конкуренція між статтями 190 та 233 КК України може виникнути лише тоді, коли одне діяння одночасно містить ознаки шахрайського заволодіння державним чи комунальним майном та одного з альтернативних способів незаконної приватизації. Найбільш імовірною така ситуація є при використанні підроблених приватизаційних документів.

На нашу думку, якщо використання підроблених приватизаційних

документів стало способом завершені приватизації державного чи комунального майна, а обман не утворював самостійного способу заволодіння іншим майном або правом на нього, додаткова кваліфікація того самого переходу майна за ст. 190 КК України не потрібна. Такий висновок ґрунтується не на абстрактному визнанні ст. 233 спеціальною нормою, а на повному охопленні нею конкретних фактичних обставин.

Кваліфікація лише за ст. 233 КК України можлива за умови, що її диспозиція повністю охоплює вчинене. Якщо поряд із незаконною приватизацією особа шляхом обману заволоділа іншим майном, коштами або майновими правами, які не були предметом приватизації, вчинене може утворювати реальну сукупність кримінальних правопорушень, передбачених статтями 190 та 233 КК України.

Кваліфікація за ст. 190 КК України є обґрунтованою, якщо: державне чи комунальне майно вибуло з власності поза процедурою приватизації; обман або зловживання довірою стали безпосередньою причиною передачі майна чи права на нього; вчинене не відповідає жодному з альтернативних способів, передбачених ст. 233 КК України; особа вже на момент одержання майна мала прямий умисел на його протиправне заволодіння; потерпілий або уповноважена особа здійснили передачу майна під впливом створеної винним омани.

Правові позиції Касаційного кримінального суду Верховного Суду щодо шахрайства, хоча й сформульовані переважно у справах, не пов'язаних безпосередньо з приватизацією, мають методологічне значення для відмежування ст.ст. 190 та 233 КК України. Вони вимагають установлювати причинний зв'язок між обманом і передачею майна, з'ясовувати, чи був обман способом заволодіння, а не лише засобом доступу до процедури, та доводити наявність первісного умислу на заволодіння майном. Саме собою невиконання умов договору купівлі-продажу об'єкта приватизації або інвестиційних зобов'язань не перетворює приватизаційну угоду на шахрайство [72].

У вироку Держинського районного суду міста Харкова від 29.08.2022 незаконна приватизація та шахрайство становили послідовні, але юридично

самотійні стадії злочинної діяльності. Спочатку квартира комунальної власності була приватизована від імені померлої особи з використанням підробленої довіреності. Після цього інша особа, використавши паспорт померлої з переклеєною фотографією, уклала договір купівлі-продажу квартири. Перша стадія отримала кваліфікацію за ч. 2 ст. 233 КК України, а подальше заволодіння майном шляхом обману – за ч. 4 ст. 190 КК України [12].

Обґрунтованість такої сукупності пояснюється тим, що приватизація була завершена до вчинення шахрайського відчуження квартири. Після виникнення права приватної власності квартира перестала бути предметом незаконної приватизації та стала предметом самотійного посягання проти власності.

Подібне розмежування простежується у вироку Сімферопольського районного суду Автономної Республіки Крим від 21.11.2011, відомості про який містяться в ухвалі ВССУ від 24.12.2013 у справі № 5-5687км12. Дії організованої групи включали незаконну приватизацію неприватизованих квартир, шахрайське заволодіння майном, крадіжки, підроблення та використання документів. Кваліфікація за ст. 190 і 233 КК України стосувалася різних форм та епізодів заволодіння житлом: ст. 233 застосовувалася щодо переходу квартири з комунальної у приватну власність, а ст. 190 – щодо заволодіння майном шляхом обману за межами такої приватизації [18].

Таким чином, визначальним критерієм відмежування є не сам факт обману, а правовий механізм переходу майна. Якщо майно переходить у приватну власність у межах приватизаційної процедури одним зі способів, передбачених ст. 233 КК України, застосовується спеціальна норма. Якщо ж обман спрямований на подальше заволодіння вже приватизованим майном або становить окремий епізод, необхідна кваліфікація за сукупністю зі ст. 190 КК України.

Відмежування незаконної приватизації державного, комунального майна від шахрайства слід здійснювати не за зовнішньою формою відчуження та не

лише за фактом використання неправдивих відомостей чи підроблених документів, а насамперед за юридичним механізмом відчуження майна. Якщо державне або комунальне майно передано у приватну власність у межах процедури приватизації одним зі способів, передбачених ст. 233 КК України, за загальним правилом застосовується ця стаття. Якщо ж майно або право на нього одержано шляхом обману чи зловживання довірою поза приватизаційною процедурою, вчинене за наявності інших необхідних ознак підлягає кваліфікації за ст. 190 КК України.

Відмежування незаконної приватизації державного, комунального майна від привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (ст. 191 КК України)

Необхідність відмежування незаконної приватизації державного, комунального майна від кримінального правопорушення, передбаченого ст. 191 КК України, зумовлена тим, що в обох випадках предметом посягання може бути майно державної або комунальної власності, а його незаконне відчуження нерідко оформлюється рішеннями службових осіб, договорами, актами приймання-передачі, результатами оцінювання та державною реєстрацією речових прав.

Відповідно до ч. 1 ст. 191 КК України кримінально караними є привласнення чи розтрата чужого майна, яке було ввірене особі або перебувало в її віданні. Частина 2 цієї статті передбачає відповідальність за привласнення, розтрату або заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем [48].

Отже, ст. 191 КК України охоплює декілька самостійних форм незаконного обернення чужого майна на користь винної або іншої особи, тоді як ст. 233 КК України передбачає спеціально визначені порушення порядку переходу державного чи комунального майна у приватну власність.

Відмінність за безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення. Основним безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 191 КК України, є суспільні відносини власності. Незалежно

від конкретної форми об'єктивної сторони – привласнення, розтрата або заволодіння шляхом зловживання службовим становищем – винна особа протиправно обертає чуже майно на власну користь або на користь інших осіб, заподіюючи власнику майнову шкоду [72; 71].

Таким чином, ст. 191 КК України спрямована передусім на захист належності майна власнику, а ст. 233 КК України – на забезпечення законності спеціальної процедури зміни форми власності. Заподіяння майнової шкоди державі або територіальній громаді може супроводжувати незаконну приватизацію, однак для ч. 1 ст. 233 КК України така шкода не є обов'язковою конструктивною ознакою. Визначальним є здійснення приватизації одним із передбачених у диспозиції незаконних способів [48].

Відмінність за предметом посягання. Предметом ст. 191 КК України може бути будь-яке чуже майно незалежно від форми власності. Державне чи комунальне майно є предметом цього кримінального правопорушення за умови, що воно було ввірене винній особі, перебувало в її віданні або ним заволоділи шляхом зловживання службовим становищем.

Для привласнення та розтрата характерним є особливий юридичний зв'язок між особою і майном. Верховний Суд наголошує, що таке майно повинно бути передане особі на підставі, яка має юридичне значення: договору, доручення, довіреності, накладної, посадових обов'язків або іншого правового акта. Ці підстави наділяють особу повноваженнями щодо зберігання, використання, перевезення, обліку чи розпорядження майном і визначають ознаки спеціального суб'єкта привласнення або розтрата [76].

Предметом ст. 233 КК України є виключно державне або комунальне майно, щодо якого здійснюється приватизація. Воно не обов'язково повинно бути ввірене винній особі чи перебувати в її віданні. Покупець об'єкта приватизації, наприклад, до завершення приватизаційної процедури взагалі може не мати жодних правомочностей щодо відповідного майна.

Отже, для застосування ст. 191 КК України важливим є характер фактичного чи юридичного контролю особи над майном або використання

службових повноважень для заволодіння ним. Для ст. 233 КК України визначальним є перебування майна у державній чи комунальній власності та його відчуження саме за процедурою приватизації.

Відмінність за способом вчинення. Привласнення полягає у протиправному утриманні та оберненні на користь винної особи майна, яке раніше перебувало у її правомірному володінні. Особа спочатку одержує майно на законній підставі, однак надалі змінює характер свого ставлення до нього і починає поводитися з ним як із власним. Розтрата характеризується незаконним відчуженням, витрачанням, передачею, споживанням або іншим використанням ввіреного майна всупереч інтересам власника. На відміну від привласнення, при розтраті майно не лише утримується винним, а вибуває з його володіння внаслідок незаконного розпорядження ним.

Заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовим становищем полягає у тому, що службова особа використовує надані їй повноваження всупереч інтересам служби для незаконного обернення чужого майна на власну користь або на користь іншої особи. При цьому майно не обов'язково повинно бути безпосередньо ввірене службовій особі чи перебувати в її віданні. Вирішальним є те, що без використання службових повноважень заволодіння майном було б неможливим або істотно ускладненим. Верховний Суд визначає як форми об'єктивної сторони ст. 191 КК України привласнення чи розтрату майна, що перебувало у правомірному володінні особи, а також заволодіння майном із використанням службового становища [92].

Об'єктивна сторона ст. 233 КК України не охоплює будь-яке незаконне відчуження державного чи комунального майна. Для її застосування необхідно встановити саме приватизацію та один із чотирьох способів, вичерпно визначених законом [48].

Тому передача державного майна іншій особі шляхом його фіктивного списання, безоплатного відчуження, підміни, оформлення удаваної поставки, укладення договору дарування або іншого правочину, який за своєю правовою природою не є приватизацією, не може кваліфікуватися за ст. 233 КК України.

За наявності відповідних ознак такі дії службової особи можуть утворювати заволодіння майном шляхом зловживання службовим становищем за ст. 191 КК України. І навпаки, якщо майно вибуло з державної або комунальної власності в межах приватизаційної процедури, але його вартість була занижена через застосування способу оцінювання, не передбаченого законом, використовувалися підроблені приватизаційні документи, приватизувалося заборонене до приватизації майно або покупцем була неправомочна особа, вчинене має ознаки ст. 233 КК України.

Значення платності приватизації. Приватизація за законодавчим визначенням є платним відчуженням державного або комунального майна на користь осіб, які можуть бути покупцями. Тому при незаконній приватизації, як правило, існує зовнішня майнова еквівалентність: покупець сплачує визначену договором ціну, а власник передає йому майно. Для ст. 191 КК України характерним є незаконне безоплатне або частково безоплатне обернення чужого майна на користь винної чи іншої особи. Однак формальна сплата певної суми не виключає заволодіння майном, якщо правочин використовується лише як прикриття, ціна має символічний характер, а фактичний умисел учасників спрямований на протиправне вилучення майна з власності держави або територіальної громади.

Водночас занижена ціна продажу державного чи комунального майна не дає підстав автоматично кваліфікувати дії за ст. 191 КК України. Для незаконної приватизації законодавець спеціально встановив, що кримінально караним є заниження вартості через визначення її у спосіб, не передбачений законом [48]. Отже, сам факт невідповідності ціни ринковій вартості без установлення способу її формування, ролі службових осіб і спрямованості їхнього умислу не є достатнім для висновку про наявність складу ст. 191 або ст. 233 КК України.

Відмінність за суб'єктом. Суб'єктом привласнення або розтрата за ч. 1 ст. 191 КК України є спеціальний суб'єкт – особа, якій чуже майно було ввірене або у віданні якої воно перебувало. Наявність лише фактичного доступу до

майна без юридично оформлених повноважень щодо нього не утворює цієї ознаки [72; 76]. Верховний Суд пов'язує статус такого суб'єкта з юридичним обов'язком належним чином діяти щодо переданого йому майна.

Суб'єктом заволодіння майном шляхом зловживання службовим становищем може бути лише службова особа. Використання службового становища при цьому є не просто обставиною вчинення діяння, а безпосереднім способом заволодіння майном.

Суб'єкт незаконної приватизації безпосередньо у ст. 233 КК України не визначений як службова особа. Ним може бути покупець, представник юридичної особи, службова особа органу приватизації, оцінювач або інший учасник, який відповідно до характеру виконуваних дій може бути визнаний виконавцем, організатором, підбурювачем чи пособником незаконної приватизації.

Отже, участь службової особи у відчуженні державного або комунального майна сама по собі не є підставою для кваліфікації за ст. 191 КК України. Необхідно довести, що вона використовувала службові повноваження саме як спосіб заволодіння майном і діяла з метою його незаконного обернення на свою користь або на користь інших осіб.

Відмінність за суб'єктивною стороною. Кримінальне правопорушення, передбачене ст. 191 КК України, вчиняється з прямим умислом. Для привласнення, розтрата та заволодіння майном шляхом зловживання службовим становищем характерні корисливий мотив і корислива мета. Особа прагне незаконно збагатитися за рахунок чужого майна або забезпечити таке збагачення іншій особі, у майнових інтересах якої вона зацікавлена.

Касаційний кримінальний суд у складі Верховного Суду наголошує, що прямий умисел, корисливий мотив і корислива мета є обов'язковими суб'єктивними ознаками заволодіння майном шляхом зловживання службовим становищем. За відсутності доказів цих ознак сама неправомірність службового рішення не може бути достатньою підставою для відповідальності за ст. 191 КК України [73].

Незаконна приватизація також передбачає умисну форму вини. Особа повинна усвідомлювати, що майно є державним або комунальним, розуміти незаконність способу приватизації та бажати переходу майна у приватну власність. Водночас корисливий мотив і корислива мета безпосередньо не закріплені у ст. 233 КК України як обов'язкові ознаки.

Тому службова особа, яка свідомо сприяє незаконній приватизації на користь певної юридичної особи з кар'єрних, корпоративних або інших мотивів, може бути співучасником кримінального правопорушення, передбаченого ст. 233 КК України, навіть якщо її особисте збагачення не доведене. Для застосування ст. 191 КК України необхідно встановити корисливу спрямованість її умислу на незаконне обернення майна на користь себе або іншої особи.

Момент закінчення. Привласнення визнається закінченим із моменту, коли особа починає незаконно утримувати ввірене майно як власне, зокрема відмовляється його повернути або вчиняє інші дії, що свідчать про остаточне обернення майна на свою користь. Верховний Суд зазначає, що невиконання юридичного обов'язку чи законної вимоги про повернення ввіреного майна може свідчити про закінчення привласнення [71].

Розтрата закінчується з моменту витрачання, відчуження, споживання або передачі майна іншій особі. Заволодіння майном шляхом зловживання службовим становищем є закінченим із моменту незаконного вилучення майна з володіння власника та набуття винною чи іншою особою реальної можливості розпоряджатися ним.

Незаконна приватизація є закінченою після здійснення передбаченого законом переходу державного чи комунального майна у приватну власність одним із незаконних способів. Конкретний момент залежить від виду майна та законодавчого порядку виникнення права власності, зокрема необхідності державної реєстрації права на нерухоме майно.

Співвідношення статей 191 і 233 КК України. Кваліфікація за ст. 191 КК України є обґрунтованою, якщо державне чи комунальне майно було

привласнене або розтрачене особою, якій воно було ввірене чи у віданні якої перебувало, або якщо службова особа заволоділа ним шляхом використання своїх повноважень поза приватизаційною процедурою.

Кваліфікація за ст. 233 КК України є правильною, якщо відчуження майна має юридичну природу приватизації та здійснене одним зі способів, названих у цій статті. Одночасна кваліфікація того самого переходу майна одночасно за статтями 191 і 233 КК України можлива лише за наявності самостійних діянь, кожне з яких містить окремий склад кримінального правопорушення.

Наприклад, якщо службова особа сприяла незаконній приватизації майна, а після надходження коштів від його продажу привласнила частину цих коштів, незаконна приватизація та привласнення мають різні предмети й утворюють реальну сукупність статей 233 та 191 КК України. Так само сукупність можлива, якщо поряд із приватизацією одного об'єкта особа заволоділа іншим державним майном, яке не було предметом приватизаційної процедури.

Натомість одночасна кваліфікація за статтями 191 і 233 КК України одного й того самого відчуження лише через те, що у приватизації брала участь службова особа, є необґрунтованою. Необхідно встановити, які саме дії виходять за межі складу незаконної приватизації, у чому полягає самостійне заволодіння майном і яку окрему майнову шкоду воно спричинило.

Додатковим критерієм є розмір предмета кримінального правопорушення. Для ст. 191 КК України великий розмір становить 250 і більше неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, а особливо великий – 600 і більше. За ст. 233 КК України великим розміром визнається незаконна приватизація майна на суму, що у 1000 і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян [48].

У вироку Рогатинського районного суду від 10.12.2008 сільського голову додатково обвинувачували за ч. 1 ст. 191 КК України у зв'язку з розпорядженням коштами, отриманими за будівлю клубу. Однак суд установив, що кошти використовувалися для потреб сільської ради, та визнав

заволодіння ними недоведеним. У цій частині особу було виправдано, тоді як відповідальність за незаконну приватизацію і службове підроблення збереглася [17].

Цей вирок підтверджує, що саме одержання службовою особою коштів, пов'язаних із продажем майна, не утворює автоматично складу ст. 191 КК України. Необхідно довести їх незаконне обернення на користь винного або інших осіб.

Таким чином, основним критерієм відмежування статей 191 і 233 КК України є юридичний механізм відчуження майна. Якщо майно привласнюється, розтрачується або ним заволодівають шляхом корисливого використання службових повноважень поза приватизаційною процедурою, застосуванню підлягає ст. 191 КК України. Якщо ж перехід державного чи комунального майна у приватну власність відбувається в межах приватизації одним зі способів, передбачених ст. 233 КК України, застосовується ця стаття. Сукупність можлива лише за наявності додаткового самостійного посягання на інше майно або інших дій, не охоплених складом незаконної приватизації.

Відмежування незаконної приватизації державного, комунального майна від службового підроблення (ст. 366 КК України). Одним із альтернативних способів учинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 233 КК України, є використання підроблених приватизаційних документів. На практиці реалізація такого способу може бути пов'язана зі складанням або видачею службовими особами неправдивих рішень, протоколів, актів, висновків, звітів та інших документів, які використовуються під час підготовки, проведення чи оформлення приватизації.

Подібність зазначених складів зумовлена тим, що один документ може бути одночасно предметом службового підроблення та засобом здійснення незаконної приватизації. Водночас статті 233 і 366 КК України передбачають самостійні склади кримінальних правопорушень, які відрізняються за безпосереднім об'єктом, предметом, змістом об'єктивної сторони, суб'єктом, моментом закінчення та кримінально-правовим значенням підробленого

документа [48; 112].

Відповідно до ч. 1 ст. 366 КК України службовим підробленням є складання або видача службовою особою завідомо неправдивих офіційних документів, внесення до офіційних документів завідомо неправдивих відомостей, а також інше підроблення офіційних документів. Частина 2 цієї статті встановлює відповідальність за ті самі діяння, якщо вони спричинили тяжкі наслідки. Натомість ст. 233 КК України передбачає відповідальність не за створення підробленого документа як такого, а за приватизацію державного чи комунального майна, зокрема шляхом використання підроблених приватизаційних документів [48].

Закон України «Про приватизацію державного і комунального майна» визначає приватизацію як платне відчуження майна, що перебуває у державній або комунальній власності, на користь фізичних та юридичних осіб, які відповідно до закону можуть бути покупцями. Отже, використання підробленого документа набуває значення для ст. 233 КК України лише тоді, коли воно функціонально пов'язане з переходом державного чи комунального майна у приватну власність у межах спеціальної приватизаційної процедури [106].

Відмінність за безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення. Основним безпосереднім об'єктом службового підроблення є встановлений порядок здійснення службової діяльності в частині створення, оформлення, видачі та обігу офіційних документів. Кримінально-правова охорона спрямована на забезпечення достовірності документованої інформації, яка підтверджує юридично значущі факти, є підставою для прийняття владних чи управлінських рішень або породжує, змінює чи припиняє права та обов'язки [106].

Суспільна небезпечність службового підроблення полягає не лише у неправдивості певної інформації, а й у тому, що така інформація набуває офіційного характеру внаслідок використання службовою особою наданих їй повноважень. Саме службова особа надає документу юридичного значення

шляхом його складання, підписання, затвердження, посвідчення або видачі.

Отже, ст. 366 КК України охороняє належний порядок службового документування, тоді як ст. 233 КК України – спеціальний порядок зміни форми власності на державне або комунальне майно. Підроблення документа може передувати незаконній приватизації або забезпечувати її здійснення, однак відповідні діяння заподіюють шкоду різним безпосереднім об'єктам кримінально-правової охорони.

Відмінність за предметом кримінального правопорушення. Предметом службового підроблення є офіційний документ. Відповідно до примітки до ст. 358 КК України офіційним визнається документ, який містить зафіксовану на матеріальному носії інформацію, що підтверджує чи посвідчує події, явища або факти, які спричинили чи здатні спричинити наслідки правового характеру, або може бути використана як доказ у правозастосовній діяльності. Такий документ повинен бути складений, виданий або посвідчений повноважною особою з дотриманням визначеної законом форми та містити передбачені реквізити [48; 112].

Не кожен документ, що використовується у приватизаційній процедурі, автоматично є офіційним у кримінально-правовому розумінні. Для кваліфікації за ст. 366 КК України необхідно окремо встановити: юридично значущий характер зафіксованої інформації; компетенцію особи або органу щодо складання, видачі чи посвідчення документа; дотримання встановленої форми; наявність необхідних реквізитів; здатність документа спричинити правові наслідки або бути використаним як доказ [89].

Касаційний кримінальний суд у складі Верховного Суду у постанові від 20 квітня 2023 року у справі № 287/203/19 визнав протокол та рішення засідання виконавчого комітету сільської ради офіційними документами. Суд виходив із того, що виконавчий комітет наділений власними та делегованими повноваженнями, а складені й видані ним документи, оформлені у визначеній формі та з належними реквізитами, містять юридично значущу інформацію і здатні спричинити правові наслідки [89].

Наведений висновок має значення для оцінювання рішень органів місцевого самоврядування щодо приватизації комунального майна. Якщо відповідне рішення, протокол засідання або інший акт органу містить завідомо неправдиві відомості про проведення засідання, результати голосування, склад учасників, правовий статус об'єкта чи прийняття рішення про його приватизацію, такий документ за наявності інших ознак може бути предметом службового підроблення.

Предметом незаконної приватизації є державне або комунальне майно, щодо якого здійснюється перехід у приватну власність. Підроблений приватизаційний документ у складі ст. 233 КК України є не предметом посягання, а способом учинення кримінального правопорушення.

Таким чином, предмети відповідних складів не збігаються. За ст. 366 КК України кримінально-правове значення має офіційний документ, який зазнав інтелектуального або матеріального підроблення. За ст. 233 КК України предметом є державне чи комунальне майно, а підроблений приватизаційний документ використовується як засіб забезпечення його незаконної приватизації.

При цьому поняття «підроблений приватизаційний документ» за ст. 233 КК України не слід повністю ототожнювати з поняттям «підроблений офіційний документ» у ст. 366 КК України. Для застосування ст. 233 КК України визначальним є приватизаційне призначення документа та його використання у процесі приватизації. Для застосування ст. 366 КК України документ додатково повинен відповідати всім ознакам офіційного документа, а його підроблення має бути вчинене службовою особою.

Відмінність за об'єктивною стороною. Об'єктивна сторона службового підроблення може виявлятися у таких альтернативних формах: складання завідомо неправдивого офіційного документа; видача завідомо неправдивого офіційного документа; внесення завідомо неправдивих відомостей до справжнього офіційного документа; інше підроблення офіційного документа [48].

Складання завідомо неправдивого документа полягає у створенні

документа, який має необхідну офіційну форму і реквізити, проте повністю або частково містить відомості, що не відповідають дійсності. Видача такого документа означає надання йому офіційного обігу: передання заінтересованій особі, направлення до іншого органу чи установи або інше введення документа у сферу правозастосування.

Внесення завідомо неправдивих відомостей означає включення до справжнього офіційного документа інформації, яка повністю або частково не відповідає фактичним обставинам. Інше підроблення може полягати у зміні тексту, дати, суми, відомостей про об'єкт, учасника чи результати процедури, заміні окремих частин документа або вчиненні інших дій, унаслідок яких його зміст спотворюється [88].

Касаційний кримінальний суд у складі Верховного Суду визнав службовим підробленням умисне внесення слідчим поліції завідомо неправдивих відомостей до постанови про закриття кримінального провадження. Верховний Суд наголосив, що постанову було складено та підписано службовою особою в межах реалізації її повноважень, а неправдиві відомості були внесені до документа, здатного спричинити юридичні наслідки [88].

Для кваліфікації службового підроблення необхідно точно встановити, які саме відомості не відповідають дійсності. Загальне посилання на незаконність або необґрунтованість рішення не може замінити визначення конкретного факту документального спотворення. Неправильна правова оцінка, суперечливе тлумачення законодавства або прийняття незаконного управлінського рішення самі по собі не є службовим підробленням, якщо документ достовірно відображає фактичне волевиявлення особи чи органу.

Наприклад, незаконність рішення про включення певного об'єкта до переліку майна, що підлягає приватизації, ще не означає підробленості документа, у якому це рішення зафіксовано. Якщо рішення фактично прийняте уповноваженим органом, а його зміст відтворено правильно, можуть виникати підстави для оцінювання інших кримінальних правопорушень, однак ознаки ст.

366 КК України наявні лише за умови документального спотворення дійсності.

Об'єктивна сторона незаконної приватизації шляхом використання підроблених приватизаційних документів має інший зміст. Вона полягає не у створенні неправдивого документа, а в його застосуванні для здійснення приватизації. Використання може виражатися у поданні документа органу приватизації, включенні його до приватизаційної справи, пред'явленні аукціонній комісії, використанні під час оцінювання об'єкта, укладення договору купівлі-продажу, оформлення акта приймання-передачі або державної реєстрації права власності.

Отже, підроблення і використання документа є юридично відмінними діями. Службова особа може скласти завідомо неправдивий приватизаційний документ, однак документ не буде використаний і приватизація не відбудеться. У такому разі за наявності всіх необхідних ознак має місце закінчене службове підроблення, але відсутня закінчена незаконна приватизація.

І навпаки, покупець або інший учасник приватизації може використати документ, раніше підроблений службовою особою, не беручи участі у його складанні чи зміні. Дії такого учасника можуть утворювати склад ст. 233 КК України, але він не може бути виконавцем службового підроблення, якщо не має статусу службової особи та не вчиняв дій, передбачених ст. 366 КК України.

Відмінність за суб'єктом і суб'єктивною стороною. Суб'єкт службового підроблення спеціальний – службова особа у розумінні частин 3 і 4 ст. 18 КК України. Для застосування ст. 366 КК України необхідно встановити не лише формальний статус особи, а й те, що складання, видача, підписання чи зміна відповідного документа перебували у зв'язку з виконанням нею організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій [48].

Особа, яка не має ознак службової, не може бути виконавцем кримінального правопорушення, передбаченого ст. 366 КК України. За наявності умисної спільної діяльності вона може бути організатором,

підбурювачем або пособником службового підроблення, проте виконавцем цього кримінального правопорушення залишається службова особа.

Суб'єкт кримінального правопорушення, передбаченого ст. 233 КК України, безпосередньо не обмежений службовим статусом.

Службове підроблення вчиняється лише умисно. Особа повинна усвідомлювати, що документ містить відомості, які не відповідають дійсності, та бажати скласти, видати або змінити такий документ. Використання у диспозиції ст. 366 КК України ознаки «завідомо» виключає відповідальність за помилки, технічні описки, неправильні розрахунки або внесення недостовірних даних унаслідок необережності. Для ст. 233 КК України також необхідне усвідомлення підробленого характеру приватизаційного документа. Саме лише використання документа, про підробленість якого особа не знала і за обставинами справи не усвідомлювала цього, не може розглядатися як умисна незаконна приватизація відповідним способом.

Відмінність за моментом закінчення. Склад кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 366 КК України, є формальним. Службове підроблення визнається закінченим із моменту складання, видачі завідомо неправдивого офіційного документа, внесення до нього неправдивих відомостей або вчинення іншого підроблення. Для відповідальності за ч. 1 ст. 366 КК України не вимагається подальше використання документа чи настання майнової шкоди. Частина 2 ст. 366 КК України містить матеріальний склад: для її застосування необхідно встановити тяжкі наслідки та причинний зв'язок між ними і службовим підробленням. У свій час Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ зазначав, що тяжкі наслідки повинні перебувати у прямому причинному зв'язку саме з підробленням, а не лише з іншими наступними діями, для здійснення яких документ був використаний [35].

Зазначене має важливе значення у справах про незаконну приватизацію. Вартість приватизованого майна не може механічно визнаватися тяжкими наслідками службового підроблення. Необхідно довести, що саме складання чи

видача неправдивого документа безпосередньо спричинили відповідні наслідки, а не лише створили одну з умов для подальшого прийняття рішень і вчинення інших дій.

Незаконна приватизація шляхом використання підроблених приватизаційних документів є закінченою після здійснення незаконного переходу державного чи комунального майна у приватну власність. Самого виготовлення або подання документа недостатньо для закінченого складу ст. 233 КК України, якщо приватизація не була завершена.

Якщо службова особа склала неправдивий документ, який надалі було подано для приватизації, але незаконний перехід майна не відбувся з причин, що не залежали від волі учасників, учинене може утворювати закінчене службове підроблення та замах на незаконну приватизацію. Конкретна стадія ст. 233 КК України визначається з урахуванням безпосередньої спрямованості вчинених дій на завершення переходу права власності.

Співвідношення статей 233 і 366 КК України. Статті 233 і 366 КК України не перебувають у співвідношенні загальної та спеціальної норм. Стаття 233 КК України не охоплює складання, видачу або зміну завідомо неправдивого офіційного документа службовою особою. Водночас ст. 366 КК України не охоплює незаконного переходу державного чи комунального майна у приватну власність із використанням такого документа.

Якщо службова особа спочатку склала, видала чи змінила завідомо неправдивий офіційний приватизаційний документ, а надалі цей документ було використано для завершення незаконної приватизації, вчинене за загальним правилом утворює реальну сукупність кримінальних правопорушень, передбачених статтями 366 і 233 КК України. У такому разі службове підроблення є самостійним закінченим діянням, а підроблений документ надалі використовується як спосіб незаконної приватизації.

Кваліфікація за сукупністю потребує встановлення двох самостійних діянь: 1) створення, видачі або зміни завідомо неправдивого офіційного документа службовою особою; 2) використання підробленого приватизаційного

документа для здійснення незаконної приватизації.

Якщо особа лише використала документ, підроблений іншою особою, та не брала участі у його створенні, внесенні неправдивих відомостей або видачі, підстав для визнання її виконавцем ст. 366 КК України немає. Її дії за наявності інших ознак можуть охоплюватися ст. 233 КК України.

Якщо службова особа склала неправдивий документ, але його не було використано у приватизації, учинене охоплюється ст. 366 КК України. Самого наміру використати документ у майбутньому недостатньо для відповідальності за закінчену незаконну приватизацію. Крім того, відповідальність за готування до кримінального правопорушення, передбаченого ст. 233 КК України, виключається ч. 2 ст. 14 КК України, оскільки санкції цієї статті передбачають основне покарання лише у виді штрафу.

Необґрунтованою є кваліфікація за ст. 366 КК України лише на тій підставі, що службова особа прийняла незаконне рішення про приватизацію. Для службового підроблення необхідно довести невідповідність дійсності конкретних відомостей, відображених у документі, та усвідомлення службовою особою їх неправдивості. Незаконність змісту рішення і неправдивість документа є пов'язаними, але не тотожними кримінально-правовими категоріями.

Таким чином, предметом службового підроблення є офіційний документ, а його об'єктивна сторона полягає у складанні чи видачі завідомо неправдивого офіційного документа, внесенні до нього завідомо неправдивих відомостей або іншому підробленні службовою особою. Частина 1 ст. 366 КК України є закінченою з моменту вчинення відповідної дії незалежно від подальшого використання документа. Предметом незаконної приватизації є державне або комунальне майно, а підроблений приватизаційний документ виступає способом його незаконного переходу у приватну власність. Якщо службова особа підробила офіційний приватизаційний документ, який надалі було використано для незаконної приватизації, за загальним правилом учинене утворює реальну сукупність статей 366 і 233 КК України. Якщо ж особа лише

використала раніше підроблений документ, не беручи участі в його створенні чи зміні, додаткова кваліфікація її дій за ст. 366 КК України є необґрунтованою.

Відмежування незаконної приватизації державного, комунального майна від підроблення та використання підроблених документів (ст. 358 КК України).

Стаття 358 КК України передбачає відповідальність, зокрема, за підроблення посвідчення або іншого офіційного документа, який надає права чи звільняє від обов'язків, учинене з метою його використання підроблювачем або іншою особою, збут такого документа, а також за використання завідомо підробленого документа. Натомість ст. 233 КК України встановлює відповідальність за здійснення приватизації державного або комунального майна шляхом використання підроблених приватизаційних документів [48]. Чинна редакція ст. 233 КК України безпосередньо пов'язує кримінальну протиправність не із самим виготовленням документа, а з його застосуванням як способу приватизації відповідного майна.

Отже, підроблення документа, його використання та незаконна приватизація з використанням такого документа є взаємопов'язаними, але юридично не тотожними діями.

Відмінність за безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення. Основним безпосереднім об'єктом кримінальних правопорушень, передбачених ст. 358 КК України, є встановлений порядок виготовлення, посвідчення, видачі, збуту та використання офіційних документів, печаток, штампів і бланків. Кримінально-правова охорона спрямовується на забезпечення достовірності документованої інформації, стабільності офіційного документообігу та довіри до документів, здатних породжувати правові наслідки.

Підроблення документа порушує зазначений порядок уже в момент створення документа, який зовні має ознаки справжнього, але фактично містить недостовірну інформацію, виготовлений неуповноваженою особою або зазнав неправомірної зміни. Використання такого документа порушує порядок офіційного документообігу шляхом пред'явлення або подання його як

справжнього з метою підтвердження певних фактів, набуття прав, звільнення від обов'язків чи досягнення іншого юридично значущого результату [48; 86].

Таким чином, ст. 358 КК України охороняє порядок обігу офіційних документів, тоді як ст. 233 КК України – спеціальний порядок переходу державного чи комунального майна у приватну власність. Використання підробленого документа у процедурі приватизації одночасно впливає на обидві групи суспільних відносин, проте кримінально-правова оцінка залежить від того, чи охоплюється таке використання спеціальною нормою ст. 233 КК України.

Відмінність за предметом кримінального правопорушення. Предметом кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 358 КК України, є посвідчення або інший офіційний документ, який видається чи посвідчується уповноваженим суб'єктом і надає права або звільняє від обов'язків. Предметом ч. 4 цієї статті є завідомо підроблений документ, який особа пред'являє, подає або іншим способом вводить в офіційний обіг [48].

Відповідно до примітки до ст. 358 КК України офіційний документ повинен містити зафіксовану на матеріальному носії інформацію про події, явища чи факти, що спричинили або здатні спричинити правові наслідки, або можуть бути використані як докази у правозастосовній діяльності. Такий документ має бути складений, виданий чи посвідчений компетентною особою, відповідати визначеній законом формі та містити належні реквізити [48].

Верховний Суд послідовно виходить із того, що не кожний письмовий носій інформації може визнаватися офіційним документом. Для цього необхідна сукупність змістових і формальних ознак: юридична значущість інформації, компетенція особи, яка складає або посвідчує документ, дотримання встановленої форми та наявність обов'язкових реквізитів. Відсутність хоча б однієї з необхідних ознак може виключати кваліфікацію за ст. 358 КК України [90; 70].

Предметом незаконної приватизації є державне або комунальне майно. Підроблений приватизаційний документ у складі ст. 233 КК України не є

предметом посягання, а виступає засобом або способом незаконного переходу такого майна у приватну власність.

До приватизаційних документів можуть належати рішення про включення майна до переліку об'єктів приватизації, документи щодо правового статусу майна, звіти про його оцінку, заяви та документи покупця, протоколи електронного аукціону, договори купівлі-продажу, акти приймання-передачі, документи про сплату ціни та інші документи, що мають юридичне значення для здійснення приватизації.

Водночас поняття «підроблений приватизаційний документ» у ст. 233 КК України не можна беззастережно ототожнювати з поняттям «підроблений офіційний документ» у ст. 358 КК України. Для ст. 233 визначальними є функціональне призначення документа у приватизаційній процедурі та його підробленість, тоді як для застосування ст. 358 документ повинен відповідати ознакам офіційного документа, наведеним у примітці до цієї статті, а відповідне діяння – ознакам конкретної частини ст. 358 КК України.

Тому документ, який не відповідає ознакам офіційного документа у розумінні примітки до ст. 358 КК України, не може бути предметом передбаченого цією статтею підроблення чи використання. Однак за певних обставин його використання може мати значення для ст. 233 КК України, якщо він належить до приватизаційної документації, містить неправдиві відомості та фактично забезпечив незаконний перехід державного чи комунального майна у приватну власність. Такий висновок випливає з відмінності законодавчого змісту понять «офіційний документ» і «приватизаційний документ».

Відмінність за об'єктивною стороною. Об'єктивна сторона кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 358 КК України, полягає у підробленні посвідчення або іншого офіційного документа, який надає права чи звільняє від обов'язків, або у збуті такого документа. Підроблення може полягати у повному виготовленні несправжнього документа або у внесенні змін до справжнього документа, унаслідок чого його зміст повністю чи частково перестає відповідати дійсності [48; 70].

Обов'язковою ознакою підроблення за ч. 1 ст. 358 КК України є спеціальна мета – подальше використання документа самим підроблювачем або іншою особою. Виготовлення документа, який зовні нагадує офіційний, але не призначений для введення в офіційний обіг чи досягнення юридично значущого результату, не утворює цього складу.

Об'єктивна сторона ч. 4 ст. 358 КК України полягає у використанні завідомо підробленого документа. Під використанням слід розуміти його пред'явлення, подання, передання або інше застосування як справжнього з метою підтвердження певного права, статусу, факту чи обставини.

Касаційний кримінальний суд у складі Верховного Суду зазначив, що використання завідомо підробленого документа є закінченим кримінальним правопорушенням із моменту його пред'явлення або подання винною особою незалежно від того, чи вдалося їй досягти бажаної мети. У справі № 715/2635/22 Верховний Суд визнав закінченим використання підробленого військового квитка вже в момент його пред'явлення для перевірки [86].

Об'єктивна сторона незаконної приватизації шляхом використання підроблених приватизаційних документів є більш складною. Вона не вичерпується пред'явленням чи поданням документа, а передбачає здійснення за його допомогою приватизації державного або комунального майна. Підроблений документ повинен бути включений у механізм приватизації та вплинути на прийняття рішення, допуск покупця, визначення умов продажу, оформлення результатів аукціону або перехід права власності.

Таким чином, для закінченого використання підробленого документа за ч. 4 ст. 358 КК України достатньо самого факту його пред'явлення або подання як справжнього. Для закінченого складу ст. 233 КК України необхідно, щоб використання підробленого приватизаційного документа призвело до здійснення приватизації.

Якщо особа подала підроблений документ органу приватизації, однак підроблення було виявлено і майно не перейшло у приватну власність, використання документа є закінченим кримінальним правопорушенням за ч. 4

ст. 358 КК України. Дії, спрямовані на незаконну приватизацію, залежно від ступеня їх реалізації можуть додатково оцінюватися як замах на кримінальне правопорушення, передбачене ст. 233 КК України.

Відмінність за суб'єктом і суб'єктивною стороною. Суб'єктом кримінальних правопорушень, передбачених ч. 1 та ч. 4 ст. 358 КК України, є загальний суб'єкт – фізична осудна особа, яка досягла встановленого законом віку кримінальної відповідальності. На відміну від службового підроблення, передбаченого ст. 366 КК України, для застосування ст. 358 КК України не вимагається, щоб особа мала статус службової.

Якщо офіційний документ підроблено службовою особою з використанням її службових повноважень, питання кримінально-правової оцінки має вирішуватися з урахуванням ознак ст. 366 КК України. Стаття 358 КК України застосовується передусім до підроблення документів особами, які не використовують статус службової особи як конструктивну ознаку діяння.

Підроблення документа за ч. 1 ст. 358 КК України вчиняється з прямим умислом і спеціальною метою його використання підроблювачем чи іншою особою або збуту. Особа усвідомлює несправжність документа та бажає створити його для подальшого введення в обіг.

Використання документа за ч. 4 ст. 358 КК України також передбачає прямий умисел. Законодавче формулювання «завідомо підробленого» означає, що особа достовірно знає про підроблений характер документа до моменту його пред'явлення або подання. Використання документа особою, яка не усвідомлювала його підробленості, не утворює складу цього кримінального правопорушення.

При незаконній приватизації шляхом використання підроблених документів умисел має охоплювати не лише знання про їх підроблений характер, а й спрямованість на здійснення з їх допомогою приватизації державного або комунального майна. Особа повинна усвідомлювати, що відповідні документи використовуються у приватизаційній процедурі та забезпечують незаконний перехід майна у приватну власність.

Отже, умисел за ч. 4 ст. 358 КК України спрямований на введення підробленого документа в офіційний обіг, тоді як за ст. 233 КК України – на незаконну приватизацію майна, у механізмі якої такий документ виконує інструментальну функцію.

Співвідношення підроблення і використання документа. Підроблення офіційного документа та його подальше використання можуть утворювати самостійні кримінально карані діяння. Підроблення закінчується в момент виготовлення або зміни документа з метою подальшого використання чи збуту, а використання – у момент пред'явлення, подання або іншого застосування документа як справжнього.

У постанові від 21 березня 2024 року у справі № 761/1571/23 Касаційний кримінальний суд у складі Верховного Суду зазначив, що пособництво у підробленні офіційного документа і подальше використання такого документа становлять реальну сукупність кримінальних правопорушень, якщо вони є окремими діяннями, розділеними у часі, а одне з них створює умови для вчинення іншого [87].

Зазначена правова позиція має значення і для кваліфікації незаконної приватизації. Якщо особа спочатку підробила офіційний приватизаційний документ, а потім застосувала його для незаконної приватизації майна, виготовлення документа не охоплюється диспозицією ст. 233 КК України. У такому разі вчинене потребує кваліфікації за сукупністю відповідної частини ст. 358 КК України, яка передбачає відповідальність за підроблення, та ст. 233 КК України.

Конкуренція ч. 4 ст. 358 і ст. 233 КК України. Найбільш складним є питання про необхідність додаткової кваліфікації за ч. 4 ст. 358 КК України у випадку, коли використання підробленого документа одночасно становить спеціально передбачений спосіб незаконної приватизації.

Стаття 233 КК України безпосередньо передбачає використання підроблених приватизаційних документів як конструктивну ознаку об'єктивної сторони. Тому одна й та сама дія – використання документа – може одночасно

формально відповідати ознакам ч. 4 ст. 358 КК України та бути складовою незаконної приватизації, що потребує вирішення питання за правилами конкуренції частини і цілого.

На нашу думку, у такому випадку має місце конкуренція норми про частину і норму про ціле. Використання підробленого приватизаційного документа є обов'язковою складовою більш складного кримінального правопорушення – незаконної приватизації. Якщо документ використано виключно для здійснення незаконної приватизації і це використання повністю охоплюється способом, передбаченим ст. 233 КК України, додаткова кваліфікація за ч. 4 ст. 358 КК України не потрібна.

Інший підхід призводив би до подвійного врахування однієї і тієї самої дії: спочатку як самостійного використання підробленого документа, а потім як способу незаконної приватизації. За правилами конкуренції частини і цілого застосуванню має підлягати норма, яка найбільш повно охоплює суспільно небезпечне діяння, тобто ст. 233 КК України.

Водночас виготовлення підробленого документа не охоплюється ст. 233 КК України. Тому особа, яка самостійно підробила офіційний приватизаційний документ і надалі використала його для завершення незаконної приватизації, повинна нести відповідальність за сукупністю ч. 1 або іншої відповідної частини ст. 358 та ст. 233 КК України. Додаткове інкримінування ч. 4 ст. 358 КК України за те саме використання документа у приватизаційній процедурі є зайвим.

Якщо підроблений приватизаційний документ використано не лише у приватизаційній процедурі, а й для досягнення іншої самостійної юридично значущої мети, яка не охоплюється ст. 233 КК України, відповідні дії можуть потребувати окремої кваліфікації за ч. 4 ст. 358 КК України. Наприклад, після завершення приватизації документ може бути повторно використано для одержання кредиту, реєстрації іншого майнового права чи введення в оману іншого державного органу. У такому випадку йдеться про самостійний епізод використання документа.

Якщо особа використала підроблений приватизаційний документ, але приватизацію не було завершено, вчинене може кваліфікуватися за ч. 4 ст. 358 КК України та відповідною частиною ст. 15, ст. 233 КК України як замах на незаконну приватизацію. Тут конкуренція норм не виникає, оскільки використання документа вже становить закінчене кримінальне правопорушення, тоді як незаконна приватизація залишилася незавершеною.

У вироку Дзержинського районного суду міста Харкова від 29.08.2022 у справі № 638/6877/21 дії обвинуваченої було кваліфіковано за сукупністю ч. 3 ст. 357, ч. 4 ст. 358, ч. 2 ст. 233 і ч. 4 ст. 190 КК України. Обвинувачена, знаючи про смерть наймача квартири, використала підроблену довіреність, подала від імені померлої особи заяву про приватизацію квартири, одержала свідоцтво про право власності, після чого квартира була відчужена з використанням підробленого паспорта. Суд визнав доведеними незаконне заволодіння документами, використання підробленого документа, незаконну приватизацію та шахрайське заволодіння квартирою [12].

Застосована у цій справі сукупність ст. 233 і ч. 4 ст. 358 КК України потребує диференційованої оцінки. Якщо кваліфікація за ч. 4 ст. 358 КК України стосувалася лише подання підробленої довіреності до органу приватизації, така оцінка фактично повторює ознаку способу, вже передбаченого ст. 233 КК України. Якщо ж вона охоплювала подальше самостійне використання підроблених документів під час державної реєстрації або нотаріального відчуження квартири, кваліфікація за сукупністю є обґрунтованою. Отже, у вироку при застосуванні ст. 358 і 233 КК України має бути чітко визначено, який саме документ, ким, коли та на якому етапі протиправної діяльності був використаний.

Показовим є також вирок Орджонікідзевського районного суду міста Запоріжжя від 01.03.2011. Начальника управління приватизації було засуджено, зокрема, за ч. 1 ст. 233, ч. 2 ст. 366 та ч. 4 ст. 27, ч. 1 ст. 358 КК України, а директора експертної організації – за пособництво в незаконній приватизації, пособництво у службовому підробленні та підроблення

документа. У цій справі окремо оцінено підроблення документів, пов'язаних з оцінюванням майна, і їх подальше використання для приватизації комунального об'єкта за заниженою вартістю [16].

Вирок Фастівського міськрайонного суду Київської області від 18.02.2026 у справі № 381/623/26 демонструє інший підхід. Особу засуджено лише за ч. 1 ст. 233 КК України за приватизацію державного майна шляхом використання підроблених приватизаційних документів. Додаткової кваліфікації за ст. 358 або 366 КК України суд не застосував. Із вироку не випливає, що обвинувачена особисто здійснювала самотійне підроблення офіційного документа, яке потребувало б окремої кримінально-правової оцінки [22].

Таким чином, ст. 233 КК України охоплює використання підробленого приватизаційного документа як спосіб незаконної приватизації, але не охоплює його попереднє виготовлення, збут або використання в інших самотійних правовідносинах. Саме ця обставина повинна визначати необхідність додаткового застосування ст. 358 КК України.

Отже, предметом кримінальних правопорушень, передбачених ст. 358 КК України, є відповідні документи, печатки, штампи чи бланки, тоді як предметом ст. 233 КК України виступає державне або комунальне майно. Підроблений приватизаційний документ у складі незаконної приватизації є засобом переходу такого майна у приватну власність. Якщо особа підробила офіційний приватизаційний документ і надалі використала його для незаконної приватизації, вчинене за загальним правилом кваліфікується за сукупністю відповідної частини ст. 358 та ст. 233 КК України, оскільки виготовлення документа не охоплюється складом незаконної приватизації. Якщо особа лише використала завідомо підроблений приватизаційний документ як спосіб завершення незаконної приватизації, на нашу думку, додаткова кваліфікація того самого використання за ч. 4 ст. 358 КК України не потрібна. У разі незавершення приватизації пред'явлення чи подання підробленого документа може утворювати закінчений склад ч. 4 ст. 358 КК України та одночасно замах

на незаконну приватизацію.

Відмежування незаконної приватизації державного, комунального майна від зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 КК України).

Відповідно до ч. 1 ст. 364 КК України зловживання владою або службовим становищем полягає в умисному використанні службовою особою влади чи службового становища всупереч інтересам служби з метою одержання будь-якої неправомірної вигоди для себе або іншої фізичної чи юридичної особи, якщо таке діяння завдало істотної шкоди охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян, державним чи громадським інтересам або інтересам юридичних осіб. Частина 2 цієї статті встановлює відповідальність за те саме діяння, якщо воно спричинило тяжкі наслідки [48].

Склади кримінальних правопорушень, передбачених статтями 233 і 364 КК України, можуть частково збігатися за фактичними обставинами, проте мають різні конструктивні ознаки. Стаття 233 КК України встановлює відповідальність за приватизацію державного чи комунального майна одним із чотирьох спеціально визначених незаконних способів. Натомість ст. 364 КК України передбачає умисне використання службовою особою влади або службового становища всупереч інтересам служби, вчинене зі спеціальною метою та поєднане з настанням передбачених законом наслідків.

Основним безпосереднім об'єктом зловживання владою або службовим становищем є встановлений порядок здійснення службової діяльності особами, наділеними владними, організаційно-розпорядчими або адміністративно-господарськими повноваженнями. Кримінально-правова заборона спрямована на забезпечення використання таких повноважень відповідно до їх законного призначення, завдань відповідного органу, підприємства, установи чи організації та інтересів, для реалізації яких ці повноваження надано [94; 69].

Суспільна небезпечність діяння, передбаченого ст. 364 КК України, зумовлена використанням службових можливостей не для виконання покладених на особу завдань, а для досягнення протиправної мети одержання неправомірної вигоди. Стаття 233 КК України охороняє передусім

установлений порядок приватизації державного і комунального майна. Отже, порушення приватизаційного законодавства службовою особою може посягати на обидва об'єкти, однак застосування кожної норми потребує самостійного встановлення всіх ознак відповідного складу кримінального правопорушення [48; 94].

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення, передбаченого ст. 364 КК України, охоплює: 1) використання службовою особою влади або службового становища всупереч інтересам служби; 2) настання істотної шкоди, а за ч. 2 – тяжких наслідків; 3) необхідний причинний зв'язок між відповідним використанням повноважень і наслідками [48].

Використання влади полягає у протиправній реалізації повноважень представника влади чи місцевого самоврядування, зокрема права приймати обов'язкові рішення, висувати вимоги, надавати дозволи, застосовувати владні приписи або вчиняти інші юридично значущі дії щодо осіб, які не перебувають у службовому підпорядкуванні винного. Використання службового становища охоплює протиправне застосування прав, повноважень та реальних організаційних можливостей, безпосередньо зумовлених займаною посадою, зокрема доступу до документів, інформації, майна або процесу прийняття рішень.

Об'єднана палата Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду звернула увагу на те, що розмежування зловживання владою та зловживання службовим становищем здійснюється з урахуванням змісту конкретних повноважень особи. Представник влади також може вчинити зловживання службовим становищем, якщо протиправно використовує не владні, а організаційно-розпорядчі чи адміністративно-господарські можливості [94].

Для кваліфікації за ст. 364 КК України необхідно встановити функціональний зв'язок між займаною посадою та вчиненим діянням: використані права чи можливості мають впливати зі службових повноважень або обов'язків особи. Сам факт перебування на певній посаді без конкретизації

використаних повноважень є недостатнім [93].

Не кожне порушення приватизаційного законодавства утворює зловживання владою або службовим становищем. Для застосування ст. 364 КК України недостатньо констатувати незаконність рішення чи недотримання процедури. Необхідно довести умисне використання службових можливостей всупереч інтересам служби, спеціальну мету одержання неправомірної вигоди, передбачені законом наслідки та причинний зв'язок між діянням і такими наслідками.

Об'єктивна сторона ст. 233 КК України полягає у здійсненні приватизації державного чи комунального майна шляхом: заниження його вартості через визначення її у спосіб, не передбачений законом; використання підроблених приватизаційних документів; приватизації майна, яке згідно із законом не підлягає приватизації; приватизації неправомочною особою. Використання службових повноважень не є обов'язковою ознакою цього складу. Тому для застосування ст. 233 КК України визначальними є приватизаційний характер відчуження та наявність одного з указаних способів, тоді як для ст. 364 КК України – службовий механізм діяння, його спрямованість усупереч інтересам служби, спеціальна мета та наслідки [48].

Дії всупереч інтересам служби. Обов'язковою ознакою ст. 364 КК України є використання влади чи службового становища всупереч інтересам служби. Під такими інтересами слід розуміти визначені законом цілі, завдання, принципи та належний порядок діяльності відповідного органу, державного чи комунального підприємства, установи або організації. У сфері приватизації вони охоплюють забезпечення законності, відкритості, рівності учасників, конкурентності продажу, надходження належних коштів та захисту майнових інтересів держави або територіальної громади [106].

Порушення окремого процедурного припису саме собою не свідчить про вчинення дій усупереч інтересам служби у кримінально-правовому значенні. Необхідно встановити, що службова особа усвідомлювала суперечність своєї поведінки законним завданням відповідного органу та використала посадові

можливості для досягнення протиправного результату. Незаконне рішення може бути наслідком помилки у тлумаченні законодавства, недостатньої професійної підготовки, недбалості або технічної помилки. За відсутності умисного використання службових можливостей і спеціальної мети такі обставини не утворюють складу ст. 364 КК України, хоча можуть мати дисциплінарні, адміністративні, цивільно-правові або, за наявності підстав, інші кримінально-правові наслідки.

Відмінність за суб'єктом кримінального правопорушення. Суб'єкт кримінального правопорушення, передбаченого ст. 364 КК України, є спеціальним: ним може бути лише службова особа у значенні пунктів 1 і 2 примітки до цієї статті. Для встановлення відповідного статусу необхідно оцінювати не лише назву посади, а й фактичний зміст повноважень особи, зокрема право приймати або погоджувати рішення щодо приватизації, управляти майном, затверджувати результати оцінювання, контролювати проведення аукціону, підписувати договір чи виконувати інші юридично значущі функції [48].

Особа, яка не має ознак службової, не може бути виконавцем зловживання владою або службовим становищем. Водночас за наявності умисної спільної діяльності зі службовою особою вона може відповідати як організатор, підбурювач або пособник із посиланням на відповідну частину ст. 27 та ст. 364 КК України. Відповідальність за ст. 233 КК України не обмежена службовими особами; однак конкретна правова оцінка дій покупця, представника юридичної особи, службової особи органу приватизації, оцінювача чи іншого учасника залежить від його фактичної ролі у виконанні об'єктивної сторони та правил співучасті.

Відмінність за суб'єктивною стороною. Зловживання владою або службовим становищем є умисним кримінальним правопорушенням, обов'язковою ознакою якого є спеціальна мета — одержання будь-якої неправомірної вигоди для самої службової особи або іншої фізичної чи юридичної особи. Неправомірна вигода охоплює грошові кошти, інше майно,

переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи та інші вигоди нематеріального чи негрошового характеру, які пропонують, обіцяють, надають або одержують без законних підстав [48].

У сфері приватизації неправомірна вигода може полягати, зокрема, у набутті державного чи комунального майна за заниженою ціною, одержанні необґрунтованої переваги в доступі до придбання об'єкта, усуненні інших учасників аукціону, придбанні майна особою, яка не мала права бути покупцем, або набутті майна, приватизація якого заборонена законом, – за умови, що відповідна перевага чи майно одержані без законних підстав.

Об'єднана палата Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду у постанові від 10 лютого 2025 р. у справі № 757/11969/18-к дійшла висновку, що мета одержання неправомірної вигоди для іншої особи не передбачає обов'язкової попередньої домовленості або контактів між службовою особою та вигодонабувачем. Для кваліфікації необхідно встановити, що службова особа усвідомлювала характер вигоди, яку одержує інша особа, та прагнула забезпечити її надання шляхом використання влади чи службового становища [94].

Спеціальна мета одержання неправомірної вигоди не передбачена ст. 233 КК України як обов'язкова ознака. Отже, відсутність доказів такої мети не виключає відповідальності за незаконну приватизацію, якщо встановлено всі ознаки одного з передбачених цією статтею способів. Водночас установлення лише умислу на порушення приватизаційного порядку не є достатнім для застосування ст. 364 КК України [93; 69].

Відмінність за наслідками та моментом закінчення. Склад кримінального правопорушення, передбаченого ст. 364 КК України, є матеріальним. Для закінченого діяння за ч. 1 необхідне настання істотної шкоди, а для кваліфікації за ч. 2 – тяжких наслідків. Якщо шкода має матеріальний характер, істотною визнається шкода, яка у сто і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян, а тяжкими наслідками – шкода, яка у двісті п'ятдесят і більше разів перевищує такий мінімум [48].

Крім установленого розміру або характеру шкоди, необхідно довести причинний зв'язок між використанням службовою особою влади чи службового становища та відповідними наслідками. Визнання приватизаційного рішення незаконним або договору недійсним саме собою не підтверджує наявності складу ст. 364 КК України. Так само об'єктивна невідповідність рішення законодавству чи наявність збитків не замінюють доказування умисного використання службових можливостей і спеціальної мети [74].

Стаття 233 КК України має іншу законодавчу конструкцію: для її основного складу не вимагається настання істотної шкоди у значенні примітки до ст. 364 КК України. Кваліфікований склад, передбачений ч. 2 ст. 233 КК України, пов'язаний із незаконною приватизацією майна у великих розмірах або вчиненням діяння за попередньою змовою групою осіб. Великим розміром визнається незаконна приватизація майна на суму, що у тисячу і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян [48].

Розмір незаконно приватизованого майна за ст. 233 КК України та істотна шкода чи тяжкі наслідки за ст. 364 КК України є самостійними кримінально-правовими ознаками. Вартість об'єкта приватизації не можна автоматично ототожнювати з розміром фактичної шкоди. Якщо майно відчужено за певну ціну, майнова шкода може полягати у документально підтвердженій різниці між належною і фактично одержаною вартістю, втраті майна, витратах на його повернення або в інших збитках, які перебувають у причинному зв'язку з діянням службової особи.

Співвідношення статей 233 і 364 КК України. Статті 233 і 364 КК України не перебувають у незмінному співвідношенні загальної та спеціальної норм. Кожна з них містить самостійні обов'язкові ознаки. Для застосування ст. 233 КК України необхідно встановити державне або комунальне майно як предмет посягання, приватизаційний характер його відчуження та один із чотирьох спеціально визначених способів. Для застосування ст. 364 КК України необхідні спеціальний суб'єкт, використання влади чи службового становища

всупереч інтересам служби, спеціальна мета одержання неправомірної вигоди, істотна шкода або тяжкі наслідки та причинний зв'язок.

Кваліфікація лише за ст. 233 КК України або з посиланням на відповідну частину ст. 27 КК України є обґрунтованою, якщо встановлено незаконну приватизацію, але відсутні докази хоча б однієї з обов'язкових ознак ст. 364 КК України. Натомість кваліфікація лише за ст. 364 КК України можлива, коли службова особа протиправно відчужила державне чи комунальне майно з використанням службових повноважень, однак таке відчуження не мало правової природи приватизації або не здійснювалося жодним зі способів, передбачених ст. 233 КК України.

За самотійного встановлення всіх ознак обох складів можлива кваліфікація за їх сукупністю. Проте така сукупність не може обґрунтовуватися лише фактом перебування особи на службовій посаді або тим, що службове рішення сприяло незаконній приватизації. Додаткова кваліфікація за ст. 364 КК України має відображати окреме посягання на встановлений порядок службової діяльності, спеціальну мету та передбачені цією статтею наслідки, а не дублювати оцінку ознак, уже повністю охоплених ст. 233 КК України.

Наприклад, службова особа органу приватизації, діючи з метою забезпечення неправомірної вигоди певній юридичній особі, може умисно допустити її до приватизації всупереч установленій законом забороні, погодити або підписати необхідні документи та забезпечити перехід майна, що спричинив істотну шкоду. За таких обставин правова оцінка має враховувати конкретну роль службової особи: якщо вона безпосередньо виконує об'єктивну сторону незаконної приватизації – можливе застосування ст. 233 КК України; якщо лише організаційно сприяє її вчиненню іншою особою – необхідне посилання на відповідну частину ст. 27 КК України. За умови доведення всіх самотійних ознак службового зловживання додатково може постати питання про кваліфікацію за ст. 364 КК України.

У процесуальних рішеннях необхідно конкретно зазначати: які саме владні чи службові повноваження використано; у чому полягала суперечність

дій інтересам служби; яку неправомірну вигоду мала одержати службова або інша особа; які наслідки настали; яким є причинний зв'язок між діями та наслідками; яку роль особа виконувала в незаконній приватизації.

У вироку Орджонікідзевського районного суду міста Запоріжжя від 01.03.2011 начальник управління приватизації був засуджений за ч. 2 ст. 364 і ч. 1 ст. 233 КК України. Він використав службове становище для затвердження висновку про вартість майна та укладення договору його продажу за заниженою ціною, чим територіальній громаді було заподіяно матеріальну шкоду. Окрему кримінально-правову оцінку отримали як порушення порядку приватизації, так і використання службових повноважень у супереч інтересам служби [16].

Натомість вирок Рогатинського районного суду від 10.12.2008 показує, що перебування особи на посаді та її участь у незаконній приватизації не є достатніми для застосування ст. 364 КК України. Сільського голову обвинувачували за ч. 2 ст. 364 КК України, однак суд визнав це обвинувачення недоведеним, оскільки не було належно встановлено корисливого мотиву чи іншого особистого інтересу. Його дії щодо приватизації кваліфіковано за ст. 233 і 366 КК України, а неналежне виконання інших службових обов'язків – за ст. 367 КК України [17].

У вироку Солом'янського районного суду міста Києва від 24.06.2010 суд також не встановив умисного використання директором товариства службового становища в супереч інтересам служби та реального заподіяння шкоди територіальній громаді. Майно було оплачено за вартістю, визначеною незалежною оцінкою, а документи про поліпшення приміщень, на думку суду, не вплинули на визначення вартості та прийняття рішення про приватизацію. Унаслідок цього особу було виправдано і за ст. 364, і за ст. 233 КК України [20].

Таким чином, співвідношення ст. 233 і 364 КК України залежить від установлення ролі службової особи. Якщо вона лише виступає суб'єктом незаконної приватизації, але ознаки службового зловживання не доведені,

застосовується ст. 233 КК України. Якщо ж незаконний перехід майна забезпечено умисним використанням влади або службового становища, яке містить усі ознаки ст. 364 КК України, необхідна кваліфікація за сукупністю.

Отже, відмежування незаконної приватизації державного, комунального майна від зловживання владою або службовим становищем здійснюється за сукупністю критеріїв: безпосереднім об'єктом, юридичним механізмом діяння, ознаками суб'єкта, спеціальною метою, характером наслідків і причинним зв'язком. Стаття 233 КК України застосовується за наявності приватизації державного чи комунального майна одним із передбачених нею способів і не вимагає обов'язкового статусу службової особи, мети одержання неправомірної вигоди чи істотної шкоди у значенні ст. 364 КК України. Стаття 364 КК України, навпаки, потребує встановлення спеціального суб'єкта, умисного використання влади чи службового становища всупереч інтересам служби, спеціальної мети та передбачених законом наслідків. Порушення приватизаційного законодавства службовою особою саме собою не утворює складу ст. 364 КК України, а одночасна кваліфікація за статтями 233 і 364 допускається лише за окремого й повного доказування всіх ознак кожного складу кримінального правопорушення.

3.3. Караність та призначення покарання за незаконну приватизацію державного, комунального майна

Караність є обов'язковою юридичною ознакою кримінального правопорушення, яка відображає передбачену законом можливість застосування до особи, винної у його вчиненні, визначеного виду і розміру покарання. На відміну від криміналізації, результатом якої є визнання відповідного діяння кримінально протиправним, пеналізація полягає у законодавчому визначенні його караності, тобто встановленні видів і меж покарання, що можуть бути застосовані до винного. Призначення покарання становить правозастосовний рівень реалізації встановленої законодавцем

караності та передбачає індивідуалізацію кримінально-правового впливу з урахуванням обставин конкретного кримінального провадження [27; 83].

Отже, караність незаконної приватизації державного, комунального майна необхідно розглядати у двох взаємопов'язаних аспектах. Перший охоплює законодавчу оцінку суспільної небезпечності цього кримінального правопорушення, виражену в санкціях частин 1 і 2 ст. 233 КК України [48]. Другий стосується призначення судом конкретного покарання в межах цих санкцій з урахуванням положень Загальної частини КК України, фактичних обставин кримінального правопорушення та особи винного.

Відповідно до чинної редакції ч. 1 ст. 233 КК України незаконна приватизація державного, комунального майна карається штрафом від п'яти тисяч до десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. За те саме діяння, яке призвело до незаконної приватизації майна державної чи комунальної власності у великих розмірах або було вчинене групою осіб за попередньою змовою, ч. 2 ст. 233 КК України передбачає штраф від двадцяти п'яти тисяч до тридцяти п'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян із конфіскацією майна або без такої [48].

Чинна конструкція санкцій за незаконну приватизацію була сформована Законом України від 15 листопада 2011 року № 4025-VI, спрямованим на гуманізацію відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності. До внесення цих змін санкції ст. 233 КК України передбачали покарання, пов'язані з позбавленням волі. Унаслідок реформи 2011 року законодавець відмовився від безпосереднього встановлення позбавлення волі в санкціях цієї статті та визнав штраф єдиним основним покаранням [100].

Така зміна загалом відповідала спрямованості кримінально-правової політики на обмеження застосування позбавлення волі за ненасильницькі кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності. Майновий характер штрафу узгоджується з економічною природою незаконної приватизації, оскільки це покарання безпосередньо впливає на майнову сферу винного. Водночас перехід до безальтернативних штрафних санкцій породив

низку проблем, пов'язаних із класифікацією кримінальних правопорушень, індивідуалізацією покарання та правовими наслідками несплати штрафу.

Для обчислення розміру штрафу один неоподатковуваний мінімум доходів громадян становить 17 гривень. Тому за ч. 1 ст. 233 КК України штраф у грошовому вираженні становить від 85 000 до 170 000 гривень, а за ч. 2 – від 425 000 до 595 000 гривень. Водночас для встановлення великого розміру незаконної приватизації, передбаченого приміткою до ст. 233 КК України, використовується інша розрахункова величина – податкова соціальна пільга, визначена для відповідного року. Отже, для кваліфікації діяння та визначення суми штрафу застосовуються різні значення неоподатковуваного мінімуму доходів громадян [68].

Застосування сталої величини у 17 гривень для обчислення штрафу означає, що номінальні межі покарання, запроваджені у 2011 році, фактично не індексуються. Натомість поріг великого розміру незаконної приватизації змінюється залежно від податкової соціальної пільги у році вчинення кримінального правопорушення. Така невідповідність послаблює системний зв'язок між вартістю незаконно приватизованого майна та законодавчими межами штрафу.

Особливої уваги потребує співвідношення санкцій ст. 233 КК України з класифікацією кримінальних правопорушень, закріпленою у ст. 12 КК України. Кримінальне правопорушення, передбачене ч. 1 ст. 233 КК України, належить до нетяжких злочинів, оскільки максимальний розмір основного покарання становить десять тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Натомість діяння, передбачене ч. 2 цієї статті, формально є особливо тяжким злочином, оскільки верхня межа штрафу перевищує двадцять п'ять тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян [48].

У результаті між частинами 1 і 2 ст. 233 КК України виникає різкий класифікаційний перехід: основний склад визнається нетяжким злочином, а кваліфікований – особливо тяжким. Проміжна категорія тяжкого злочину при цьому відсутня. Така конструкція видається недостатньо послідовною,

особливо з огляду на те, що в обох санкціях передбачено однаковий вид основного покарання – штраф.

Формальне віднесення ч. 2 ст. 233 КК України до особливо тяжких злочинів має значення не лише для загальної оцінки його суспільної небезпечності. Категорія злочину впливає на строки давності, умови застосування окремих інститутів кримінального права, правові наслідки судимості та порядок заміни несплаченого штрафу. Тому класифікація діяння як особливо тяжкого повинна бути обґрунтована не тільки арифметичним показником верхньої межі штрафу, а й характером та ступенем суспільної небезпечності відповідного кримінального правопорушення.

У спеціальній літературі висловлено позицію про доцільність штрафу як основного покарання за незаконну приватизацію з огляду на її переважно майнову спрямованість. Т. К. Чумакова водночас констатує надмірно «гуманне» ставлення судів до осіб, винних у незаконній приватизації, та пропонує підвищити розміри штрафів, а також ширше застосовувати конфіскацію майна і позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю [129, с. 161–169, 177–178].

Погоджуючись із доцільністю майнової спрямованості покарання, вважаємо, що механічне збільшення розмірів штрафу не може розглядатися як універсальний спосіб удосконалення санкцій ст. 233 КК України. Чинна верхня межа штрафу вже зумовлює віднесення діяння, передбаченого ч. 2 цієї статті, до особливо тяжких злочинів. Подальше підвищення штрафу не усуне недоліків індивідуалізації покарання, але може посилити диспропорцію фактичної суворості покарання залежно від майнового стану засуджених.

Призначаючи покарання за незаконну приватизацію державного, комунального майна, суд повинен керуватися загальними засадами, визначеними у ст. 65 КК України. Покарання призначається у межах, установлених санкцією відповідної частини ст. 233 КК України, відповідно до положень Загальної частини КК України, з урахуванням ступеня тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, особи винного, а також обставин,

які пом'якшують або обтяжують покарання. Покарання повинно бути необхідним і достатнім для виправлення особи та запобігання вчиненню нею нових кримінальних правопорушень [48; 75].

Верховний Суд визначає індивідуалізацію покарання як конкретизацію виду та розміру державного примусу залежно від особливостей кримінального правопорушення і особи, яка його вчинила. Судовий розсуд при цьому не є необмеженим: він реалізується в межах закону, принципів справедливості, пропорційності, достатності й належного мотивування судового рішення [75].

Специфіка ст. 233 КК України полягає в тому, що законодавець не надає суду можливості обирати між кількома основними видами покарання. Тому індивідуалізація здійснюється насамперед через визначення конкретного розміру штрафу, вирішення питання про конфіскацію майна за ч. 2 ст. 233 КК України, можливе зниження розміру штрафу на підставі ст. 69 КК України, а також у передбачених законом випадках – позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю.

Під час визначення конкретного розміру штрафу суду доцільно враховувати: вартість незаконно приватизованого державного або комунального майна; розмір заниження його вартості та співвідношення такого заниження з реальною ринковою вартістю об'єкта; спосіб незаконної приватизації; кількість епізодів протиправної діяльності; роль винного у підготовці та проведенні приватизації; характер використаних підроблених документів; правовий статус і суспільне значення незаконно приватизованого майна; розмір доходу, одержаного внаслідок кримінального правопорушення винним або іншими особами; добровільне повернення майна, відшкодування шкоди або усунення інших наслідків; майновий стан винного та реальну можливість виконання призначеного покарання.

Якщо незаконна приватизація вчинена групою осіб за попередньою змовою, суд повинен окремо визначити характер і ступінь участі кожного співучасника. Відповідно до ч. 5 ст. 68 КК України під час призначення покарання співучасникам ураховуються характер і ступінь участі кожного з

них. Водночас вчинення кримінального правопорушення групою осіб за попередньою змовою, уже враховане під час кваліфікації за ч. 2 ст. 233 КК України, згідно з ч. 4 ст. 67 КК України не може повторно враховуватися як обставина, що обтяжує покарання [48].

Вартість майна, яка утворює великий розмір і є підставою кваліфікації за ч. 2 ст. 233 КК України, також не може повторно враховуватися як самостійна підстава для посилення покарання. Водночас суд вправі оцінювати конкретний ступінь перевищення законодавчого порогу під час визначення ступеня тяжкості вчиненого. Незаконна приватизація майна, вартість якого незначно перевищує мінімальну межу великого розміру, та незаконна приватизація особливо цінного майнового комплексу об'єктивно характеризуються різним ступенем суспільної небезпечності.

Відповідно до ст. 53 КК України штраф є грошовим стягненням, розмір якого визначається судом з урахуванням майнового стану винного. Щодо кримінальних правопорушень, за які передбачено основне покарання у виді штрафу понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, діє спеціальне правило: призначений штраф не може бути меншим за розмір майнової шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, або отриманого внаслідок його вчинення доходу, незалежно від максимальної межі, визначеної санкцією відповідної статті. Виняток передбачено для співучасника, роль якого суд визнав незначною: у такому разі штраф може бути призначений у межах санкції без урахування розміру шкоди або доходу [48].

За загальним правилом наведене положення поширюється на обидві частини ст. 233 КК України. Отже, установлені санкціями верхні межі у 10 000 та 35 000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян не завжди є остаточними. Якщо розмір шкоди або отриманого внаслідок кримінального правопорушення доходу перевищує відповідну верхню межу, суд повинен призначити штраф щонайменше у розмірі такої шкоди або доходу, крім випадку застосування передбаченого абз. 3 ч. 2 ст. 53 КК України винятку щодо співучасника з незначною роллю.

Зазначене положення посилює майнову спрямованість покарання, однак не перетворює штраф на засіб відшкодування шкоди. Штраф стягується в дохід держави, тоді як повернення незаконно приватизованого майна, відшкодування збитків, задоволення цивільного позову та застосування спеціальної конфіскації мають самостійні правові підстави. Тому сплата штрафу не звільняє винного від обов'язку повернути майно або компенсувати завдану шкоду.

Показовим є вирок Держинського районного суду м. Харкова від 29 серпня 2022 року у справі № 638/6877/21. Суд установив, що внаслідок протиправного відчуження квартири територіальній громаді м. Харкова було завдано шкоди в розмірі 981 742 гривні. За ч. 2 ст. 233 КК України обвинуваченій призначено мінімальний штраф у розмірі 25 000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, тобто 425 000 гривень, без конфіскації майна [12].

За умови, що сума 981 742 гривні була визнана майновою шкодою, завданою саме незаконною приватизацією, а підстав для застосування винятку, передбаченого абз. 3 ч. 2 ст. 53 КК України, не встановлено, призначення штрафу в розмірі 425 000 гривень потребувало окремого обґрунтування щодо його відповідності абз. 2 ч. 2 ст. 53 КК України. У вирoku не наведено самостійного пояснення співвідношення між установленою шкодою та розміром штрафу. Цей приклад свідчить про необхідність чітко визначати у вирoku, яким саме кримінальним правопорушенням, кваліфікованим за сукупністю, спричинено відповідну шкоду, та чи підлягає застосуванню спеціальне правило ч. 2 ст. 53 КК України.

Майновий стан винного має оцінюватися на підставі конкретних відомостей про його доходи, нерухоме і рухоме майно, корпоративні права, грошові кошти, утриманців та інші фінансові зобов'язання. Формальне посилення на майновий стан без дослідження реальної платоспроможності особи може призвести або до фактичної безкарності заможного правопорушника, або до призначення завідомо невиконуваного покарання особі, яка не має достатніх коштів.

КК України дозволяє суду, враховуючи майновий стан засудженого, надати розстрочку сплати штрафу лише на строк до одного року. Зважаючи на те, що мінімальний штраф за ч. 2 ст. 233 КК України становить 425 000 гривень, одного року в багатьох випадках може виявитися недостатньо для його сплати, особливо якщо засуджений одночасно повинен відшкодувати шкоду або повернути незаконно одержане майно [48].

Найбільш проблемним наслідком чинної конструкції караності є передбачений ч. 5 ст. 53 КК України порядок заміни несплаченого штрафу. Якщо штраф понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, призначений як основне покарання, не сплачено і відсутні підстави для розстрочки, суд замінює несплачену суму штрафу позбавленням волі. Для особливо тяжкого злочину строк такого позбавлення волі становить від десяти до дванадцяти років [48].

Таким чином, хоча санкція ч. 2 ст. 233 КК України безпосередньо не передбачає позбавлення волі, несплата штрафу за відсутності підстав для розстрочки може спричинити його заміну позбавленням волі на строк від десяти до дванадцяти років. Отже, штрафна санкція опосередковано допускає застосування надзвичайно суворого наслідку, який не впливає безпосередньо з тексту санкції ст. 233 КК України.

Практичним підтвердженням цього є подальший розвиток кримінального провадження у справі № 638/6877/21. Після несплати засудженою штрафу в розмірі 425 000 гривень його було замінено позбавленням волі строком на десять років. Як убачається з ухвали Київського районного суду м. Харкова від 8 вересня 2025 року зазначено, що засуджена фактично перебувала у виправній колонії внаслідок такої заміни [121].

Цей приклад демонструє внутрішню суперечливість чинної моделі пеналізації: за однакового розміру призначеного штрафу майновий стан засудженого може зумовити принципово різні фактичні наслідки – виконання покарання без ізоляції від суспільства або заміну штрафу тривалим позбавленням волі. Унаслідок цього фактична суворість кримінально-правового

впливу значною мірою залежить не лише від характеру незаконної приватизації та ролі винного, а й від його платоспроможності.

Така ситуація породжує обґрунтовані сумніви щодо дотримання принципів справедливості, пропорційності та рівності осіб перед кримінальним законом. Об'єктивна неспроможність сплатити штраф і умисне ухилення від його виконання мають різну правову природу та не повинні механічно спричиняти однакові наслідки. Під час вирішення питання про заміну штрафу суду належить установлювати, чи мала особа реальну можливість виконати покарання, чи приховувала майно або доходи, чи вживала заходів для часткової сплати штрафу та відшкодування завданої шкоди.

У зв'язку із цим доцільно системно вдосконалити ст. 53 КК України та пов'язані з нею положення, передбачивши: 1) *можливість розстрочки сплати штрафів понад десять тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян на строк до трьох років з урахуванням розміру штрафу та майнового стану засудженого;* 2) *диференціацію правових наслідків об'єктивної неспроможності сплатити штраф та умисного ухилення від його виконання;* 3) *запобіжник від заміни штрафу строком позбавлення волі, явно непропорційним характеру вчиненого та покаранню, безпосередньо передбаченому санкцією;* 4) *можливість застосування пробаційного нагляду або обмеження волі як альтернативи позбавленню волі за відсутності доказів умисного ухилення. Реалізація останньої пропозиції потребуватиме узгоджених змін не лише до ст. 53, а й до положень КК України, що визначають зміст і межі відповідних видів покарання.*

За наявності кількох обставин, які пом'якшують покарання та істотно знижують ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, суд може застосувати ст. 69 КК України. Однак щодо кримінальних правопорушень, за які передбачено штраф понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, розмір штрафу може бути знижено не більше ніж на одну чверть від мінімальної межі санкції [48].

Відповідно, при застосуванні ст. 69 КК України штраф за ч. 1 ст. 233 КК

України не може бути меншим за 3 750 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, а за ч. 2 – меншим за 18 750 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Водночас необхідно враховувати вимогу ч. 2 ст. 53 КК України щодо співвідношення штрафу з розміром майнової шкоди або отриманого доходу, якщо суд не застосовує виняток для співучасника з незначною роллю. Застосування ст. 69 КК України має бути винятковим і належно мотивованим.

У вироку Рогатинського районного суду Івано-Франківської області від 29 квітня 2009 року у справі № 1-51 кільком особам, засудженим за ч. 2 ст. 233 КК України у редакції, чинній на момент вчинення діяння, із застосуванням ст. 69 КК України було призначено штрафи в розмірі 600–650 гривень [17].

Цей вирок стосується попередньої редакції кримінального закону, однак характеризує поширену раніше тенденцію до істотного пом'якшення покарання за незаконну приватизацію. Такі обставини, як відсутність судимості, позитивна характеристика, наявність дітей або похилий вік, безумовно, повинні враховуватися судом, але самі по собі не завжди істотно знижують ступінь тяжкості незаконної приватизації державного чи комунального майна. Визначальне значення мають характер участі особи, вартість майна, розмір завданої шкоди, одержана вигода та дії, спрямовані на відновлення порушених майнових прав.

Конфіскація майна у санкції ч. 2 ст. 233 КК України передбачена як факультативне додаткове покарання. Відповідно до ст. 59 КК України вона полягає у примусовому безоплатному вилученні у власність держави всього або частини майна, яке належить засудженому. Конфіскація майна встановлюється за тяжкі та особливо тяжкі корисливі злочини і може бути призначена лише у випадках, прямо передбачених Особливою частиною КК України [48].

Для застосування конфіскації за ч. 2 ст. 233 КК України суд повинен обґрунтувати корисливий характер конкретного кримінального правопорушення. Корислива спрямованість може полягати у прагненні одержати майнову вигоду як для самого винного, так і для іншої особи, тому відсутність особистого збагачення не виключає її автоматично. Водночас щодо

співучасника, який виконував суто організаційну чи технічну роль і не усвідомлював спільної корисливої спрямованості діяння, застосування конфіскації потребує особливо ретельного мотивування.

Формулювання «з конфіскацією майна або без такої» надає суду право вибору, але не звільняє від обов'язку мотивувати рішення. У вироку повинно бути зазначено, які обставини обумовлюють зумовлюють або незастосування конфіскації, зокрема розмір одержаної вигоди, роль засудженого, його майновий стан, повернення незаконно приватизованого об'єкта та відшкодування шкоди.

Конфіскацію майна як покарання необхідно відмежовувати від спеціальної конфіскації та повернення незаконно приватизованого майна законному власнику. Конфіскація за ст. 59 КК України стосується всього або частини майна, яке належить засудженому, тоді як спеціальна конфіскація застосовується до майна, що відповідає ознакам, визначеним статтями 96-1 і 96-2 КК України. Визнання договору приватизації недійсним або повернення майна державі чи територіальній громаді має відновлювальний, а не каральний характер.

Санкції ст. 233 КК України прямо не передбачають позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю. Однак згідно з ч. 2 ст. 55 КК України це покарання може бути призначене як додаткове навіть за відсутності відповідної вказівки у санкції, якщо кримінальне правопорушення було вчинене за посадою або у зв'язку із певною діяльністю і суд визнає неможливим збереження за засудженим такого права [48].

Застосування цього покарання є особливо обґрунтованим, коли незаконна приватизація вчиняється службовою особою органу приватизації, органу місцевого самоврядування, оцінювачем, державним реєстратором, нотаріусом або іншою особою, професійна чи службова діяльність якої забезпечила реалізацію незаконної приватизаційної процедури.

Верховний Суд звертає увагу, що у вироку повинні бути чітко визначені конкретні посади, які засудженому заборонено обіймати, або конкретний вид

діяльності, яким йому заборонено займатися. Формулювання на зразок «посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих функцій» без належної конкретизації не завжди забезпечує визначеність покарання [75].

Доцільно розглянути встановлення окремого кваліфікованого складу незаконної приватизації, вчиненої службовою особою з використанням службового становища, а не механічне доповнення чинної ч. 2 ст. 233 КК України ще однією ознакою. У санкції відповідної частини варто прямо передбачити позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю. Це сприятиме не стільки посиленню репресивності, скільки запобіганню повторному використанню професійного чи службового статусу для порушення встановленого порядку приватизації.

Незаконна приватизація нерідко поєднується з підробленням документів, зловживанням владою або службовим становищем, службовим підробленням, шахрайством та іншими кримінальними правопорушеннями. У таких випадках покарання призначається за правилами ст. 70 КК України з урахуванням положень ст. 72 КК України [48].

Штраф, призначений як основне покарання за ст. 233 КК України, не підлягає складанню з позбавленням волі, обмеженням волі чи іншими видами основного покарання, призначеними за сукупністю, а виконується самостійно.

Саме такий підхід застосовано у справі № 638/6877/21: суд призначив п'ять років позбавлення волі за шахрайство та штраф у розмірі 425 000 гривень за ч. 2 ст. 233 КК України, визначивши їх самостійне виконання [12].

Звільнення від відбування покарання з випробуванням відповідно до ст. 75 КК України безпосередньо не застосовується до основного покарання у виді штрафу. Воно може стосуватися виправних робіт, службового обмеження для військовослужбовців, обмеження волі або позбавлення волі на строк не більше п'яти років. Тому у разі призначення за сукупністю позбавлення волі з випробуванням та штрафу за ст. 233 КК України штраф підлягає реальному самостійному виконанню [48].

Більшість досліджених вироків стосуються діянь, учинених до набрання

чинності змінами, внесеними Законом України від 15 листопада 2011 року № 4025-VI. Тому суди застосовували попередню редакцію ст. 233 КК України, яка передбачала покарання у виді позбавлення волі.

Показовим прикладом істотного пом'якшення є вирок Рогатинського районного суду Івано-Франківської області від 10.12.2008 у справі № 1-51. Трьох осіб було визнано винними за ч. 2 ст. 233 КК України, санкція якої на той час передбачала від п'яти до дванадцяти років позбавлення волі з конфіскацією майна або без такої. Проте суд застосував ст. 69 КК України, перейшов до іншого, більш м'якого виду основного покарання та призначив за незаконну приватизацію штрафи в розмірі 650, 600 і 600 грн [17].

Обґрунтовуючи пом'якшення, суд урахував позитивні характеристики засуджених, відсутність попередніх судимостей, сприяння розкриттю кримінального правопорушення, відсутність тяжких наслідків, похилий вік та стан здоров'я однієї особи, наявність семи дітей і почесного звання «Мати-героїня» в іншій, а також те, що одна із засуджених постраждала від повені. Обставин, які обтяжували покарання, суд не встановив.

Наведений вирок демонструє широке використання судової дискреції за попередньої редакції ст. 69 КК України. Водночас призначення штрафів у розмірі 600–650 грн за незаконну приватизацію двох об'єктів комунальної нерухомості, вчинену групою осіб за попередньою змовою, викликає сумнів щодо відповідності покарання характеру та майновій спрямованості вчиненого. Розрив між передбаченим законом покаранням — щонайменше п'ять років позбавлення волі — та фактично призначеними незначними штрафами був надмірним і потребував особливо переконливого мотивування з позицій справедливості та достатності покарання.

Інший підхід застосовано у вирокі Орджонікідзевського районного суду міста Запоріжжя від 01.03.2011, відомості про який наведено в ухвалі Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 15.05.2012 у справі № 5-1488км12. За ч. 1 ст. 233 КК України кожному з двох засуджених було призначено три роки позбавлення волі, тобто мінімальний

строк, передбачений санкцією. За сукупністю кримінальних правопорушень першій особі визначено остаточне покарання у виді п'яти років позбавлення волі, другій – трьох років шести місяців позбавлення волі. Водночас обох було звільнено від відбування покарання з випробуванням: відповідно з іспитовим строком один рік шість місяців та один рік [16].

Цей вирок засвідчує, що навіть попри призначення позбавлення волі фактична ізоляція винних не застосовувалася. Суд визнав можливим їх виправлення без відбування основного покарання. Водночас у справі йшлося не лише про незаконну приватизацію, а й про зловживання службовим становищем, підроблення документів та інші кримінальні правопорушення, тому остаточний строк позбавлення волі не можна ототожнювати з покаранням, призначеним безпосередньо за ст. 233 КК України.

Найсудовіше покарання за окремим епізодом незаконної приватизації встановлено у вирокі Сімферопольського районного суду Автономної Республіки Крим від 21.11.2011, відомості про який містяться в ухвалі ВССУ від 24.12.2013 у справі № 5-5687км12. Організатору злочинної групи за ч. 3 ст. 27, ч. 3 ст. 28, ч. 2 ст. 233 КК України було призначено шість років позбавлення волі з конфіскацією всього належного йому майна. За сукупністю кримінальних правопорушень остаточне покарання спочатку визначено у виді десяти років позбавлення волі з конфіскацією, а з урахуванням попереднього вироку – у виді довічного позбавлення волі з конфіскацією майна [18].

Однак довічне позбавлення волі в цій справі не є покаранням за незаконну приватизацію. Воно стало результатом застосування правил про сукупність кримінальних правопорушень і врахування попереднього вироку за інші особливо тяжкі злочини. Для аналізу караності за ст. 233 КК України значення має саме покарання у виді шести років позбавлення волі з конфіскацією майна, призначене за відповідним приватизаційним епізодом.

Отже, судова практика періоду дії попередньої санкції характеризувалася значною неоднорідністю. За різними частинами ст. 233 КК України у попередній редакції суди призначали як реальне позбавлення волі з

конфіскацією майна, так і позбавлення волі з подальшим звільненням від його відбування з випробуванням або навіть незначні штрафи із застосуванням ст. 69 КК України. Визначальне значення мали не лише вартість і вид незаконно приватизованого майна, а й роль особи, форма співучасті, наявність інших кримінальних правопорушень, дані про особу винного та встановлені пом'якшуючі обставини.

Окремі приклади застосування чинної редакції ст. 233 КК України містяться у вироках Дзержинського районного суду міста Харкова 2022 року та Фастівського міськрайонного суду Київської області 2026 року.

У вироку Дзержинського районного суду міста Харкова від 29.08.2022 у справі № 638/6877/21, провадження № 1-кп/638/740/22, особу за ч. 2 ст. 233 КК України засуджено до штрафу в мінімальному розмірі – двадцять п'ять тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, що становило 425 000 грн, без конфіскації майна. Одночасно за ч. 4 ст. 190 КК України їй було призначено п'ять років позбавлення волі [12; 22].

За сукупністю кримінальних правопорушень суд визначив покарання у виді п'яти років позбавлення волі, а штраф у розмірі 425 000 грн постановив виконувати самотійно. Від відбування позбавлення волі засуджену було звільнено з випробуванням з іспитовим строком три роки. Отже, звільнення з випробуванням стосувалося лише покарання у виді позбавлення волі та не усувало обов'язку сплатити штраф, призначений за незаконну приватизацію.

Під час індивідуалізації покарання суд урахував щире каяття та похилий вік засудженої. Обставин, які обтяжували покарання, встановлено не було. За таких обставин суд призначив мінімальний штраф, передбачений ч. 2 ст. 233 КК України, та не застосував факультативну конфіскацію майна, попри формальне віднесення цього діяння до особливо тяжких злочинів.

У вироку Фастівського міськрайонного суду Київської області від 18.02.2026 у справі № 381/623/26, провадження № 1-кп/381/225/26, було затверджено угоду про визнання винуватості. За ч. 1 ст. 233 КК України особі призначено штраф у мінімальному передбаченому санкцією розмірі – п'ять

тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, тобто 85 000 грн [22].

Призначення мінімального штрафу в цій справі безпосередньо пов'язане з узгодженням сторонами змістом угоди. Відповідно до ч. 5 ст. 65 КК України у разі затвердження угоди суд призначає узгоджене сторонами покарання, попередньо перевіривши відповідність угоди закону та можливість її затвердження.

Наведені два вирокі демонструють призначення штрафів на нижній межі санкцій: за ч. 1 ст. 233 КК України – 85 000 грн, за ч. 2 – 425 000 грн; у харківській справі факультативну конфіскацію не застосовано. Водночас така обмежена кількість рішень не дає достатніх підстав для репрезентативного висновку про сталу тенденцію всієї сучасної судової практики. Вона лише вказує на можливий вплив пом'якшуючих обставин та угод про визнання винуватості на обрання нижньої межі штрафу.

До статистичного аналізу призначених покарань не повинні включатися рішення, якими особу виправдано за обвинуваченням за ст. 233 КК України. Зокрема, у вирокі Сімферопольського районного суду Автономної Республіки Крим від 23.03.2009 у справі № 1-28/09 сторона обвинувачення не довела належність відповідного будинку до майна, яке не підлягало приватизації, та інші необхідні ознаки складу кримінального правопорушення. Тому покарання за ст. 233 КК України не призначалося [19].

Так само вироком Солом'янського районного суду міста Києва від 24.06.2010 у справі № 1-123/10 обвинуваченого було виправдано у частині незаконної приватизації через недоведеність інкримінованого діяння [20]. Отже, ці рішення мають значення для аналізу меж кримінальної відповідальності та стандарту доказування, але не можуть характеризувати практику призначення покарання.

Проведений аналіз дозволяє дійти висновку, що чинна система покарань за незаконну приватизацію має майнову спрямованість, яка загалом відповідає характеру цього кримінального правопорушення. Водночас санкції ст. 233 КК України містять істотні проблеми диференціації караності та індивідуалізації

покарання.

Основними недоліками чинної пеналізації є: різкий перехід від нетяжкого злочину в ч. 1 до особливо тяжкого злочину в ч. 2 ст. 233 КК України; безальтернативність основного покарання у виді штрафу; залежність фактичної суворості покарання від майнового стану засудженого; можливість заміни штрафу, передбаченого ч. 2 ст. 233 КК України, позбавленням волі на строк від десяти до дванадцяти років; недостатній строк розстрочки сплати значних штрафів; відсутність у санкціях прямої вказівки на позбавлення права обіймати посади або займатися діяльністю, пов'язаною з приватизацією, оцінюванням чи розпорядженням державним і комунальним майном; недостатня визначеність критеріїв застосування факультативної конфіскації майна.

Вважаємо недоцільним просте збільшення штрафів, запропоноване окремими дослідниками. Ефективніше переглянути співвідношення між частинами ст. 233 КК України та усунути ситуацію, за якої верхня межа штрафу зумовлює віднесення ненасильницького кримінального правопорушення до особливо тяжких злочинів із можливістю подальшої заміни несплаченого штрафу тривалим позбавленням волі.

Доцільним видається: зберегти штраф як основне покарання за ч. 1 ст. 233 КК України; переглянути діапазон штрафу за ч. 2 цієї статті, одночасно знизивши його нижню межу та встановивши верхню межу на рівні не більше двадцяти п'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, що дозволило б віднести відповідне діяння до тяжких, а не особливо тяжких злочинів; у разі запровадження окремого кваліфікованого складу незаконної приватизації з використанням службового становища прямо передбачити позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю; зберегти факультативний характер конфіскації майна, але забезпечити обов'язкове мотивування її застосування або незастосування; удосконалити порядок розстрочки та заміни несплачених штрафів, унеможлививши механічне застосування тривалого позбавлення волі лише внаслідок об'єктивної неплатоспроможності засудженого.

Отже, оптимальна модель караності незаконної приватизації повинна поєднувати відчутний майновий вплив, належну індивідуалізацію штрафу та, за наявності підстав, усунення можливості надалі використовувати посаду або професійну діяльність для протиправної приватизації. Повернення незаконно відчуженого майна та відшкодування шкоди не є покараннями, однак мають доповнювати його в межах цілісної системи кримінально-правового й відновлювального реагування. Ефективність покарання у цьому випадку залежить не від максимальної суворості санкції, а від її неминучості, виконуваності, пропорційності та узгодженості з іншими засобами відновлення порушених майнових прав держави або територіальної громади.

Висновки до розділу 3

1. Відмежування незаконної приватизації державного, комунального майна від суміжних кримінальних правопорушень має здійснюватися насамперед за юридичним механізмом відчуження майна з державної або комунальної власності. Застосування ст. 233 КК України є обґрунтованим лише за умови, що перехід майна у приватну власність відбувся саме в межах приватизаційної процедури та одним із вичерпно передбачених цією статтею способів: шляхом заниження вартості майна через визначення її у спосіб, не передбачений законом, використання підроблених приватизаційних документів, приватизації майна, яке не підлягає приватизації, або приватизації неправомочною особою. Протиправне відчуження чи заволодіння державним або комунальним майном поза межами приватизаційної процедури не утворює складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 233 КК України, і має одержувати кримінально-правову оцінку за іншими нормами Особливої частини КК України.

2. Доведено, що відмежування незаконної приватизації від шахрайства, привласнення, розтрата або заволодіння майном шляхом зловживання службовим становищем, підроблення та використання підроблених документів, службового підроблення, зловживання владою або службовим становищем та

інших суміжних кримінальних правопорушень не може ґрунтуватися на одній окремій ознаці. Для правильної кваліфікації необхідне комплексне зіставлення безпосередніх об'єктів, предметів, способів учинення, характеру суспільно небезпечного діяння, суб'єктів, форми і спрямованості вини, мотиву, мети та моменту закінчення відповідних кримінальних правопорушень. При цьому самі по собі державна або комунальна належність майна, участь службової особи, використання обману, недостовірних відомостей чи підроблених документів не є достатніми підставами для кваліфікації вчиненого за ст. 233 КК України.

3. Обґрунтовано, що співвідношення ст. 233 КК України із суміжними кримінально-правовими нормами повинно визначатися з урахуванням правил конкуренції норм і сукупності кримінальних правопорушень. Стаття 233 КК України не є безумовно спеціальною нормою щодо будь-якого протиправного набуття державного чи комунального майна, а набуває такого значення лише тоді, коли її ознаки повністю охоплюють фактичні обставини вчиненого. Додаткова кваліфікація за іншими статтями КК України необхідна у випадках, коли підроблення документів, зловживання службовими повноваженнями, шахрайське заволодіння, привласнення майна або інші дії утворюють самостійні кримінальні правопорушення, мають окремий предмет, наслідки чи спрямованість умислу та не охоплюються способом незаконної приватизації.

ВИСНОВКИ

1. У результаті дослідження історичної та соціально-правової обумовленості криміналізації незаконної приватизації державного, комунального майна доведено, що встановлення кримінальної відповідальності за це кримінальне правопорушення не є випадковим законодавчим рішенням, а становить закономірний етап розвитку кримінально-правової політики України. Обґрунтовано, що передумовами криміналізації стали докорінна зміна конституційної моделі власності, формування інституту приватизації, законодавче розмежування державної та комунальної власності, поширення зловживань у сфері відчуження державного та комунального майна та недостатність цивільно-правових, адміністративно-правових і господарсько-правових засобів реагування. Встановлено, що сучасна кримінально-правова заборона незаконної приватизації загалом відповідає основним принципам криміналізації – соціальної обумовленості, пропорційності, правової визначеності, системної узгодженості та застосування кримінального закону як крайнього засобу (*ultima ratio*), що підтверджує її наукову та практичну обґрунтованість у системі охорони відносин власності в Україні.

2. На підставі порівняльно-правового дослідження встановлено, що українська модель кримінально-правової охорони відносин у сфері приватизації є однією з небагатьох, яка передбачає спеціальний склад кримінального правопорушення – незаконну приватизацію державного, комунального майна. Натомість законодавство Польщі, Чехії, Словаччини, Литви, Латвії та Естонії забезпечує охорону цих відносин шляхом комплексного застосування норм про майнові, службові, корупційні та економічні кримінальні правопорушення. Обґрунтовано, що міжнародні стандарти та європейський досвід досліджених європейських держав орієнтують держави не лише на криміналізацію окремих посягань, а й на створення ефективної системи управління державними активами, прозорих процедур їх відчуження, належного корпоративного управління та дієвого антикорупційного контролю. Це свідчить про доцільність

подальшого вдосконалення українського законодавства шляхом забезпечення системної взаємодії спеціальної норми, передбаченої ст. 233 КК України, із суміжними кримінально-правовими заборонами та посилення інституційних гарантій законності приватизаційних процесів.

3. Дослідження об'єктивних ознак незаконної приватизації державного, комунального майна дало змогу сформуванню кримінально-правову характеристику складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 233 КК України. Обґрунтовано, що його кримінально-правова сутність полягає не лише у незаконному «вибутті» державного чи комунального майна з публічної власності, а насамперед у порушенні встановленого законом порядку приватизації як особливого виду господарських правовідносин. Запропоновано авторський підхід до визначення безпосереднього об'єкта кримінального правопорушення, уточнено зміст його предмета, а також доведено, що вирішальне значення для правильної кваліфікації мають об'єктивна сторона та спосіб вчинення діяння. Встановлено, що диспозиція ст. 233 КК України охоплює чотири самостійні альтернативні способи незаконної приватизації, кожен із яких має власні кримінально-правові особливості та потребує системного тлумачення у взаємозв'язку із Законом України «Про приватизацію державного і комунального майна» та іншими нормативно-правовими актами. Аргументовано, що розвиток електронних аукціонів і цифровізація приватизаційних процедур обумовлюють виникнення нових форм протиправної поведінки, які не завжди повною мірою охоплюються чинною редакцією ст. 233 КК України, що свідчить про необхідність подальшого вдосконалення кримінального законодавства з урахуванням сучасних механізмів відчуження державного і комунального майна.

Обґрунтовано доцільність удосконалення диспозиції ст. 233 КК України шляхом приведення її у відповідність до сучасної моделі приватизації державного та комунального майна, запровадженої Законом України «Про приватизацію державного і комунального майна». Запропоновано конкретизувати зміст окремих способів незаконної приватизації, уточнити

ознаку «приватизація неправомочною особою» з урахуванням законодавчо визначеного кола покупців і компетенції органів приватизації, а також нормативно врегулювати кримінально-правову оцінку незаконного втручання в електронні процедури приватизації та використання завідомо недостовірних відомостей, якщо такі дії спрямовані на незаконне відчуження державного чи комунального майна.

4. У результаті дослідження суб'єктивних ознак складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 233 КК України, сформовано його цілісну кримінально-правову характеристику. Обґрунтовано, що суб'єкт незаконної приватизації державного, комунального майна є загальним, а використання службового становища не перетворює його у спеціального суб'єкта, проте за наявності відповідних підстав може зумовлювати кваліфікацію за сукупністю кримінальних правопорушень. Доведено, що суб'єктивна сторона незаконної приватизації характеризується виключно прямим умислом, оскільки кожен із передбачених законом альтернативних способів учинення цього кримінального правопорушення передбачає свідоме порушення встановленого порядку приватизації та бажання досягти неправомірного відчуження державного чи комунального майна з публічної власності. Водночас установлено, що мотив, мета та емоційний стан не є конструктивними ознаками складу кримінального правопорушення, однак можуть набувати кримінально-правового значення під час призначення покарання, оцінки ступеня суспільної небезпечності вчиненого та індивідуалізації кримінальної відповідальності.

5. Сформульовано авторський підхід до відмежування незаконної приватизації державного, комунального майна від суміжних кримінальних правопорушень, відповідно до якого основним системоутворювальним критерієм є поєднання приватизаційної природи відчуження майна з наявністю одного з альтернативних незаконних способів, передбачених ст. 233 КК України. Запропоновано не ототожнювати незаконну приватизацію з будь-яким протиправним відчуженням державного чи комунального майна, оскільки визначальним для застосування ст. 233 КК України є не лише форма власності

на предмет посягання, а й зв'язок діяння зі спеціальною, нормативно врегульованою процедурою переходу цього майна у приватну власність.

6. Розроблено послідовний алгоритм кримінально-правової кваліфікації та відмежування незаконної приватизації від суміжних кримінальних правопорушень. Він передбачає: встановлення державної або комунальної належності майна; визначення правової природи його відчуження; встановлення зв'язку вчиненого діяння з приватизаційною процедурою; визначення конкретного способу, передбаченого ст. 233 КК України, та стадії його вчинення; зіставлення всіх об'єктивних і суб'єктивних ознак суміжних складів; вирішення питання про конкуренцію кримінально-правових норм або сукупність кримінальних правопорушень. Застосування такого алгоритму сприятиме усуненню випадків необґрунтованої кваліфікації за загальними нормами про кримінальні правопорушення проти власності чи у сфері службової діяльності, а також запобігатиме необґрунтованому розширенню сфери дії ст. 233 КК України.

7. Доведено, що кримінально-правова оцінка дій, які передують або супроводжують незаконну приватизацію, залежить від того, чи охоплюються вони ст. 233 КК України. Використання підробленого приватизаційного документа як способу незаконної приватизації охоплюється цією нормою. Його виготовлення, службове підроблення, зловживання владою чи службовим становищем, шахрайство та інші діяння кваліфікуються за сукупністю лише за наявності самостійних ознак відповідних складів. Такий підхід забезпечує законність, повноту кримінально-правової оцінки та неприпустимість подвійного врахування тих самих ознак.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Актуальні проблеми кримінально-правової кваліфікації : навч. посіб. / за заг. ред. В. В. Топчія ; наук. ред. В. І. Антипова. Вінниця : Нілан-ЛТД, 2017. 896 с.
2. Барановська Т. В. Еволюція відповідальності за кримінальні правопорушення проти економічної системи у вітчизняному кримінальному законодавстві. *Право і суспільство*. 2023. № 2. С. 200–211.
3. Барановська Т. В. Запобігання та протидія кримінальним правопорушенням проти економічної системи : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Дніпро, 2023. 507 с. URL: https://dduvs.edu.ua/wp-content/uploads/files/Structure/science/rada/new_d0872702/2023/4/4/d4.pdf
4. Барановський О. І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення) : монографія. Київ : КНТЕУ, 2004. 759 с.
5. Берзін П. С. Проблеми визначення змісту наслідків у кваліфікованому складі незаконної приватизації державного, комунального майна (ч. 2 ст. 233 Кримінального кодексу України). *Законодавство України: науково-практичні коментарі*. 2006. № 3. С. 34–55.
6. Бірюкова І.Г., Суліма Д.В. Об'єктивна сторона незаконної приватизації державного, комунального майна: аналіз способів та форм вчинення злочину. *Ірпінський юридичний часопис*. 2025. Вип. 4(21). С. 132-140. URL: <https://ojs.dpu.edu.ua/index.php/irplegchr/article/view/436/426>
7. Борисов В. І., Фріс П. Л. Поняття кримінально-правової політики. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2013. № 1. С. 15–31. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/9b45230b-0213-4cdf-bf64-21e5997d081e/content>
8. Брич Л.П. Теорія розмежування складів злочинів: монографія Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2013. 712 с.
9. Вереша Р. В. Кримінальне право України. Загальна частина. Вид.9-те, перероб. та допов. Київ: Алерта, 2023. 576 с.
10. Вереша Р. В. Проблеми суб'єктивної сторони складу злочину : дис.

... д-ра юрид. наук. Київ, 2017. 583 с.

11. Вирок Алуштинського міського суду Автономної Республіки Крим від 06.09.2012 у справі № 1-105/11 (номер провадження відсутній). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/26024168>.

12. Вирок Дзержинського районного суду міста Харкова від 29.08.2022 у справі № 638/6877/21 (провадження № 1-кп/638/740/22). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105932071>.

13. Вирок Енергодарського міського суду Запорізької області від 22.10.2013 у справі № 316/2586/13-к (провадження № 1-кп/316/118/13). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/34264203>.

14. Вирок Кам'янець-Подільського міськрайонного суду Хмельницької області від 12.12.2012 у справі № 2208/6074/12 (номер провадження відсутній). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/44645592>.

15. Вирок Косівського районного суду Івано-Франківської області від 26.12.2008 у справі № 1-152/2008 (номер провадження відсутній). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/12305069>.

16. Вирок Орджонікідзевського районного суду міста Запоріжжя від 01.03.2011 (номер справи не встановлено; номер провадження відсутній). Відомості про вирок наведено в ухвалі Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 15.05.2012 у справі № 5-1488км12. URL: <https://law.lica.com.ua/5/text/204295>.

17. Вирок Рогатинського районного суду Івано-Франківської області від 10.12.2008 у справі № 1-51 (номер провадження відсутній). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/4754464>.

18. Вирок Сімферопольського районного суду Автономної Республіки Крим від 21.11.2011 (номер справи не встановлено; номер провадження відсутній). Відомості про вирок наведено в ухвалі Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 24.12.2013 у справі № 5-5687км12. URL: <https://law.lica.com.ua/5/text/202276>.

19. Вирок Сімферопольського районного суду Автономної Республіки

Крим від 23.03.2009 у справі № 1-28/09 (номер провадження відсутній). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/4091571>

20. Вирок Солом'янського районного суду міста Києва від 24.06.2010 у справі № 1-123/10 (номер провадження відсутній). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/10175577>.

21. Вирок Тлумацького районного суду Івано-Франківської області від 22.12.2010 у справі № 1-10/2010 (номер провадження відсутній). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/13182325>

22. Вирок Фастівського міськрайонного суду Київської області від 18.02.2026 у справі № 381/623/26 (провадження № 1-кп/381/225/26). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/134180127>

23. Вирок Франківського районного суду міста Львова від 02.03.2011 у справі № 1-249/11 (номер провадження відсутній). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/14015877>

24. Водянніков О. Ю. Конституція і злочин: теорія криміналізації в світлі конституційної концепції Ultima Ratio. *Актуальні проблеми держави і права*. 2022. Вип. 96. С. 14-35. URL: <https://apdp.in.ua/v96/2.pdf>

25. Вознюк А. А. Кримінальне право України. Загальна частина : конспект лекцій / А. А. Вознюк; вступне слово д.ю.н., проф. О. О. Дудорова. К. : Нац. акад. внутр. справ, «Освіта України», 2016. 236 с.

26. Грищук В. К. Кримінальне право України. Загальна частина : навч. посіб. Вид. 2-ге, змінене та доповн. Львів : ЛьвДУВС, 2019. 667 с.

27. Гуторова Н. О., Пономаренко Ю. А. Пеналізація злочинів як напрямок кримінально-правової політики. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2013. № 1 (1). С. 32–49. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2020/07/17/n-gutorova-yu-ponomarenko-penalizatsiya-zlochyniv-yak-napryamok-kryminalno-pravovoyi-polityky.pdf>

28. Дудоров О. О., Дудорова К. Б. Незаконна приватизація державного і комунального майна: проблеми кваліфікації і вдосконалення законодавства.

Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. 2011. Вип. 2. С. 104–110.

29. Дудоров О.О., Хавронюк М.І. Кримінальне право: Навчальний посібник / За заг. ред. М.І. Хавронюка. К.: Ваіте, 2014. 944 с.

30. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/>

31. Заруба П. І. Кримінальна відповідальність за злочини у сфері приватизації : монографія. Київ : Атіка, 2007. 220 с.

32. Заруба П. І. Правове регулювання приватизаційних процесів: зарубіжний досвід та українські реалії. Підприємництво, господарство і право. 2005. № 6. С. 89–93.

33. Заруба П. Кримінально-правова охорона суспільних відносин у сфері приватизації: зарубіжний досвід. Юридична Україна. 2005. № 7. С. 71–77.

34. Заруба П. Соціальна зумовленість кримінальної відповідальності за злочини у сфері приватизації. Підприємництво, господарство і право. 2007. № 9. С. 83–85.

35. Інформаційний лист про практику застосування судами окремих норм матеріального права щодо кваліфікації ухилення від сплати податку, вчиненого шляхом службового підроблення від 12.02.2013 р. / Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ <https://cn.cr.court.gov.ua/sud0122/10sudf/10qfdsazxcds/120222013>

36. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції (ратифікована Законом України від 18 жовтня 2006 року № 251-V). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16#Text

37. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

38. Конституція Української Радянської Соціалістичної Республіки 1937 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/001_001#Text

39. Конституція Української Радянської Соціалістичної Республіки

1978 року. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/T000000?an=35>

40. Коржанський М. Й. Кримінальне право і законодавство України. Частина Загальна : курс лекцій. К. : Атіка, 2001. 544 с.

41. Крашеніннікова Т. В., Нагорна Ю. А., Подворчан А. З. Словник-довідник юридичної лексики (етимологічні нотатки). Дніпро, 2018. Ч. 1. 94 с.

42. Криміналізація суспільно небезпечних діянь протягом дії Кримінального кодексу України 2001 року: останні сюжети на фоні загальної палітри законодавчих рішень . / В. А. Гацелюк. Київ : ВАІТЕ, 2021. 228 с. URL: <https://cdn.osce.org/sites/default/files/f/documents/a/3/504226.pdf>

43. Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією (ETS 173) (ратифікована Законом України від 18 жовтня 2006 року № 252-V). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_101#Text

44. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / [А. А. Васильєв, Є. О. Гладкова, О. О. Житний та ін.] ; за заг. ред. проф. О. М. Литвинова; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2020. 428 с.

45. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / В. Я. Тацій, В. І. Тютюгін, В. І. Борисов та ін.; за ред.: В. Я. Тація, В. І. Тютюгіна, В. І. Борисова. 6-те вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2020. 584 с.

46. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник / Підготовлено колективом авторів за заг. ред. В. Я. Конопельського, В. О. Меркулової. Одеса, ОДУВС, 2021. 472 с.

47. Кримінальне право України: Загальна частина : підручник / В.Я. Тацій, В.І. Тютюгін, В. І. Борисов та ін. ; за ред. В. Я. Тація, В. І. Тютюгіна, В. І. Борисова. 6-те вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2020. 584 с.

48. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05 квітня 2001 року № 2314-III (із змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

49. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05 квітня 2001 року № 2314-III (у редакції від 05.04.2001). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/ed20010405#Text>

50. Кримінальний кодекс Української Радянської Соціалістичної Республіки (з 1991 року – України) 1960 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2001-05#Text>].

51. Кримінальний кодекс Української Радянської Соціалістичної Республіки 1960 року (в редакції 28 грудня 1960 року). URL: https://zakon-pro.ligazakon.net/document/KD0006?id=KD0006&ed=0000_00_00&an=480786&lake=header_block-click-redaction_chose&land=UA&context=UA

52. Кримінально-правова кваліфікація: навч. посіб. / В.І. Антипов, В.В. Антипов. Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. 120 с.

53. Крих Т. Я. Незаконна приватизація державного, комунального майна за кримінальним правом України: юридичний аналіз складу злочину: дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право / Крих Тетяна Ярославівна . Львів: ЛьвДУВС, 2010. 239 с.

54. Крих Т. Я. Об'єктивна сторона незаконної приватизації державного, комунального майна, передбаченої ч. 1 ст. 233 КК України. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2008. Вип. 3. С. 289-297.

55. Крих Т. Я. Оцінювач як суб'єкт незаконної приватизації державного, комунального майна. *Науковий часопис Хмельницького університету управління та права "Університетські наукові записки"*. 2008. №4 (28). С. 265-267. 147.

56. Крих Т. Я. Предмет незаконної приватизації державного та комунального майна. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2008. Вип. 1. С. 327- 334.

57. Крих Т. Я. Родовий та безпосередній об'єкти незаконної приватизації державного, комунального майна. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2007. Вип. 2. С. 259-269.

58. Колодін Д. О., Степаненко О. В. Кваліфікація кримінальних

правопорушень: поняття та значення *Держава та регіони. Серія: Право*. 2023. № 1 (79). С. 169-173. URL: https://law.stateandregions.zp.ua/archive/1_2023/27.pdf

59. Лист Transparency International Ukraine Голові робочої група з питань розвитку кримінального права Юрію Бауліну від 10 березня 2023 № ТІ-166. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2023/03/16/vysnovok-transperancy-international-ukraine.pdf>

60. Метод / С. Б. Кримський // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / редкол. : І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2018. URL: <https://esu.com.ua/article-66718>

61. Методика оцінки майна, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 10 грудня 2003 р. № 1891 (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 20 лютого 2019 р. № 224). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1891-2003-%D0%BF#n15>

62. Навроцький В. О. Кримінальне право України. Особлива частина: Курс лекцій [Текст] / В. О. Навроцький. К: Т-во «Знання», КОО. 2000. 771 с.

63. Навроцький В. О. Основи кримінально-правової кваліфікації [Текст] : навч. посібник / В. О. Навроцький. 2-ге вид. К. : Юрінком Інтер, 2009. 512 с.

64. Навроцький В. О. Про функції теорії кримінально-правової кваліфікації. *Правова держава*, 2020. № 2. С. 39–44. URL: <https://pd.onu.edu.ua/article/view/215506/215612>

65. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / за заг. ред. М. І. Хавронюка. 12-те вид. Київ: Юрінком Інтер, 2024. 1104 с.

66. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 11-те вид., переробл. та доповн. Київ : Дакор, 2019. 1384 с.

67. Незаконна приватизація землі та вирубка лісу в заповіднику на понад 3,4 млн грн – справу стосовно жителя Малинської громади скеровано до суду. URL: <https://zt.20minut.ua/Kryminal/nezakonna-privatizatsiya-zemli-ta->

virubka-lisu-v-zapovidniku-na-ponad--11984192.html

68. Неоподатковуваний мінімум: особливості застосування у податковому, адміністративному та кримінальному законодавстві. Державна податкова служба України. 18.11.2025. URL: <https://wvp.tax.gov.ua/media-ark/news-ark/953942.html>

69. Огляд судової практики Верховного Суду у кримінальних провадженнях щодо корупційних та пов'язаних з корупцією кримінальних правопорушень. Рішення, внесені до ЄДРСР, за 2022 рік / Упоряд.: відділ аналітичної та правової роботи Касаційного кримінального суду управління аналітичної допомоги касаційним судам та Великій Палаті Верховного Суду департаменту аналітичної та правової роботи; заступник голови Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду канд. юрид. наук Антонюк Н. О. Київ, 2023. 60 с. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/oglyady/Oglyad_VS_korup_pravoporush.pdf

70. Огляд судової практики Верховного Суду у складі Касаційного кримінального суду щодо оцінки документів як предметів складів злочинів, передбачених статтями 357, 358, 366 КК. Рішення, внесені до ЄДРСР за період з 1 січня 2018 року по 1 січня 2020 року/ упоряд. правове управління (ІІІ) департаменту аналітичної та правової роботи апарату Верховного Суду. Київ, 2020. 27 с. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/Oglyad_KKS_dokument.pdf

71. Огляд судової практики Касаційного кримінального суду складі Верховного Суду (актуальна практика). Рішення, внесені до ЄДРСР, за квітень 2024 року / Упоряд.: управління аналітичної та правової роботи Касаційного кримінального суду департаменту аналітичної та правової роботи; заступник голови Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду к. ю. н. Антонюк Н. О. Київ, 2024. 77 с. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/oglyady/04_Oglyad_KKS_04_2024.pdf

72. Огляд судової практики Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду у провадженнях про злочини проти власності. Рішення, внесені до ЄДРСР за період з 01.01.2018 по 01.08.2109. Київ, 2019. 50 с. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/Ogljad_KKS.pdf

73. Огляд судової практики Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду (актуальна практика). Рішення, внесені до ЄДРСР, за 2020 рік / упоряд. правове управління (ІІІ) департаменту аналітичної та правової роботи апарату Верховного Суду. Київ, 2020. 56 с. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Oglyad_KKS_2020.pdf

74. Огляд судової практики Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду (актуальна практика). Рішення, внесені до ЄДРСР, за червень 2024 року / Упоряд.: управління аналітичної та правової роботи Касаційного кримінального суду департаменту аналітичної та правової роботи; голова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду О. П. Марчук. Київ, 2024. 62 с. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/oglyady/Oglyad_KKS_06_2024.pdf

75. Огляд судової практики Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду щодо призначення покарання / Упоряд.: канд. юрид. наук В. В. Щепоткіна; відпов. за вип.: канд. юрид. наук Р. ІІ. Бабанли. Київ, 2019. 21 с. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/ogljad_kks_vs.pdf

76. Огляд судової практики Касаційного кримінального суду. Рішення, внесені до ЄДРСР, за жовтень 2022 року / Упоряд.: заступник голови Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду канд. юрид. наук В. В. Щепоткіна, правове управління (ІІІ) департаменту аналітичної та правової роботи апарату Верховного Суду. Київ, 2022. 120 с. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Oglyad_KKS_October_2022.pdf

77. Оробець К.М. Кваліфікація кримінальних правопорушень:

проблема визначення та методологічні аспекти дослідження. *Правова держава*. 2021. Вип. 44. С. 125-131. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/02bda8d5-b6a8-4d9b-be7c-258d0ae7ecf1/content>

78. Павлова Т. О. Об'єктивна сторона кримінального правопорушення: теоретичні засади та проблеми правозастосування. *Вісник Одеського національного університету. Правознавство*. 2025. Т. 27, вип. 2 (41). С. 47–51. <https://dspace.onu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/fe83a90b-6ef3-49c2-9436-191aacdd677c/content>

79. Падалка С.С. Українська приватизація у системі відносин: влада – суспільство – індивід (1991–2011 рр.). *Український історичний журнал*. 2011. №4. С. 77-92. URL: <https://history.org.ua/JournALL/journal/2011/4/6.pdf>, с. 77-78

80. Панов М. І., Квасневська Н. Д. Кримінально-правова норма при бланкетній диспозиції закону про кримінальну відповідальність: поняття й особливості застосування. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2016. № 1(6). С. 113-130. URL: <https://vakp.nlu.edu.ua/article/view/172939>

81. Панов М.І. Кваліфікація кримінальних правопорушень: поняття і кримінально-правове значення. *Право України*. 2021. № 9. С. 117-143. URL: <https://rd.ua/storage/attachments/1223.pdf>

82. Письменський Є. Загальні засади кримінально-правової кваліфікації контрабанди лісоматеріалів або пиломатеріалів. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2023. № 1(19). С. 133-149 <https://vakp.nlu.edu.ua/article/view/281119>

83. Пономаренко Ю. А. Загальна теорія визначення караності кримінальних правопорушень : монографія / Ю. А. Пономаренко. Харків : Право, 2020. 720 с.

84. Попович О.В., Томаш Л.В. Методологічне значення принципів криміналізації для кваліфікації кримінальних правопорушень. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО*. 2025. Вип. 90: ч. 5. С. 471-476. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2025/09/66->

1.pdf

85. Постанова колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 16.08.2022 у справі № 442/3912/19 (провадження № 51-6128км21). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105852838>

86. Постанова колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 18.01.2024 у справі № 715/2635/22, провадження № 51-3091 км 23. URL: https://kma.court.gov.ua/sud4820/gromadyanam/1/pidroblenuy_viyskovuy_kvutok

87. Постанова колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду від 21 березня 2024 року у справі № 761/1571/23, провадження № 51-5431км23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117915451>

88. Постанова колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 04 червня 2020 року у справі № 742/318/18 (провадження № 51-9860км18) можна ознайомитися за посиланням <http://reyestr.court.gov.ua/Review/89733004>].

89. Постанова колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 20 квітня 2023 року у справі № 287/203/19, провадження № 51-4046км22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110395938>

90. Постанова колегії суддів Касаційного кримінального суду Верховного Суду у справі № 701/1114/16-к (провадження № 51-6327км18) від 22 серпня 2019 року. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/83836458>

91. Постанова колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 2 квітня 2019 року у справі № 655/289/17 (провадження № 51-6728км18) URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/80918735>

92. Постанова колегії суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 05.08.2020 у справі № 433/383/19 (провадження № 51-965км20). URL:

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/90906061>

93. Постанова колегії суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 02 листопада 2022 р. у справі № 724/1590/19 (провадження № 51-5072км21). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107219632>

94. Постанова Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 10 лютого 2025 р. у справі № № 757/11969/18-к (провадження № 51-5885кмо19). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/125228095>

95. Пояснювальна записка до проєкту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності)» від 27.09.2011. URL: https://w2.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=9221&skl=7

96. Прийнято закон щодо корпоративного управління державними підприємствами. URL: <https://chamber.ua/ua/news/pryyniato-zakon-shchodo-korporatyvnoho-upravlinnia-derzhavnyimi-pidpriemstvamy/>

97. Принцип винної відповідальності як запорука справедливого судочинства / Сумське міжрегіональне управління Міністерства юстиції України URL: <https://www.sumyjust.gov.ua/novini/prynczyp-vynnoyi-vidpovidalnosti-yak-zaporuka-spravedlyvogo-sudochynstva/>

98. Про власність: Закон України від 7 лютого 1991 року № 697-XII (втратив чинність). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/697-12#Text>

99. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення корпоративного управління: Закон України від 22 лютого 2024 року № 3587-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3587-20#Text>

100. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності: Закон України від 15 листопада 2011 року № 4025-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4025-17#Text>

101. Про внесення змін і доповнень до Кримінального, Кримінально-

процесуального кодексів Української РСР, Кодексу Української РСР про адміністративні правопорушення та Митного кодексу України : Закон України від 17 червня 1992 року № 2468-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2468-12/ed19920617#Text>

102. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/prozareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>

103. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>

104. Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні : Закон України від 12 липня 2001 року № 2658-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2658-14#Text>

105. Про приватизаційні папери : Закон України від 6 березня 1992 року № 2173-XII (втратив чинність). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2173-12#Text>

106. Про приватизацію державного і комунального майна : Закон України від 18 січня 2018 року № 2269-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2269-19#n634>

107. Про приватизацію невеликих державних підприємств (малу приватизацію) : Закон України від 6 березня 1992 року № 2171-XII (втратив чинність). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2171-12#Text>

108. Про управління об'єктами державної власності : Закон України від 21.09.2006 № 185-V. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/185-16#Text>

109. Розслідування незаконної приватизації державного та комунального майна : методичні рекомендації / [Саковський А.А., Єфіменко І.М., Атаманчук В.М., Білозьоров Є.В., Арешонков В.В.]. Київ. НАВС, 2023. 52 с.,

110. Семенових О. С. Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення, передбаченого ст.210 КК України, та ознаки складу, що її характеризують: теоретико-прикладний аспект. *Вісник Кримінологічної*

асоціації України. 2023. № 1(28), с. 247-258. URL: <https://vca.univd.edu.ua/index.php/vca/article/view/97/90>

111. Спори з питань приватизації: суддя ВС проаналізувала відповідну судову практику. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1675197/>

112. Степанюк М. В. Проблемні аспекти об'єкта та предмета складу службового підроблення в законодавстві України. *Право і суспільство*. 2021. № 4. С. 179–188. URL: <https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/ccab76de-675a-41b1-afb0-8bdc37dd1910/content>

113. Суліма Д.В. Актуальні питання кримінальної відповідальності за незаконну приватизацію державного, комунального майна. *Фінансова безпека України: сучасний стан правового регулювання та перспективи розвитку* : матер. X Наук.-практ. конференції, присв. науковій школі заслуженого юриста України, професора, д.ю.н. Віктора Тарасовича Білоуса. м. Ірпінь, 30 жовтня 2024 року. Ірпінь: Державний податковий університет, 2024. С. 233-236. URL: https://dpu.edu.ua/images/2024/Photo_dlya_novyn_2024/Kafedra%20finansovogo%20ta%20podatkovogo%20prava/12%20gruden%20Kafedra%20finansovogo%20ta%20podatkovogo%20prava/zbirnik%202024_%20fin%20bezpeka%20z%20dopovn.pdf

114. Суліма Д.В. Загальні засади дослідження кримінальної відповідальності за незаконну приватизацію державного, комунального майна. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 11. С. 708-710. URL: http://lsej.org.ua/11_2024/168.pdf

115. Суліма Д.В. Проблеми кваліфікації незаконної приватизації державного, комунального майна в судовій та слідчій практиці. *Проблеми та перспективи реалізації та впровадження міждисциплінарних наукових досягнень*: збірник наукових праць з матеріалами IX Міжнародної наукової конференції, м. Луцьк, 13 червня, 2025р. / Міжнародний центр наукових досліджень. Вінниця: ТОВ «УКРЛОГОС Груп», 2025. С. 180-182. URL: <https://archives.mcnd.org.ua/index.php/conference-proceeding/issue/view/13.06.2025>

116. Суліма Д.В. Проблеми кваліфікації та розмежування незаконної приватизації державного, комунального майна з суміжними кримінальними правопорушеннями. *Журнал Східноєвропейського права*. 2026. № 143. С. 306-311. URL: https://easternlaw.com.ua/wp-content/uploads/2026/02/sulima_143.pdf

117. Текст проекту нового Кримінального кодексу України/Draft of the new Criminal Code of Ukraine. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/criminal-code>

118. Теоретичні основи кваліфікації злочинів: конспект лекцій з дисципліни / Дячкін О.П., Соболев О.І., Скок О.С. Дніпро: ДДУВС МВС України, 2016. 230 с.

119. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (ратифікована Законом України від 16 вересня 2014 року № 1678-VII). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text

120. Ус О.В. Кваліфікація злочинів: сутність та поняття. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «ПРАВО». 2014. № 1106. Випуск № 17. С. 171-175. URL: <https://periodicals.karazin.ua/law/article/view/1217/993>

121. Ухвала Київського районного суду м. Харкова від 08.09.2025 у справі № 638/6877/21 (провадження № 1-в/953/259/25). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/130018855>

122. Фріс П. Л. Кримінально-правова політика Української держави: теоретичні, історичні та правові проблеми. К.: Атіка, 2005. 332 с.

123. Фріс П. Л., Козич І. В. Про методи політики в сфері боротьби зі злочинністю. *Особливості формування законодавства України на сучасному етапі державотворення* : матеріали наук.- практ. конф., 14 берез. 2013 р. Івано-Франківськ, 2013. С. 18–21

124. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 року № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>

125. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

126. Цивільний кодекс Української РСР від 18 липня 1963 року № 1540-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1540-06#Text>

127. Чумакова Т. К. Актуальні проблемні питання щодо кваліфікації суб'єктів незаконної приватизації державного, комунального майна. Вісник Маріупольського державного університету. 2022. Вип. 23–23. С. 176–183. (Серія «Право»). URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/1836260>.

128. Чумакова Т. К. Діяння як ознака об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення – незаконної приватизації державного, комунального майна: теоретичний та практичний аспекти. *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету*. 2021. Вип. 51. С. 125–129. (Серія «Юриспруденція»). URL: <https://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc51/27.pdf>

129. Чумакова Т. К. Кримінально-правова характеристика незаконної приватизації державного, комунального майна : дис. ... доктора філософії : 081 Право. Київ : Національна академія внутрішніх справ, 2023. 212 с. URL: <https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/d3dcac36-0eb6-45e0-b746-452ccf5094f5/content>

130. Чумакова Т. К. Визначення предмета злочину незаконної приватизації державного, комунального майна. *Кримінологічна безпека населених пунктів* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Маріуполь, 31 лип. 2020 р.). Київ, 2020. С. 418–423.

131. Чумакова Т. К. Об'єкт і предмет кримінального правопорушення – незаконної приватизації державного, комунального майна. Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права. 2022. № 1. С. 129–135. URL: <https://chasopys-ppp.dp.ua/index.php/chasopys/article/view/179/159>.

132. Criminal aspects of corruption / Ministry of Interior of the Slovak Republic (Міністерство внутрішніх справ Словацької Республіки). URL: <https://www.minv.sk/?okruh=2&swiftalias=survey&tema=19>;

133. Guidelines on Anti-corruption and Integrity in State-Owned Enterprises. OECD. URL: https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2019/04/guidelines-on-anti-corruption-and-integrity-in-state-owned-enterprises_f84daaec/315dab91-en.pdf
134. Karistusseadustik (Кримінальний кодекс Естонської Республіки) Vastu võetud 06.06.2001 jõustumine 01.09.2002. URL: <https://www.riigiteataja.ee/et/akt/122122025002?leiaKehtiv>
135. Krimināllikums (Кримінальний закон (кодекс) Латвійської Республіки): Likums Saeimā pieņemts 1998, gada 17 jūnijā / LIKUMI.LV. URL: <https://m.likumi.lv/ta/id/88966-kriminallikums>
136. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas (Кримінальний кодекс Литовської Республіки): Žin., 2000, Nr. 89-2741. URL: <https://www.folex.lt/ta/66150#>
137. OECD Guidelines on Corporate Governance of State-Owned Enterprises 2024. OECD Publishing, Paris. 2024. https://www.oecd-ilibrary.org/en/publications/oecd-guidelines-on-corporate-governance-of-state-owned-enterprises-2024_18a24f43-en.html
138. Ownership and Governance of State-Owned Enterprises 2024, OECD Publishing, Paris, 2024. URL: https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2024/06/ownership-and-governance-of-state-owned-enterprises-2024_136e9151/395c9956-en.pdf
139. Působnost a rozpočet / Úřad pro zastupování státu ve věcech majetkových – ÚZSVM. URL: <https://www.uzsvm.gov.cz/cinnost-uzsvm>
140. Trestný Zákon (Кримінальний кодекс Словацької Республіки): Zákon č. 300/2005 Z. z. URL: <https://www.zakonypreludi.sk/zz/2005-300>
141. Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (Кримінальний кодекс Республіки Польща) від 06.06.1997 р. Kancelaria Sejmu. URL : <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19970880553/U/D19970553Lj.pdf>

142. Zákon o Úřadu pro zastupování státu ve věcech majetkových] Zákon č. 201/2002 Sb. (Закон про Управління представництва держави у майнових справах). URL: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2002-201>

143. Zákon trestní zákoník : Zákon č. 40/2009 Sb. (Кримінальний кодекс Чеської Республіки) URL : <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2009-40#cast2-hlava5>

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор з наукової роботи
Державного податкового університету,
кандидат юридичних наук, доцент

Василь ЛУЦИК2026 р.**АКТ**

**впровадження результатів дисертаційного дослідження
в науково-дослідну діяльність**

Комісія у складі: заступника директора з наукової роботи навчально-наукового інституту права, кандидата юридичних наук, доцента Н. В. Лаговської, доцента кафедри кримінального права та процесу, кандидата юридичних наук, доцента О. А. Павлюх, начальника науково-організаційного відділу, доктора філософії Н. Б. Добрянської склали цей акт про те, що матеріали дисертаційного дослідження Суліми Дмитра Васильовича на тему: «Кримінальна відповідальність за незаконну приватизацію державного, комунального майна» мають необхідний теоретичний та методологічний рівень, практичну цінність і використовуються під час проведення науково-дослідної роботи на тему «Теоретичні засади підвищення ефективності кримінально-правового, кримінологічного та кримінально-виконавчого запобігання злочинності» (державний реєстраційний № 0121U110768).

Сформульовані автором висновки й пропозиції є обґрунтованими, змістовними та можуть бути використані як основа для подальших наукових дискусій.

**Заступник директора з наукової роботи
навчально-наукового інституту права,
кандидат юридичних наук, доцент**

Наталія ЛАГОВСЬКА

**Доцент кафедри
кримінального права та процесу,
кандидат юридичних наук, доцент**

Ольга ПАВЛЮХ

**Начальник науково-організаційного
відділу, доктор філософії**

Наталія ДОБРЯНСЬКА

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор з навчально-методичної роботи
Державного податкового університету, к.ю.н., доцент

Іван ШЕМЕЛИНЕЦЬ

«12» 03 2026 р.

АКТ

**впровадження результатів дисертаційної роботи
Суліми Дмитра Васильовича на тему: «Кримінальна відповідальність за
незаконну приватизацію державного, комунального майна»
у освітній процес**

Комісія у складі: заступника директора з навчально-методичної роботи навчально-наукового інституту права, кандидата юридичних наук, доцента Лугіної Н. А., гаранта освітньої програми «Правове регулювання публічних та приватних відносин», кандидата юридичних наук, доцента Бак В.І., завідувача навчально-методичного відділу, доктора філософії Гришук Г.В., склали цей акт про те, що опубліковані результати дисертаційного дослідження Суліми Дмитра Васильовича на тему: «Кримінальна відповідальність за незаконну приватизацію державного, комунального майна» використовувалися у освітньому процесі під час підготовки та проведення лекційних і семінарських занять з навчальних дисциплін «Кримінальне право України (загальна частина)», «Кримінально-правова характеристика корупції», «Кримінальне право України (особлива частина)», «Кримінологія», «Злочинність в Україні та теоретичні основи її запобігання» для підготовки здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня денної та заочної форм навчання галузі знань 08 Право спеціальності 081 «Право» за освітньою програмою «Правове регулювання публічних та приватних відносин» Державного податкового університету, а саме:

1. Суліма Д.В. Загальні засади дослідження кримінальної відповідальності за незаконну приватизацію державного, комунального майна. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 11. С. 708-710. URL: http://lsei.org.ua/11_2024/168.pdf

2. Бірюкова І.Г., Суліма Д.В. Об'єктивна сторона незаконної приватизації державного, комунального майна: аналіз способів та форм вчинення злочину. *Ірпінський юридичний часопис*. 2025. Вип. 4(21). С. 132-140. URL: <https://ojs.dpu.edu.ua/index.php/irplegchr/article/view/436/426>

3. Суліма Д.В. Проблеми кваліфікації та розмежування незаконної приватизації державного, комунального майна з суміжними кримінальними правопорушеннями. *Журнал Східноєвропейського права*. 2026. № 143. С. 306-311. URL: https://easternlaw.com.ua/wp-content/uploads/2026/02/sulima_143.pdf

4. Суліма Д.В. Актуальні питання кримінальної відповідальності за незаконну приватизацію державного, комунального майна. *Фінансова безпека*

України: сучасний стан правового регулювання та перспективи розвитку : матер. X Наук.-практ. конференції, присв. науковій школі заслуженого юриста України, професора, д.ю.н. Віктора Тарасовича Білоуса. м. Ірпінь, 30 жовтня 2024 року. Ірпінь: Державний податковий університет, 2024. С. 233-236. URL: https://dpu.edu.ua/images/2024/Photo_dlya_novyn_2024/Kafedra%20finansovogo%20ta%20podatkovogo%20prava/12%20gruden%20Kafedra%20finansovogo%20ta%20podatkovogo%20prava/zbirnik%202024_%20fin%20bezpeka%20z%20dopovn.pdf?utm_source=chatgpt.com

5. Суліма Д.В. Проблеми кваліфікації незаконної приватизації державного, комунального майна в судовій та слідчій практиці. *Проблеми та перспективи реалізації та впровадження міждисциплінарних наукових досягнень:* збірник наукових праць з матеріалами IX Міжнародної наукової конференції, м. Луцьк, 13 червня, 2025р. / Міжнародний центр наукових досліджень. Вінниця: ТОВ «УКРЛОГОС Груп», 2025. С. 180-182. URL: <https://archives.mcnd.org.ua/index.php/conference-proceeding/issue/view/13.06.2025>

Комісія підтверджує, що сформульовані за результатами дослідження Суліми Д.В. пропозиції, висновки, рекомендації використані при формуванні навчально-методичного забезпечення та проведенні навчальних занять.

**Заступник директора з
навчально-методичної роботи ННІ права,
кандидат юридичних наук, доцент**

Наталія ЛУГІНА

**Гарант освітньої програми
«Правове регулювання публічних та
приватних відносин»,
кандидат юридичних наук, доцент**

Віра БАК

**Завідувач навчально-методичного
відділу, доктор філософії**

Ганна ГРИЩУК

АДВОКАТСЬКЕ ОБ'ЄДНАННЯ «ЮС ФОРТІС»

ЄДРПОУ 44751570

01004, вул. Чикаленка, 11а, оф.9, e-mail: jusfortis.office@gmail.com, тел.: +38(077)881-88-18

«25» березня 2026 року
вих. №25/03-9

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження

Результати дисертаційного дослідження Суліми Дмитра Васильовича на тему «Кримінальна відповідальність за незаконну приватизацію державного, комунального майна», поданого на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право», впроваджено у практичну діяльність Адвокатського об'єднання «ЮС ФОРТІС».

Наукові положення, висновки та практичні рекомендації, сформульовані у дисертаційному дослідженні, використовуються адвокатами об'єднання під час надання професійної правничої допомоги у кримінальних провадженнях, пов'язаних із незаконною приватизацією державного та комунального майна, а також іншими кримінальними правопорушеннями у сфері управління об'єктами державної і комунальної власності.

Практичне використання результатів дисертаційного дослідження сприяє підвищенню якості правового аналізу матеріалів кримінальних проваджень, удосконаленню підходів до формування правової позиції сторони захисту, підготовки процесуальних документів, а також правильному застосуванню норм кримінального законодавства у справах, пов'язаних із незаконною приватизацією державного та комунального майна.

Результати дисертаційного дослідження мають практичне значення та можуть бути використані у подальшій діяльності адвокатів Адвокатського об'єднання «ЮС ФОРТІС» під час здійснення захисту, представництва та надання інших видів професійної правничої допомоги у кримінальних провадженнях щодо незаконної приватизації державного та комунального майна.

Керуючий партнер
Адвокатського об'єднання «ЮС ФОРТІС»

«25» березня 2026

Юлія МОРОЗ

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Суліма Д.В. Загальні засади дослідження кримінальної відповідальності за незаконну приватизацію державного, комунального майна. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 11. С. 708-710. URL: http://lsej.org.ua/11_2024/168.pdf

2. Бірюкова І.Г., Суліма Д.В. Об'єктивна сторона незаконної приватизації державного, комунального майна: аналіз способів та форм вчинення злочину. *Ірпінський юридичний часопис*. 2025. Вип. 4(21). С. 132-140. URL: <https://ojs.dpu.edu.ua/index.php/irplegchr/article/view/436/426>

3. Суліма Д.В. Проблеми кваліфікації та розмежування незаконної приватизації державного, комунального майна з суміжними кримінальними правопорушеннями. *Журнал Східноєвропейського права*. 2026. № 143. С. 306-311. URL: https://easternlaw.com.ua/wp-content/uploads/2026/02/sulima_143.pdf

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

4. Суліма Д.В. Актуальні питання кримінальної відповідальності за незаконну приватизацію державного, комунального майна. *Фінансова безпека України: сучасний стан правового регулювання та перспективи розвитку* : матер. X Наук.-практ. конференції, присв. науковій школі заслуженого юриста України, професора, д.ю.н. Віктора Тарасовича Білоуса. м. Ірпінь, 30 жовтня 2024 року. Ірпінь: Державний податковий університет, 2024. С. 233-236. URL: https://dpu.edu.ua/images/2024/Photo_dlya_novyn_2024/Kafedra%20finansovogo%20ta%20podatkovogo%20prava/12%20gruden%20Kafedra%20finansovogo%20ta%20podatkovogo%20prava/zbirnik%202024_%20fin%20bezpeka%20z%20dopovn.pdf

5. Суліма Д.В. Проблеми кваліфікації незаконної приватизації державного, комунального майна в судовій та слідчій практиці. *Проблеми та*

перспективи реалізації та впровадження міждисциплінарних наукових досягнень: збірник наукових праць з матеріалами IX Міжнародної наукової конференції, м. Луцьк, 13 червня, 2025р. / Міжнародний центр наукових досліджень. Вінниця: ТОВ «УКРЛОГОС Груп», 2025. С. 180-182. URL: <https://archives.mcnd.org.ua/index.php/conference-proceeding/issue/view/13.06.2025>